

HÍD

irodalom

művészet

társadalomtudomány

2013. DECEMBER
12. SZÁM

Tartalom

KÁNTOR Lajos: Fehér kakas, vörösbor (és a nagy Házsongárd)	3
JUNG Károly: Egy évfordulós Kosztolányi-cikk és jugoszláviai holdudvara (Újabb adalékok Svetislav Stefanović magyar kötődéseihez)	13
KOSZTOLÁNYI Dezső: Arany János (1882–1932)	22
HARKAI VASS Éva: Naplóversek	26
P. NAGY István: Esti szomorú (vers)	30
SZÉNÁSI Zoltán: Költészet és egzisztencia (tanulmány)	36
JÓDAL Kálmán: Dark is Dark (kispróza)	48
FEHÉR Viktor: Szávó apó (elbeszélés)	50
DERES Kornélia: Part: Rajna (vers)	55
PÁL Sándor Attila: A séta ■ Az úr ■ A fák (versek)	56
KELE Dóra: A-karom ■ Gesztenye a zsebemben ■ Kráter ■ Marad, ha valami (versek)	59
POBORAI Örs: CSER-I-VÓ ■ Silleber Munreteni ■ Félkészen (versek) 63	
BARLOG Károly: Tudósítás Tündérországból (társadalmi dramolett) . . 64	
Milan ĐORĐEVIĆ: Whitman ■ Élek ■ Az öltözék (versek) (LENKES László fordítása)	76
Michel ONFRAY: Majmok és kutyák között ■ A nők szájában (ROMHÁNYI TÖRÖK Gábor fordítása)	78
REFLEXÍV TEREK	
PISZÁR Ágnes: Danyi Magdolna verseiről (Danyi Magdolna: <i>Enyhület és felröppenés</i>)	85
BÁNYAI János: Városkép életrajzokkal (Végel László: <i>Neoplanta, avagy az Ígélet Földje</i>)	89
PAPP Máté: A Sajnovics kisbolygó (Hász Róbert: <i>A Vénusz vonulása</i>)	94
FEHÉR Dorottya: Lehetne ez is bármi még... (Tallér Edina: <i>Lehetek én is</i>)	98
PRESSBURGER Csaba: Szemérmesen kendőzetlen brutalitás (Újvidéki Színház: <i>Kéjpart</i>)	102
MAGÓ Attila: Turpizmus és barátkozás a valósággal (Újvidéki Színház: <i>Kéjpart</i>)	105

*Számunkban Csernik Attilának a Topolyai Művésztelep
60. évfordulójára készült alkotásait közöljük*

A Híd honlapja: www.hid.rs

CIP – A készülő kiadvány katalogizálása
A Matica srpska Könyvtára, Novi Sad

82+3

HÍD : irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat /
Főszerkesztő Faragó Kornélia. – 1. évf., 1. sz. (1934) – 7. évf., 15. sz. (1940); 9. évf., 1. sz.
(1945)–. – Újvidék : Forum Könyvkiadó Intézet, 1934–1940; 1945–. – 23 cm

Havonta

ISSN 0350–9079

COBISS.SR-ID 8410114

HÍD – irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat. – 2013. december. Kiadja a Forum Könyvkiadó Intézet. Igazgató: Virág Gábor. Szerkesztőség és kiadóhivatal: 21000 Novi Sad, Vojvoda Mišić u. 1., telefon: 021/457-216; a Híd honlapja: www.hid.rs; e-mail: hid@forumliber.rs – A Szerb Köztársaság Tudományügyi és Technológiai Minisztériuma által tudományosnak (M53) minősített folyóirat. – Szerkesztőségi fogadóóra kedden 10-től 11 óráig. – Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. – Előfizethető az Izdavački zavod Forum 840-905668-94-es számlára (broj modela 97, poziv na broj [odobrenje] 16-80250-742131-00-04-820); előfizetéskor kérjük feltüntetni a Híd nevét. – Előfizetési díj 2013-ra belföldön 1200 dinár. Egyes szám ára 120, kettős szám ára 200 dinár. Külföldre és külföldön egy évre 60 EUR – Készült az Ideál Nyomdában, Újvidéken.
– YU ISSN 0350-9079

Bori Imre emlékének ajánlom készülő könyvem első fejezeteit, mint-hogy már a címadásban is, nyilván akaratlanul, benne volt ő: a kolozsvári dolgozószobám falán függő Nagy Albert-festmény, a *Fehér kakas* alatt többször is ültünk együtt, egyszer írt is erről a képről önálló jegyzetet. A vörösbor pedig azt a szintén nálunk zajlott vitát idézi, amelyben Imre és pesti irodalomtörténész barátunk, Kiss Ferenc hevesen szólalkozott össze (másnap valamennyien Farkaslakára, a Szervátiuszok Tamási-emlékművének avatására indultunk). A Bori Imrével szemben ülő Kiss Feri ideges-ségében felborította a borospoharat, a vörösbor ráömlött a fehér abroszra.

Fehér kakas, vörösbor

(és a nagy Házsongárd)

*„A világ elkezd égni. Először az élet tü-
zében, aztán a lélek tüzében, aztán a szó
tüzében, a hang tüzében, a szín tüzében,
a szellem tüzében, a jóság, az igazság, az
öröm, a fájdalom, a szenvedés, a halál, a
halhatatlanság tüzében.”*

(Hamvas Béla)

Június vége. Ötödik napja virágzik az udvarban az ezüsthárs. Ketten vagyunk. Ő több mint száz, én csak közelíték (nagyon) a hetvenhathoz. Adjuk össze, osszuk el az emlékeinket. Előbb persze tisztázni kell, hogy mit jelent a ketten. Neki és nekem. Ő sem volt mindig egyedül (nélkülem) – én sem (nélküle). 2011-ben még így mondtam volna: Erzsikével közös az örömünk, hogy idén is kinyílt a hárs, s ha nem is csendes kettesben a folyosón ülve, legalább az ablakon a szobánkba beáramló bódulat együtt emlékeztet régiekre, a kettő sokszorosára. Most a Mikes Kelemen utca részesülhet, az arra járókkal, a nosztalgizálásban, mert a kapu, a nagybetűssé avasult KAPU nem állja útját a nyár eleji áramlásnak.

Neki, mármint az ezüsthársnak, legalábbis fa-voltában: száz év ma-gány. De nem egészen. Anyai nagyszüleim valamikor a hárs mellé fenyőt ültettek. És a fenyő nőtt-nőtt ugyan, mégis versenyben a hárssal, kiteve a

szélnek (gyerekkori emlék: az emeleti folyosóig hajolt a törzse viharban); s amikor már nem bírta tovább, kezdett száradni, ki kellett vágni. Apám aztán diófát nevelt a kertkapu mellett. (Csóka ejtette ide az udvarra a diót?) Hogy teljesen a hárs el ne uralkodjon rajta, az ágak a kert felé kezdtek nyújtózni, vastagodtak, súlyosbodtak, a törzs vésszesen elhajolt a napfény irányában. Udvari diófánk még kitartóan zöldell, jótékony árnyéket tart kánikulában a földszinti folyosóra ma már csak alkalmilag kiülőnek, és egyelőre a termésével sincs baj; amikor azonban a hó rárakódik a fára, meg oladás után, szóval egész évben – hársvirágzás idején is – figyelem, rádől-e végzetesen a kerítésre, menthetetlenül ráhajlik-e a földre a diófánk. (Szerencsére a kertben, kicsit meg sokkal hátrébb van két testvére, ők veszélyen kívül vannak, gondolom.) Mert ha mégis bekövetkezik a baj, úgy jár majd, mint a régen látott kerti bútor, amely kiszolgálva, fa- és fémhulladékként, az ezüsthárs alól a kert végébe került. Ugyanúgy végezné, mint az udvar túlsó felén valamikor masszív drótkerítéssel leválasztott tyúkudvar. A harmadik nemzedék autóinak, egy tákolt garáznak kellett a hely. (Pár évtizede ez lett az otthona a piros Ladának, majd a színében rokon Solenzának.)

De vissza Hamvas Bélához. Véletlenül került ide, mottónak. Pesten az Írók Boltjában keresgéltem, és a részegítő választék váratlanul felkínálta a Hamvas-sorozat hetedik kötetét, az *Arkhait*. Olvasom a cím magyarázatát: „görögül annyit jelent, mint kezdetek”. Nem szándékosan közelíték vele, görögösen, az apai klasszika-filológusi indulás hagyományához, akár a latin megfelelőhöz, a princípiumhoz. És nem a további hamvasi jelentésmagyarázat bódított el: „kezdet, alap, bázis, ősnyelv, őskép, ősfoma, minden, ami forrásszerű: a hierarchiák, vagyis a szefirák közös megjelölése, de a hierarchiák közül egy sajátos is, mint a kezdetek urai, ugyanakkor egy a túlvilág birodalmai közül”.

Igaz ugyan, hogy szülővárosom híres Házsongárdja – és a nagyvilág „házsongárdjai” – bekapcsolhatók a túlvilág birodalmaiba, engem azonban a Hamvas-kötetből az Amazonas erdeiben lakó indián törzs halottas énekei ragadnak meg. (Itt is családi emlék: Erzsike az indiánok nagy rajongója volt, ezt tudtommal nem a gyermekorból hozta; feleségként, tanárként egyaránt megélte a büszkeség és szabadságvágy s az alkalmazkodás szükségsszerű konfliktusait.) Nem áltatom magam, hogy megpróbálhatnék az Amazonas mentén született nagyvonalú „és azért brutális” ének erejével versenyre kelni, viszont tudom, mindenkinek megvannak a maga halottas énekei – belőlük lehet az élet tüzét éleszteni. Száz év magányokból és a Nagy Házsongárból előhívhatók az életek. Begyűjthetjük őket – magány ellen.

Háromsoros vers – milyen furcsa –, az internetről olvasom le Zalán Tibor barátom szövegét

(*Illat*):

„Még tartasz, de a
semmi is körülvesz ha
illata átjár”

De inkább vissza a kezdetekhez. És még mindig Hamvas, a váratlan összetalálkozások. Arra végképp nem gondoltam, hogy hársültetőnek feltételezett nagyanyám révén újabb (azaz régiebb) kapcsolatok következhetnek. Fellapozom családragény-vázlatnak mondott könyvemben, *A kapuban* Krompecher Hermin tizennyolc éves evangélikus tanítónő naplóját, az 1894. március 11-i bejegyzést, és ennek végén az „Ugye kedves!”-nek minősített versikét, amelyet leendő anyai nagyanyám Hamvas József *A szerkesztőségben* című dramolettjéből másolt ki. (Még szerkesztőség is!) A vezetéknev már akkor keresésre ösztönzött, így jutottam el az eperjesi egyezésekhez, az evangélikus lelkész, versíró és szerkesztő Hamvas József és Hamvas Béla, az apa és fia összetartozásának vélt kiderítéséhez – ráadásul az *Erdélyi Híradó*hoz. S ha következtetésem helytálló, máris a meglepő Eperjes–Kolozsvár–Budapest-tengely rajzolódik ki, a Mikes Kelemen 15. udvarán nyíló ezüsthársnak köszönhetően. S még szó sem volt a mi Farkas utcánk, a kolozsvári iskolautca hársfasoráról. A Kántor család három, sőt már négy nemzedékének a Mikes utcaival összetartozó, alakuló emlékeiről – a több száz kilométernyi távolságot legyőző nosztalgiákról. (István küldött nemrég ilyen telefonos, hárs-illatos üzenetet németországi útjáról.)

A világ elkezd égni.

Az ezüsthárs után bejön a képbe, a színbe, az illatba, a hangokba, az örömbe, szomorúságba, a szellem tüzebe majd a fehér kakas és a vörösbor is.

Minden, mindenki a maga idejében.

Nagytakarítás

Falun a téli hónapokban felgyűlt szemetet, maradékot a tavaszi nagytakarításkor illik kihordani. A bútort átmenetileg kiteszik, hogy vakolni lehessen, netán a döngölt földet is felfrissítik. (A mezőségi Búzában vagy hol is láttam ilyet?) A mi kolozsvári kapunkon nem ilyen hagyományos házba lehet bejutni, noha hagyomány itt is van bőviben. Hogy milyen, arról többször igyekeztem tanúságot tenni – most újra megpróbálom. Ez a nekifutás időigényesebb lesz, akár életem végéig eltarthat. Felfrissített döngölt földre azért, de akár a kopott parkett felgyalulására senki ne számítson, a bútorokat nem fogom kihordani – nem lesz tavaszi nagytakarítás, húsvét előtti ablakpucolás. Inkább amolyan őszi-téli leltárra készülök (festés nélkül persze,

marad a plafonon egy-két régi beázás foltja). Ez-az ismét előkerül szekrényekből, fiókokból, szobasarkokban meghúzódtott, rég kidobandó nejlonzacskókból, főként azonban az emlékezetből. Arcok, gesztusok, hangok. A legigazabb (szubjektív) dokumentumok. A 19., a 20., a 21. század. (Három évszázada élek? Annyit vagy már többet is, mint a hárs?)

Pusztulásnak a leginkább kitett cserepek, cserépmaradványok kerülnek kezembe. Régebbi takarítások, rendezések áldozatai. A legjobban – mert nekem bizonyára már pótolhatatlan – a habkönnyű kis kínai porcelánvázát sajnáltam, igyekeztem is összeragasztani az ezredfordulón, Senzszenben kapott ajándékomat, s most ellenőrizhetem, hogy a barnás hal uszonya sértetlen, és ha tudnám, még a betűket is elolvashatnám – csupán a váza szája csorbult, csonkult, alakult új, modernebb formára. Mindenesetre jobban járt, mint Kosztolányi híres kínai kancsója. Vagy rosszabbul. Mert nem tudok pszichológiai (társadalmi érvényű) történetet kerekíteni hozzá, mint a *Kínai kancsó* írója. (Egy viszonyítási pontom mégis van, és ez ugyancsak irodalmi. Mindhárman kaptunk egy-egy vázát ott a dél-kínai, több millió lakosú Senzszenben, a hivatalos magyar írószövetségi küldöttség tagjai, Pomogáts, Szörényi meg én, s egyikünk vázája, a fogadó országban anynyi mindenre ráismerő Szörényi Lacié a gondos dobozcsomagolás ellenére már a repülő-visszaúton porrá tört. Valamiben tehát túltettem irodalomtörténéz társamon, Lacin. Egy összeragasztott cseréppel.)

A másik két megtalált törött cserépnek nincsenek ilyen előkelő rokonai. Vagy vannak, csak a világ még nem tartja számon őket. Csíkdánfalván készült az egyik (Sántha Imre munkája), a legszebb barna tál volt, feketébe játszó, pávaszemés (?) és fenyős rozettával (szakember elmosolyodhat ezen a körülíráson) – gyönyörűséges közepe megmaradt –, csonkán őt is őrzöm. A korondi kék kancsó volna a legkönnyebben pótolható (Józsa Jánostól), de akár vissza is ragaszthatom a szájáról letört kisebb darabokat. Ő a legutóbb megtalált áldozat, sorsa még eldöntetlen.

Az igazi nagy cserepek viszont, a gázfűtés, majd a konvektorbeszerelés ellenére álló csempekályhák, a lakás páratlan díszei most már velem együtt fognak élni vagy halni. Amíg még mindegyik melegített (mára már csak az egyik szolgál fűtőtestül), válogathattam, hogy épp melyik szecessziós műremeknek támaszkodva olvasom fel a frissiben fogalmazott cikket, tanulmányt, novelláskát első meghallgatóimnak, bírálóimnak. A földszinti lakásban feleségem lett a kiszemelt alany, az egyetlen. Amikor még szüleimmel az emeleten laktunk, nagyiskolás meg egyetemista koromban apámat-anyámat verbuváltam össze, a felső szint kályhája köré; egy idő után édesapám inkább elkérte a leírt szöveget, és ceruzával pontokat rakott az oldalszélre, okulásomul.

A *kapuba* bekerült egy sokkal később készült, irodalomtörténetinek elfogadható kályhás felvétel. A legszebb díszű, valóban gyönyörűséges barna-fehér girlandos, zöld alapszínű műemlék-kályha előtt (vendégek esetében étkezőhelyül szolgáló, egyébként szülői hálószobánkban) állók és ülők közül csak Erzsike tudhatta – mert a jeles vendégeknek nem fecsegtem el –, hogy tulajdonképp „munkahelyen” vagyunk; pedig az őt irodalomtörténész, Poszler György, Pomogáts Béla, a két Gálfalvi s a hölgyek közt ülő Domokos Mátyás alighanem pluszban értékelte volna a fényképeződéshez kiválasztott teret. És bizonyára ezt tehetné a Domokos Matyitól jobbra ülő Nap Kiadó-szerkesztő, Sebestyén Ilona is.

Az íróbarátok, szakembereknek mondható más látogatók által múzeumi tárgyként becsült szecessziós csempekályha – a közvetlen közelében sűrűn benépesült vacsoraasztalnak hála – nagy találkozásoknak, vitáknak, vidám és szomorú jeleneteknek egyaránt tanúja volt. Ezekre a maguk helyén majd visszatérek, előljáróban azonban – ha már nagytakarítás – a hímzéses damasztabroszra egy emlékezetes estén kiömlött vörösbort kell említenem. Népi-urbánus összeszólalkozás következményéről van szó (a főszereplőket itt még nem nevezem meg); s ha már címbe is bekerült, el kell oszlatnom a manapság könnyen támadó gyanút, hogy a „vörös” pártpolitikai színezetre utalna ebben az összetételben. (Mint ahogy a „fehér” sem értelmezhető ellensúlyként, a könyvemben sorsára váró „kakas” jelzőjeként. Az viszont igaz, hogy a vörösbort megpecsételte a fehér abrosz sorsát, a *Fehér kakas* azonban, íróasztalommal szemközti falon, máig nem szenvedett kárt; a takarításhoz annyi a köze, hogy időnként illik finoman letörölni róla az utcáról beszüremkedő port. Vörös és fehér pedig máskor és máshol fog egymásnak feszülni.)

A nagytakarítás(ok)nak folyamatosan ellenálló íróasztal természetesen nem maradhat ki a kezdeti gyors leltárból. Aktualitása e kérdésnek mindig volt, jóllehet férj-feleség ismétlődő nézeteltérése ebben a vonatkozásban néhány év elteltével értelmét veszítette, ellenállásaim takarításügyben ugyanis viszonylagos győzelmet hoztak nekem. Sajnos, áthidalhatatlan késéssel érkezik igazam nemzetközi alátámasztása. 2013 nyarán olvasom az újságban a *Psychological Science*-re hivatkozó tudósítást, amerikai kutatók a *Daily Telegraph* online kiadásában közölt fölfedezését, miszerint a rendetlen íróasztal kreatív gondolkodásra ösztönöz. Hát én ezt felmérések nélkül is régóta érzem, csak épp nem volt kézügyben a megdönthetetlen érv. A papír- és könyvtelenített „tisza” íróasztalok nekem mindig gyanúsak voltak. Nem vonom kétségbe, hogy a tőlem idegen, „pedáns íróasztal” esetleg valóban nagylelkűségre, egészséges táplálkozásra sarkall (a kettőnek mi köze van egymáshoz?) – azt pedig szívesen aláírom, hogy

összefüggésbe hozható a konvenciók követésével. Nos, én sem itthon, sem a szerkesztőségben nem tekintetem életformának a konvenciók követését. És azt gondolom, a nagylelkűséget nem az íróasztal tájékán kell keresni.

Bár erre is van példám. Kecskeméti szerkesztő (korábban helybeli gimnáziumi tanár) barátom, a nemrég elhunyt Szekér Bandi pár napos vendégeskedésem idején felajánlotta, hogy üljek íróasztalához, az enyémhez hasonlóan öreg írógépéhez, vagyis otthon érezve magam ott készüljön el a valamiért valahová Kecskeméten is sürgősnek mutatkozó szöveg. Megköszöntem, elfogadtam az ajánlatot, s attól kezdve levelezésünkben gyakran emlegettük az én kecskeméti vendég-íróasztalomat. Annál nagyobb a lelkiismeret-furdalásom, hogy Bandi legutóbbi levelére annyit késtem a válasszal, amíg egészen lekéstem vele – időközben a gyászjelentése érkezett meg.

Igen, a levelek. Havonta vagy inkább évente lehetetlen nem összegyűjteni őket az íróasztal jobb sarkáról, lejárt nyomtatványokat, értelmüket vesztett meghívókat a papírkosárba dobva, és szortírozni a megtartásra érdemes, legalábbis annak vélt küldeményeket. Ha viszont elrakom őket a „megfelelő helyre”, előkeresni valamelyiket szükség esetén – szinte reménytelen vállalkozás. És vannak levelek, amelyektől eltávolodni fájdalmas, noha a továbbéléshez természetes volna. Ezek ugyanúgy (a barátaim együttérzését kifejezők) hozzátartoznak az életemhez, mint a szekrényben maradó ruhák, az elveszített társ használaton kívül került holmijai. Akár az éjjeliszekrényen porfogónak őrzött mütyür, tengerpartról, patakpartról hozott kavics, kagyló, a legkisebb unoka (vagy valamelyik nagyobb) ajándéka nagyanyának.

Az élet különböző rétegeit őrzik azok a bizonyos porfogó műanyag zacskók, ki tudja, miért – csak egyszerű hanyagságból? – bennük maradt újságokkal, régi folyóiratpéldányokkal, hivatalos levelekkel, szerződésekkel, elszámolásokkal. Ideje, hogy ennek a nagytakarításnak végre áldozatul essenek. Egészen más a helyzet a használatból kikerült, mondhatni csukott tárlóknak tekinthető irattáskákkal. Egynek-kettőnek akár önértéke is lehet; és ha nem mentek volna ki a divatból – diplomaták érkezéséről beszámoló híradók, a Wall Street bankárait jelenítő filmek emlékeztetnek az ilyenfajta tárgyakra –, elővehetném őket mindennapi használatra, bennük nem gyűrődnének a papírok, mint a filmfesztiválok reklámszatyráiban, vagy a „Congresso Internazionale di Studi Ungheresi Roma – Napoli 9–14 Settembre 1996” felirattal emlékeztető kék oldaltáskában, amely lassan már foszladozóban is szolgál. Mert ugye mindig nehéz váltani.

Táskák (I.)

Ahogy sorra kinyitom őket, tudomásul kellennem, hogy nem intézhetem el ezt a táska-csapatot egy felsorolásban. Mindegyiknek külön élete van, helyet követel itt magának. A legrégebbi, egyúttal a legnagyobb – ráadásul bőrből készült, tehát a benne gyűlt papírok nélkül is súlya van – anynyira emlékezetes, hogy bekerült a kolozsvári médiába, a humoreszkjeivel kitűnt egykori újságíró, Sinkó Zoltán jóvoltából. Sinkó írta le valamikor, hogy ezzel a bőrröndnyi táskával naponta kelek át a Fő téren, nyilván a szerkesztőségbe, a szerkesztőségből (el)sietve.

Próbálok felidézni, kitől, milyen alkalomra kaptam őt. Azt hiszem, budapesti (apai) nagybátyám volt az ajándékozó (kerek születésnapra, mondjuk a harmincadikra?); jónak bizonyult a választás, a műtárgy ma is ép, csupán a fület tartó rézdrót billent ki a helyéből a teher alatt, ám ez könnyen orvosolható volna. De nem a bőr tartóssága kötelez megállásra, hanem az összesűrűsödött levelek melletti oldalsó fiók, a múlt század hatvanas évei végének, a hetvenesek elejének bizonyágtevőivel. A mindenféle papírok közé néha érthetetlenül bekerült, évtizedek múltán történelmi súlyt kapott újságokkal és persze az így könnyebben helyükre kerülő gépiratokkal, fényképekkel, különböző nyelvű nyomtatványokkal. (Váratlanul, máshonnan előkerült, egyik oldalán hajdani kritikavázlatokkal teleírt papírdarab gondolkodtat el: vajon nem mégis ennek az irattáskának a közelebbi eredetére utalnak a túloldali családi sorok? „Édesapa névnapjára nagyon sok szeretettel és jókívánsággal, s hogy hordjon benne rengeteg okos dolgot. Édesanya, Lacika, Istvánka.”)

Vegyem sorra, amit talán érdemes. Nekem biztosan érdemes és érdekes az a néhány színes, ecsettel meg kariókával készült, húsvét és karácsony előtti óvodás és kezdő elemista rajz, vonalas füzetlapra írt kérő levél, Laci és István terméke bizonyára, jóval a filmes s az orvosi pálya megkezdése előtti időből. Amikor még egy öt-hat-hét éves gyerek ceruzát, „hegyzőt”, picit kocsit, almát, diót, csokit szeretett volna kapni az angyaltól vagy a nyuszitól. Jóval az elektronika hozzánk beköszöntése előtt. (Mintha művészpálya megelőlegezése volna az önálló struktúrát képező egyik absztrakt rajz – bár nem tudom, melyikük festette –, apjuk ma némi esztétikai ismeretek birtokában akár értelmezni tudná.) Időbeli behatárolásukat segíti két családi levél (a gyerekrajzok közelében találom), mindkettő Budapestről érkezett, rokon segítség-kísérlet egy unokatestvéri vitában, hogy az általunk megvásárolt és így beköltözhetővé vált házrész, a földszinti lakás tulajdonosaként visszajöhessünk a Mikes Kelemen 15-be. A levelek 1970. novemberi, illetve decemberi keltezésűek – szerencsés kimenetelű,

pontosabban törvényes lezárású bírósági per végén a peres féllel lakást cserélhettünk 1971-ben, nekik hagyva a Dónát úti pengeblokk hetedik emeletén háromszobás lakrészünket.

Ennél egyértelműen közérdekűbb dokumentumok is előkerülnek az irattáskából. Gépiratos másolat, románul, Szilágyi Domokos verscímeivel (1962 és 1969 között megjelent kötetéből), 1600 verssor lefordítására tett javaslat (kinek a számára készült?) plusz a tartalékok megnevezése, a műfordító esetleges kérésére tekintettel. Nincs címzett (kiadó, fordító) az árválkodó lapon, további információkkal jövőbeli Szilágyi Domokos-kutatók szolgálhatnak.

208 lej 25 baniról szóló nyugta a kolozsvári vámhatóságtól, hozzá csatolva a postai „Borderou” kitöltött adataival, súly és hivatalos taxa szerint részletezve és összegezve (még 104 lej 20 bani) a könyvküldeményt. A postai pecséten 1970. szeptember 12-e olvasható. A feladó: Kantor Ludovic, Cluj, Pta Libertatii 4-5 – vagyis a *Korunk* főtéri szerkesztőségi címe. A könyvlista az én *Alapozás* című kötetemmel kezdődik, Bori Imrének Újvidékre egyenesen négy példányt küldök (bizonyára ottani barátoknak is, kézbesítésre), hármat Bodnár György nevére, a Ménesi út 11-13-ba, az Irodalomtörténeti Intézetbe, kettőt Fodor Ilonának, Somlói úti címére, egyet-egyet Barta Jánosnak a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemre, Kabdebó Lórántnak Miskolcra, Dévavárinak Szabadkára, a rádióhoz, Szabó Józsefnek (a Madách-kutatónak) Balassagyarmatra. Nyilván személyesen érdekelt vagyok a Cseres Tibort megcélzó küldeményben (meg hát ő is), a *Föld, csillag* című antológia (Mai magyarországi novellák) két kötete a Tanulók Könyvtárában (Albatros, Bukarest kiadói megnevezéssel, a szerkesztője viszont kolozsvári barátom, a Forrás első nemzedékéhez tartozó költő, Jancsik Pál) – máig ható öröm és büszkeség forrása; már egyáltalán a lehetőség megteremtődése, és azt gondolom, a válogatás is meg a terjedelmes előszó-tanulmány, *A magyar novella útjai*, amelyet a *Valóság* is leköszölt. Megjegyezném, mi került még fel a postai vámlistára: Tabéry Géza: *Két kor küszöbén*, Lám Béla: *A körön kívül*, Páskándi Géza: *Zápfog király* (a címzett: Bori Imre), Földes László: *A lehetetlen ostroma* (Fodor Ilonának).

Közvetlenül a *Korunk*hoz – a *Korunk*-történethez – kapcsolódó az a gépirat, amelyet Balogh Edgár kézírásos kiegészítései tesznek egyedivé, és amely valamiért hozzám került. Az 1971. februári lap tervelőzetese számos érdekességet tartalmaz, különösen ha összevetjük a kinyomtatott lapszámmal, az alighanem különböző okokból történt kimaradásokkal (Sartre egzisztencializmusa, Lukács György, Tamás Gáspár Miklós) –

ezek közt nyilván voltak terjedelmi okok is, szerzői késések meg cenzurális szempontok érvényesítése. (Két „apróság”, ami nem olvasható ki a tervvázlatból: a Heidegger-részletet még *Korunk*-szerkesztőként K. Jakab Antal fordította, de antropológiaszámunk egészében az ő szerkesztésében készült – bizonyára a főnökség s a külső tényezők beleszólásával. Amit pedig már-már elfeledtem: Pusztai regényrészlete, a *Zsé birtoka* elé én írtam, csak szignóval jegyezve, magyarázó-mentő „kopfot”, a munkásíró Nagy Istvánt és a korszerűsödő marxista esztétikát is bevonva Pusztai János negatív utópiájának értelmezésébe, mentésébe.)

Ezekhez az évekhez vezet vissza a bőr-irattáskába került, sok darabot számláló nyersanyag, az, aminek nagy része 1972-ben, az *Utazás a gyökerek körül* cím alatt realizálódott, a Dacia Könyvkiadónál. Itt találok a kolozsvári kiadó 1971-es katalógusát, a 71-es kiadói tervet (román nyelven); a „Discobolul” (Diszkoszvető) sorozatban tüntették fel „Modern variációk” címmel útinaplómat a kortárs irodalomról, művészetekről, az Adriától a Balti-tengerig. A tárgyhoz igazítottan számos színházi előadás műsorfüzete került egymás mellé, diákszínjátszóké is, Temesvártól Gdańskig, bukaresti, belgrádi, nagyváradi Shakespeare-bemutatóké (a Radu Penciulescu rendezte *Lear királyé*, George Constantinnal a címszerepben; a *Szentivánéji álom*, ahogy azt Vlad Mugur képzelte a kolozsvári Nemzetiben; a *Szeget szeggel*-nek a műsorfüzet borítójára került grafikai kivetítése ragadott meg – valószínűleg a díszlettervező Bíró I. Géza munkája). A *Play Strindberg*, Liviu Ciulei rendezése és emlékezetes alakítása a bukaresti Bulandrában, illetve egy kolozsvári vendégszínházi előadást jelentett 1971-ben, erre emlékeztet Ciulei kötetbe átvett grafikus portré-fotója. (A román színész-rendezők egyik legkiválóbbjának postai lapon küldött köszönetét máig sikereim közt őrzöm.) De nem hagynám ki a sorból a *Pisica în noaptea anului nou – Újév-éjszakai macska* című Dumitru Radu Popescu-darabot sem; a megőrzött színházi füzet emlékeztet, hogy az egykor kolozsvári barátként számon tartott kortárs színházi művét Marosvásárhelyen 1971-ben Harag György rendezte. És lehet, mindegyiknél fontosabb nyomtatvány őrződött meg a táskafiókban: az *Utunk* 1970. szeptember 18-i számának négy oldala, Páskándi Géza drámai szövegével; *A bosszúálló, a kapus, avagy: kérjük a lábat letörölni* még csak itt volt olvasható, amikor a könyvet, az *Utazást* írtam (Árkossy István legjobb formáját mutató illusztrációival közölte Páskándit a kolozsvári irodalmi hetilap). De már bekerülhetett a nagyváradi színház stúdió-előadását, Szabó József telitalálatnak számító rendezését, annak egy jellemző jelenetét dokumentáló felvétel is az *Utazásomba*, mély Páskándi-élményem tárgyibizonyítékául.

Mit keres ugyanitt a bukaresti írószövetségi hetilap, a *România literară* vastag lapszáma (1970. december 17.)? Talán Nichita Stănescu verseiért tettem el? Vagy inkább az Albee-előadás, a *Nem félünk a farkastól* vitája miatt? A műcsarnoki Henry Moore-kiállítás (az 1967-es) katalógusát nem kell magyaráznom. Szervátiusz Tibor Bartók- és Dózsa-szobrának reprodukcióját sem kell indokolni, ahogy a *Kolozsvári Krisztus*ét sem (a *Korunkban* a reprók megjelentek). Közelükben maradt az 5. *Balaton nyári tárlat* reprodukciókkal gazdag füzet, innen Orosz János olajtemperája került be a kötetbe.

És legalább három kakasos kép, más-máshonnan. Két jugoszláviai naiv festmény (Ivan Generalićtól) – legfőképpen pedig Nagy Albert naiv hite-lű, ám nagyszerűen profi műalkotása, dolgozószobám faláról. Számomra örök jelkép: a *Fehér kakas*.

Nagyobb borítékok is kikerülnek a bőr-börtönből – két évtizeddel későbbi postai bélyegzővel. Azt gondolom, ezeket nem kell összekapcsolni az *Utazás a gyökerek körül* világával. Bár ki tudja? A Tamási Áron Állami Színház akkori igazgatója a szervezők nevében írja alá a felkérő levelet a harmadik, 1992-es sepsiszentgyörgyi Nemzetiségi Színházi Kollokviumon előadás tartására. (Nekem az első, ugyancsak szentgyörgyi 1985-ös volt az igazán fontos, közvéleményt felkavaró – erről majd később.)

És négy darab, Cambridge-ből érkezett levél. Az egyik küldője Gömöri Gyurka barátom; angliai, kinyomtatott elemzést mellékel soraihoz a kolozsvári választásokról, 1992 áprilisában; szó van benne a román nacionalizmusról és az RMDSZ szerepléséről. Még közvetlenül érdekelt voltam az RMDSZ-politizálásban. A másik három borítékon feladóként egy bizonyos intézet (?) neve olvasható: The International Biographical Centre Cambridge CB2 3QP England. Ők 1991. augusztus 10-e és 1992. február 1-je között háromszor szólítanak fel, hogy valakinek (nem Gömörinek) a javaslatára töltsen ki a mellékelt kérdőívet a „Dictionary of International Biography”-be kerülés érdekében. Ilyen fontos volnék, nemzetközileg? Vagy sokkal inkább fizetnem kellene hírnevem érdekében, „nemzetközileg”? Vajon mit gondolt erről az aláíró Ernest Kay vezérigazgató úr? Tudtommal nem válaszoltam.

(Egy évtizeddel később, valamivel biztatóbb körülmények közt, a svájci illetőségű – bukaresti irodával rendelkező – „Hübners Who is Who”-nak aztán kötélnek álltam. Így lettem romániai híresség 2011-ben, a „Who is Who in România” szerint, a romániai személyiségek enciklopédiájában, ékes angol nyelvű környezetben.)

Egy évfordulós Kosztolányi-cikk és jugoszláviai holdudvara

Újabb adalékok Svetislav Stefanović magyar kötődéseéhez

Tavaly nyáron telefonon megkerestem az egyik újvidéki Svetislav Stefanović-kutatót egy általa kiadott Stefanović-cikkgyűjtemény megszerzése ügyében.¹ A keresett könyvet végül átvehettem tőle, s természetesen elbeszélgettünk Stefanović életéről és munkásságának néhány vonatkozásáról. Elmondtam neki, hogy engem az író magyar vonatkozású műfordítói és főleg népköltézzettel kapcsolatos magyar–délszláv kapcsolattörténeti tevékenysége érdekel, s ezzel kapcsolatban már közzétettem néhány dolgozatot. Miután arról érdeklődtem, hogy megőrződött-e valami is Stefanović nyomtatott hagyatékából és levelezéséből, azt a választ kaptam, hogy a levelezés – megosztva – Stefanović gyermekeinek birtokában van (az író két házasságából két-két gyermeke született, s második feleségével, Radics Gittával együtt mindannyian átvészelték a német megszállást és az utána következő kommunista terrort), s a hagyatékban az utókorra maradt lapkivágat-gyűjtemény egy része önála van. Érdeklődésemre, hogy ezek között vannak-e magyar nyelvű cikkek és interjúk is, azt a választ kaptam, hogy vannak. Kérdésemre, hogy ezekbe a szövegekbe betekintést nyerhetnék-e, igenlő választ kaptam, azzal, hogy a gyűjtemény átnézése után értesíteni fog.

Miután az első találkozás nagyon körülményesen valósult meg, nem sok reményt fűztem hozzá, hogy az ígéret valóra is válik. Ezzel szemben – a legnagyobb meglepetésemre – decemberben csöngött a telefon, s közölte a Stefanović-kutató, hogy előkészítette az engem érdeklő lapkivágatokat, s azok átadása céljából újabb találkozót beszélünk meg. Mi sem természetesebb, mint hogy izgalmam tetőfokára hágott, hisz az eddig rendel-

¹ Stefanović politikai írásainak válogatott gyűjteményéről van szó, válogatta és sajtó alá rendezte Predrag Puzić: STEFANOVIĆ 2006.

kezésre álló három Stefanović-bibliográfia² alig tartalmaz adatokat az író magyar kötődéseivel kapcsolatban.

A betekintésre s fénymásolás céljára átvett maréknyi lapkivágat-anyag valóban tartalmazott tekintélyes számú magyar nyelvű szöveget, amely Svetislav Stefanović életével és munkásságával kapcsolatos. (Ez természetesen nem meglepő, hisz maga az író gyűjtötte őket össze s őrizte haláláig.) Voltak az újságcikkek között szerb, német és angol nyelvűek is, ezek azonban Stefanovićnak nem azzal a tevékenységével kapcsolatosak, melyek engem érdekelnek, ezért azok nem keltették fel érdeklődésemet. Az első átolvasás után némi csalódást éreztem, hisz úgy találtam, hogy számomra ismeretlen adatokat nem hozott felszínre ez a vizsgálat: az addig (2012 decembere) számomra ismert négy magyar nyelvű, magyar lapban megjelent Stefanović-interjú közül mindössze kettő szerepelt a gyűjteményben eredeti változatban, továbbá néhány laptudósítás Stefanović magyarországi látogatásairól, hazai (jugoszláviai) közszerepléseiről, magyar–délsláv kapcsolatteremtő tevékenységéről, néhány verse magyar fordításban – szóval – kezdetben úgy tűnt – csupa ismert információ. Ott volt a lapkivágatok között azonban egy Kosztolányi-cikk is³, a szabadkai *Napló* 1932. évfolyamából, amely Arany Jánost méltatja halálának ötvenedik évfordulója kapcsán. Az elsárgult újságdoldalon ma is jól látható, hogy Stefanović – hisz ő jól tudott magyarul – ceruzával aláhúzott néhány Kosztolányi-mondatot. Ez szöveget ütött a fejembe: volt-e vajon a pusztán érdeklődés mellett egyéb célja is Stefanovićnak, hogy a maga számára, ha már az évforduló kapcsán néhány sort kiemelt a cikkből, az egész lapoldalt megőrizte gyűjteményében. Mint a magam kommentárja kapcsán a későbbiekben látható lesz, ezeknek a Kosztolányi-mondatoknak alapvetően fontos szerepük lesz, ezért ezeket az alábbiakban idézem:

„*Kísérteltató balladái egytől-egyig elvetélt hamleti drámák, a lelkiismeret és önvád apró, gyorsan lepergő drámái.*” A következő Kosztolányi-mondatban a „*Shakespeare fordításaiban*” két szó szerepel aláhúzva, maga az egész mondat: „*Aztán azt se szabad felednünk, hogy ő teremtette meg a legnemesebb drámai nyelvünket is. Shakespeare fordításaiban, melyek fölérnek megannyi eredeti alkotással.*” Továbbá: „*Ilyen költő csak költő. Nem lehet őt se lírainak, se elbeszélőnek, se drámáinak nevezni.*” Azután: „*Minden egészséges és nagy, ami őszinte és személyes. Csak az közkinccs, ami egyszer igazán egy ember kincse volt, csak az a közügy, ami egyszer igazán magánügy volt.*” S végül Stefanović

² Ezek: Zdenka Petković-Prošić, Tamara Grujić és Predrag Puzić könyveiben találhatóak. Felsorolja őket: Predrag Puzić. In: STEFANOVIĆ 2006. 551.

14 ³ KOSZTOLÁNYI 1932.

aláhúzta Kosztolányi cikkében a költő Arany halálának dátumát: „1882” és „október 22-én délelőtt 11”.⁴

Az aláhúzott részletek, mint látható, Arany János balladáinak lényeglátó kosztolányis jellemzései, a további részletek pedig Arany Shakespeare-fordításaira fókuszálnak, a továbbiakban pedig az Arany által megélt költőt Kosztolányi által adott értelmezése villan fel.

Miért éppen ezek az Arany-vonatkozások érdekelték a költő és Shakespeare-fordító Svetislav Stefanovićot a kisebbségi magyar napilapban megjelent Kosztolányi-cikkben? Erre – kezdetben úgy véltem – a rendelkezésre bocsátott lapkivágat-gyűjtemény másik két cikke adhatja meg a lehetséges választ. 1938. január 19-én a *Pesti Napló*, s ugyanaznap a *Nemzeti Újság* is (mindkettő magyarországi napilap) a napi hírek, illetve az egyesületi és társadalmi hírek rovatában közölte a szövegében egymástól csak pár szóban eltérő (tehát ugyanabból a forrásból származó) *Egy magyarbarát jugoszláv író ünneplése* című hosszabb hírt. Az egyikben Stefanovićot „Dr. Sztepanovics Sztvetisláv”, a másikban „Stepanovits Sztvetisláv” névalakban írva beszámolnak a jugoszláv író születésének hatvanadik, valamint írói munkássága negyvenedik évfordulójának jugoszláviai megünnepléséről. Érdemeinek felsorolása közben mindkét hírben a következők is olvashatóak: „a magyar népköltészetnek is egyik legrégebb bűvőárja, több tanulmányt írt a magyar népdalról, a középkori magyar legendáról, Arany János balladáiról és számos jeles magyar költő versét fordította szerb nyelvre”.⁵ Ezúttal nem kommentálva az idézett mondatban olvasható újságírói hülyeségeket, számunkra az az adat a fontos, hogy Stefanović tanulmányt írt Arany János balladáiról is. Ez az adat számomra meglepetést jelentett, hisz eddig nem tudtam arról, hogy az író ilyen irányban is lépéseket tett a magyar irodalom felé. Az előbbieken említett három Stefanović-bibliográfia ilyen Stefanović-dolgozatról nem tud, de ez nem nyugtatott meg, hisz egyik sem teljes, s a magyar vonatkozások tekintetében megbízhatatlan. Mindenesetre újra áttekintettem mindhármát, s más forrásokból is ellenőriztem, hogy a múltban mit is írtak szerbül Arany Jánosról. Ez a vizsgálat is eredménytelennek bizonyult, s csak azt hozta elő, amit korábban már tudtam. Tehát Stefanović Arany balladáiról írott tanulmányának (ahogy az idézett két magyar napilap írja) nem bukkantam nyomára.

Hogy Stefanovićnak mégis lehetett Aranyról írott tanulmánya, azt elvileg nem tartottam elképzelhetetlennek, hisz hagyatékában ott van Kosztolányi Arany-cikke a fentebb idézett aláhúzásokkal, továbbá eszembe

⁴ Valamennyi az előző jegyzetben adott helyen.

⁵ A *Pesti Napló* és a *Nemzeti Újság* megjelölt két hírben.

jutott, hogy az írónak a szabadkai *Napló*ban készített interjújában (hatvanadik születésnapja alkalmából) a következő mondat is olvasható: „*Arany és Petőfi Shakespeare fordításainak a hatása alatt határoztam el, hogy szerb nyelvre lefordítom Shakespeare több munkáját.*”⁶ Ebből következően a nagy magyar költő és műfordító Arany János életműve Stefanovićot már igen korán foglalkoztatta, a Kosztolányi-cikkben aláhúzott mondatok pedig a balladák hamletti vonatkozásaival, illetve Arany Shakespeare-fordításaival kapcsolatosak. Ezeket az adatokat egymás mellé téve szinte biztos voltam benne, hogy valóban létezik egy Stefanović-tanulmány, amely Arany Jánosról szól, s csak én vagyok a balek, aki ezt eddig nem tudta, s a szöveget nem találta meg.

Az eddig elmondottakat megbeszéltem filológus barátommal, Pastyik Lászlóval, hátha neki van valamilyen ötlete a kérdés megoldásával kapcsolatban. Természetesen volt, mint korábban is számos alkalommal, ha kutatási problémáimat vele megosztottam. Ebbe – igaz – ezúttal belejárt a véletlen is, de egyre inkább meggyőződésemmé vált, hogy véletlenek nincsenek, hisz mindig (vagy legalábbis számos esetben) a kutató munkáját segíti valamilyen ismeretlen, háttérben munkálkodó erő, amely mindig színre lép, amikor arra szükség van. Miközben magam a fentebb jelzett kérdéseken rágódtam, barátom ugyancsak Kosztolányi nyomába eredve lapozgatta a szabadkai *Napló* néhány évfolyamát. Az 1937. évfolyam nyári számait nyálazva – mint tőle tudom –, az újvidéki Szerb Matica Könyvtárának kutatói csöndjében csaknem felnyerített, amikor rábukkant a számára (és számomra is) eddig ismeretlen Stefanović-interjúra⁷, mely a következő (számunkra, komparatisták számára) izgalmas címet viseli: *Magyar írók antológiájának kiadására készülnek Beográdban*. Ahogy átolvasta a beszélgetés szövegét, figyelme a következő mondaton akadt meg: „*Beográdban most van készülöben a magyar írók nagy antológiája, ebben Petőfit és Aranyt Sztefanovics dr. fogja méltatni.*”

Ez a mondat az általam vizsgált problematika kapcsán aranyat ér. Azért, mert 1937-ben megerősíti azt az információt, amelyet a fentebbiekben idézett két magyar lap 1938-ban írt. Tehát elképzelhető, hogy a tervezett belgrádi szerb nyelvű nagy magyar írói antológia számára éppen Svetislav Stefanović tervezte megírni a Petőfiről és Aranyról szóló részleteket. S mindez egybevág mindazzal, amit Stefanović Petőfi és Arany

⁶ STEFANOVIĆ 1937a. Lényegében szinte ugyanezt mondja Predrag Puzić is, forrásának megjelölése nélkül: „Sa Šekspirovim delom prvi put se susreo u novosadskoj Gimnaziji, u Petefijevom i Aranjevom prevodu.” STEFANOVIĆ 2006. 549.

⁷ STEFANOVIĆ 1937.

kapcsán, mint mindkettőjük nagy tisztelője mondott említett interjújában (*Napló*, 1937 decembere).

Az adatok tehát szépen kiegészítik és megerősítik egymást, csupán a corpus delicti, vagyis maga a szerb nyelvű Arany-tanulmány nem került még elő.⁸ Rögtön szomorúan hozzá is teszem, hogy előkerüléséhez a magam részéről nem sok reményt fűzök. Egyszerűen azért, mert a Belgrádban kiadni tervezett nagy magyar írói antológia – legjobb tudomásom szerint – sohasem jelent meg. Ha ilyen lett volna Belgrádban a harmincas évek végén, akkor erről magam is, de jóval korábban a magyar–délsláv irodalmi kapcsolattörténet kutatói tudtak volna. A történelmi események mai ismerete fényében megállapítható, hogy az 1937-től 1941 tavaszáig akkor még hátralévő négy esztendő nem volt elegendő ennek a nagyszerű tervnek megvalósításához és a könyv (könyvek?) közzétételéhez. Egyébként az antológia tervéről Stefanović 1937 júliusában nyilatkozott egy romániai magyar újságírónak a Temesvártól délre lévő ismert gyógyfürdőben, Buziáson⁹, az interjú szövegét Temesvárról küldte el az interjú készítője, Kubán Endre a szabadkai *Napló*-nak. Elgondolkodtató viszont az az adat, hogy ugyanannak az esztendőnek (1937) decemberében Stefanović hatvanadik születésnapja alkalmából interjút adott magának a szabadkai *Napló*-nak¹⁰, s abban az antológia tervéről már nincs szó. Fél esztendő múlva már tudta volna, hogy az megvalósíthatatlan?

A kérdés továbbgondolása során azonban nem elképzelhetetlen, hogy Stefanović az antológián dolgozva maga mégis megírta az Arany balladáiról (költészetéről?) szóló értekezését, s ehhez felhasználta a hagyatékában fennmaradt Kosztolányi-cikket is, de ezenkívül rendelkezésére állottak

⁸ Hogy Stefanović foglalkozott Arany János balladáival, annak bizonyítéka egyik cikkében fordul elő. A szerb író kidolgozott egy elméletet a közép-európai kulturális embertípusról, amely, szerinte, sok tekintetben különbözik Európa más régióinak kulturális embertípusától. A közép-európai embertípus kulturális jellemzőinek sorában – összehasonlítva azt a nyugat-európai embertípus kultúrájával – említi Arany Jánost. Ezt írja: „Ebben a tekintetben össze kell csak hasonlítani például Arany János balladáit Goethe és Schiller balladáival, Petőfi líráját [...] Musset vagy Mérimée lírájával [...] vagy Liszt és Smetana zenéjét Wagner vagy Verdi zenéjével vagy bármely más francia vagy olasz zenéjével.” STEFANOVIĆ 2006. 197–198.

⁹ STEFANOVIĆ 1937. A gyógyfürdő leírása és gyógyhatásának jellemzése a Trianon előtti Magyarországon: PAPP–HANKÓ (szerk.) 1907. 207–208. Hogy a polgári foglalkozására nézve orvos Stefanovićot foglalkoztatták a magyar gyógyfürdők, annak nyomai is ránk maradtak az átolvasott lapkivágot-gyűjteményben. A *Függetlenség* 1935. június 16-i számának hírvivata arról számol be, hogy „Stefanovits Szvetiszláv dr. [...] Budapestre érkezett, hogy a magyar főváros gyógyfürdőit és egészségügyi intézményeit tanulmányozza”.

¹⁰ STEFANOVIĆ 1937a.

Arany (magyar) balladáin, Shakespeare-fordításain és más versein kívül Blagoje Brančić Arany-fordításai, különösen balladafordításai, amelyek az első világháború előtti magyarországi szerb lapokban, folyóiratokban, valamint Brančić műfordításkötetében¹¹ jelentek meg. S ezt közzé is tette, miként arra az idézett két magyarországi lap hivatkozik. Csak eddig még senki nem fedezte fel. (Valószínűleg nem is kereste, ami Stefanović tragikus sorsából¹², nevének és életművének évtizedekig tartó elhallgatásából és mellőzéséből következik.) Ha tehát ez a virtuális Arany-tanulmány Stefanović tollából előkerülne, az további szép bizonyítéka lenne írónk különben is gazdag magyar kötődéseinek.

A Svetislav Stefanović lapkivágat- és sajtócikk-gyűjteményében fennmaradt Arany Jánosra emlékező Kosztolányi-dolgozat a szabadkai *Napló*-ban jelent meg 1932. október 16-án, tehát pár nappal Arany elhunytának ötvenedik évfordulója előtt. Ezen a helyen érdemes az Olvasót emlékeztetni a tényekre, amelyek Kosztolányi közreműködésével kapcsolatosak ebben a napilapban és közvetlen elődjében, a *Bácsmegyei Napló*-ban. (A lapot, mint művelődéstörténetünk kutatói előtt közismert, a Trianon után Jugoszláviához csatolt Szabadkán 1930 márciusától már csak megváltoztatott címmel, *Napló*ként lehetett kiadni.) Kosztolányi a *Bácsmegyei Napló*-ban és utódjában éveken keresztül közreműködött eredeti írásokkal vagy írásainak másodközléseivel. Az 1923 és 1926 közti időszak bibliográfiai feltárása megtörtént, a bibliográfia és a cikkanyag külön kötetben meg is jelent.¹³ Mint a sajtó alá rendező Botka Ferenc kötethez írott Előszavából tudjuk, „Kosztolányi Dezső írásai 1926 után még hosszú éveken át, bár egyre ritkábban jelentek meg a *Bácsmegyei Napló*-ban...”¹⁴ Az ebben a kommentárban érintett Kosztolányi-szöveg tehát ennek a második közreműködési időszaknak bizonyítéka. Legjobb tudomásom szerint ennek a második időszaknak bibliográfiai feltárása folyik, megjelenése után láthatjuk majd, hogy a szabadkai születésű nagy magyar író haláláig mit publikált még a *Napló*-ban.

Hogy a *Bácsmegyei Napló* (immáron *Napló* címmel) fontosnak tartotta, hogy a kisebbségbe szorult jugoszláviai magyar olvasó számára Kosztolányi Dezső tollából közöljön emlékező írást Arany János elhunytának fél évszázados évfordulója alkalmából, az természetesnek tekinthető. Mint-hogy az is természetes, hogy a jugoszláviai magyar irodalom 1932-ben indított folyóirata, a *Kalangya* ugyancsak megemlékezett az évfordulóról,

¹¹ BRANČIĆ 1907.

¹² Stefanović pályájának és sorsának alakulásáról beszámol: PUZIĆ 2003., de magam is írtam az íróról szóló terjedelmes dolgozatomban. Lásd: JUNG 2012a.

¹³ KOSZTOLÁNYI 2004.

¹⁴ Ugyanott: 15.

nem is akárkinek, hanem a főszerkesztő Szenteleky Kornélnak írásával.¹⁵ Szenteleky emlékező szövege a novemberi számban került közlésre, ebből következően nem elképzelhetetlen, hogy Kosztolányi írásának (legalábbis a *Napló*ban megjelent változatnak) ismeretében fogalmazódhatott meg. Nem arra gondolok persze, hogy a *Kalangya* főszerkesztője Kosztolányi nyomán írta volna meg a maga évfordulós szövegét, az azonban a két dolgozat egybevetéséből kiolvasható, hogy a két író gondolatmenete helyenként találkozik vagy párhuzamos. Esetleg arról lehet szó, hogy Kosztolányi, akárcsak Szenteleky, jól ismerte Arany életét, műveit és munkásságát, ezért hangsúlyozta dolgozatában az aranyi opus Shakespeare-rel összefüggő vonatkozásait, a balladák hamleti kicsengéseit, Arany öregkorának nyűgeit, nehézségeit s az életmű líraköltészeti értelmezésének lehetetlenségét.

A *Napló*ban megjelent Kosztolányi-cikk filológiai körüljárása egyébként nem érdektelen, ezért azt is az Olvasó elé érdemes tárni. Mint fentebb láthattuk, Kosztolányi ebben az időszakban már „*egyre ritkábban*” van jelen írásaival a *Napló*ban; hogy mily mértékben eredeti vagy másodközlésű szövegekkel, azt majd a folyamatban levő feltárás és az azt követő elemzés fogja kimutatni. Az ebben a kommentárban szemügyre vett Arany-dolgozat kapcsán már sejteni lehetett, hogy Kosztolányi nagy magyar költőelődje elhunytának évfordulója kapcsán nem csupán a (kisebbségi) jugoszláviai magyar sajtóban nyilatkozhatott meg, hanem elsősorban az anyaországi magyar sajtóban. Ennek ellenőrzésére, mint a korábbi időszak Kosztolányi-szövegei esetében is, a Réz Pál szerkesztette életműsorozat kínálkozott. A vonatkozó kötetet¹⁶ felütve látható, hogy Kosztolányi Arany Jánosról nyolc dolgozatot tett közzé különböző lapokban, ezeknek java része Arany születésének századik évfordulója kapcsán íródott, 1917-ben. Tehát az ebben a kommentárban vizsgált szöveget nem ezek között kellett keresni. Az 1932-ben íródott szövegek, amelyek Arany halálának ötvenedik évfordulója kapcsán születtek, természetesen előkerültek. Két ilyen cikke is van Kosztolányinak, ezek közül az egyik az, amelyik a *Napló*-beli közlés „összövegének” bizonyult.¹⁷ Ez a dolgozat az *Új Idők*ben jelent meg 1932. október 2-án. (A *Napló*-beli változat, mint láttuk, két hét múlva, október 16-án került közlésre.) Az életműsorozatban mai helyesírással közzétett szöveg cím nélkül olvasható, mindössze sorszámozva (V) jelent meg. Réz

¹⁵ SZENTELEKY 1932.

¹⁶ KOSZTOLÁNYI 1976. Ezúttal is köszönöm Pastyik László szíves segítségét a kérdéses Kosztolányi-cikk filológiai vizsgálatában.

¹⁷ KOSZTOLÁNYI 1976. 146–151.

Pál jegyzetéből azonban tudjuk, hogy az *Új Idők Arany János. A költő halálának félévszázados évfordulójára* címmel tette közzé.¹⁸

A *Napló*ban megjelent változat, mert annak tekinthető, mostani, *Híd*-beli újraközlését az alábbi okok indokolják:

Ez a Kosztolányi-emlékező írás az *Új Idők*ben megjelent közléshez képest *mintegy ötven* szóhasználatbeli, írásjel-használatbeli, szórendbeli változatot jelent, nem beszélve arról, hogy van benne néhány olyan mondat is, ami az „összövegből” hiányzik, valamint a szedés során tárgyi hibák is keletkeztek. Hogy a *Napló*, általános gyakorlatának megfelelően, föltehetően az akkori helyesírási normák szerint a hosszú magánhangzókat nem jelölte, azt csak megemlítem. A szöveg a *Napló*nak majdnem teljes lapoldalát teszi ki, mindössze két magyarra fordított Dučić-költemény olvasható még mellette. A *Napló*ban az emlékező szöveg címe is változat: *Arany János. 1882–1932*.

Hogy Kosztolányi cikkei – újraközlésük esetén – változatként jelentek meg, az nem számít ritkaságnak. Erre vannak példák az 1923–1926-os *Napló*-beli időszak szövegei között is. Az azonban egészen más kérdés, hogy a dolgozat hogy került a *Napló*hoz. Ennek kapcsán ebben a pillanatban csupán feltevéseink lehetnek. Az egyik az, hogy átvehették az *Új Idők*ből; mint láttuk, abban a lapban két héttel korábban jelent meg az „összöveg”. Ha így lenne, ez nem indokolná a fentebb említett eltéréseket. Különösen nem a néhány eltérő vagy az „eredetiben” hiányzó mondatot. Úgy vélem, hogy a szabadkai lap arra mégsem vetemedett, hogy Kosztolányi szövegébe belejavított vagy beletoldott volna. A legvalószínűbbnek az látszik, hogy a *Napló* kérésére az évforduló kapcsán Kosztolányi elővette frissen megjelent cikkét, néhány változtatást eszközölt az átgépelés (újrágépelés) során, s az immár új változatot juttatta el Szabadkára, a *Napló* szerkesztőségébe. Hogy milyen úton, szabályos postával vagy csak gyalogpostával, azt nem tudjuk. A kézirat – úgy vélem – két hét alatt akár szabályos postával is eljuthatott Szabadkára.

Hogy azonban 1926 után a *Napló* és Kosztolányi Dezső közti kézirat-küldési kapcsolat milyen módon alakult, arról valószínűleg a feltárás alatt lévő időszak szöveganyagának, (valószínű) könyvbéli kiadásának, illetve a hozzá minden bizonnyal készülő kommentárok elolvasása után tudhatunk meg majd többet.

Irodalom

BRANČIĆ, Blagoje (presadio)

1907 *Iz mađarskog perivoja. (A magyar virágos kertből)* Novi Sad

JUNG Károly

2012 *Ikerkönyvek 2. Délszláv folklórtémák – magyar kitekintéssel.* Újvidék

2012a Egy szerb Madách-fordító elfelejtett magyar–délszláv kapcsolat-történeti kutatásai. Stefanović Svetislav és magyar kötődései. In: *JUNG 2012. 5–62. és 259–261.*

KOSZTOLÁNYI Dezső

1932 Arany János. 1882–1932. *Napló*, 1932. október 16. 21.

1976 *Látjátok, feleim.* A kötet anyagát összegyűjtötte, a szöveget gondozta és a jegyzeteket írta Réz Pál. Budapest

2004 *Tere-feré. Kosztolányi Dezső írásai a Bács megyei Naplóból 1923–1926.* Sajtó alá rendezte Botka Ferenc. Budapest–Újvidék

PAPP Samu–HANKÓ Vilmos (szerkesztette)

1907 *A magyar birodalom ásványvizei és fürdőhelyei.* Budapest

PUZIĆ, Predrag

2003 *Lomača za Sensa. Zločin i kazna Svetislava Stefanovića.* Sremski Karlovci

STEFANOVIĆ, Svetislav

1937 Magyar írók antológiájának kiadására készülnek Beográdban. Sztefánovics Svetislav, a kiváló szerb író nyilatkozata a jugoszláv–magyar szellemi közeledésről. (Kubán Endre). *Napló*, 1937. július 4. 7.

1937a Beszélgetés a hatvanéves Sztefánovics Svetislavval a jugoszláv–magyar szellemi közeledésről, régi és új írókról, a magyar és szerb irodalom kölcsönhatásairól. (Dr. G. D.) *Napló*, 1937. december 19. 2.

2006 *Starim ili novim putevima. Odabrani politički spisi 1899–1943.* Izbor i predgovor Predrag Puzić. Novi Sad

SZENTELEKY Kornél

1932 Arany János. *Kalangya*, 1(1932) No 7. 481–484.

Arany János

1882–1932

Írta Kosztolányi Dezső

– Arany János – mondotta a költő – Arany János. Micsoda bűvös név. Milyen szerény és milyen önérzetes. Milyen tartalmas és milyen tündöklő is. Milyen komoly és milyen dallamos. Van-e ennél gyönyörűbb név?

– Nincs név, mely versenyezhetne vele – tette hozzá. – Maga a név pusztán megjelenésében, külső idomában, összetételében is csodája az aránynak, a kellemnek, a tiszta egyszerűségnek és bátor eredetiségnek. Nem az a fény téveszt meg engem és kápráztat el, mely mögötte ragyog, nem az a dicsőség, mely hozzátapad. Ha az országút porában lelném, elhagyatva, mint egy patkót, odadobva és ismeretlenül, akkor is fölemelném és magasba mutatnám. Lágyan fénylik, mint az őszi verőfény nehéz aránya, s amikor leejtem, egyéni, utánozhatatlan hangján cseng, mint a fémek királya, mint korok bálványa, a pompa, a tökély, a gazdagság jelképe, melyet nem fog rozsdá. Hódító nemességében úgy beszél, mint az érettség, bölcsesség és igazság. Rozsdátalan, ősrégi, királyi név, melyet az irodalmi tőzsdék árszökése és árbukása, a papírbankók ingadozása nem érinthet soha. Üdülés hallani a fülnek. Aki hallja, megnyugszik, elpihen, mosolyog, mintha titokban kincset kapott volna. Balzsam és gyógyulás kimondani is. A száj nyomban érzi édességét és zamatát, mely a tokaji aszúszőlőjéhez hasonlít, s addig mondja s mondogatja, amíg maga is aranyos nem lesz tőle, mint annak a szája, aki sok aranyvégű egyiptomi szivarkát szívott el.

– Amint említettem – szólt és itt gyorsítani kezdte beszéde ütemét, – mert nem akarok, nem is tudok – értekezést szerkeszteni. Hogy mit szeretünk egy költőben, azt fölöttébb nehéz megértetnünk másokkal. Azzal, hogy felsoroljuk munkáit, verseinek tárgykörét, vajmi keveset érünk el. De általában így vagyunk minden szeretettel. Hogy miért szeretjük kedvesünket, pedig őt igazán szeretjük, szintén nem tudjuk kifejezni. Legföljebb efféle semmis mondatot vetünk oda az érdeklődőknek: „Szép szeme van.”

Ez csak rész az egészből, közel sem okolja meg vonzalmunkat. De hiába beszélénk róla órák hosszáig is, és hiába közölnénk súlyát és testmagasságát is, akkor sem magyarázhatnánk ezt meg jobban. Ha Aranyról kérnének tőlem ilyen önkényes általános vallomást, talán ezt felelném hamarjában: „Ő az, aki csodát művelt anyanyelvemmel.” Jóhiszemmel állítom sok ámulat és sok töprengés után –, hogy még nem volt a földkerekségén költő, aki ennyire fölmagasztosította, megdicsőítette volna azt a nyelvet, amelyen írt. Úgyszólván minden lehetőséget kihozott belőle, mely benne szunnyadt, úgyszólván mindenre alkalmassá tette. Micsoda varázsló. Ott, ahol a rímek egy évszázaddal azelőtt még többnyire úgy kongtak, mint a süket kolompok, s az ütemek úgy döcögtek, mint a dágványban vánszorgó szekerek, a szavak egyszerre táncra lendültek, és a zene magyarázta az értelmet, az értelem a zenét. Nemcsak friss, közvetlen és népies, hanem elmés, játszi és dévaj is, különös és különösködő, néha bohó, sőt bohócos is, egy nemesen fáradt öreg mester, minden barokk bájával. 15 000 szót olvastak össze munkáiban a türelmes tanárok, holott egy gyári munkás egész élete során beéri 800–900 szóval, – de biztosra veszem, hogyha szavainak nemcsak számát tekintenék, hanem alkalmazásukat, árnyalatukat, színezetüket és hangulatukat is, a maguk helyén, akkor ez a szám legalább a háromszorosára rúgna. *„Tavaszi fecskék, dal kedvesi! Jertek el isten kőművesi! Rakjatok ott egy fecskefalat: Megpihen a költő az alatt.”* Hallottatok-e ennél andalítóbb zenét?

– Most eszembe jut valami – szakította meg önmagát. – Aranyt a maga korában főképp mint epikust becsülték, mint elbeszélő költőt. *Toldy* egyszer meg is róttá, hogy elforgácsolja erejét „kisebb” költeményekre. 1847-ben ő is ezt írta *Petőfi*nek. „Aprós bajaim és örömeim nem méltók megénekelésre.” Én az „elbeszélő” és „lírai költészet” között nem látok olyan különbséget, mint hajdan láttak, és ezt a megkülönböztetést túlságosnak tartom, hiszen az elbeszélő költő nem úgy számol be valamit, mint egy hivatalnok, s a lírai költő is gyakran fest, leír. Egy „lírai” költeményében, a „Rachel siralmá”-ban az anyát, aki legyilkolt magzataival enyeleg, így jellemzi: *„Olykor lehajtja melle bimbait, Csiklandva mintegy akvó fiait.”* Vajon mi ez: lyra, epika, vagy dráma? Mindahárom együtt, valami egész életre szóló, érzékletes benyomás, talán kép és szobor is. Másutt, egy „elbeszélő” költeményben, „Az első lopás”-ban egy jobbágyot rajzol, aki sovány földecskéjét túrja: *„Tüske, tövis tépi, vad venyige vérzi. Ág akadoz arcán, bojtortján beléköti. Délben a rekedt nap fojtó hevét érzi. Hűs hajnalban hullat fagyos verejtéket.”* Van-e ennél líraibb szólam. Nem a betűrímeket bámulom, melyeket közülünk akárki összerakhat, hanem a szemlélet lelkiességét és vastagságát, a természetet, amely megelevenül s embernyelven szól hoz-

zánk, mint ember mozog a túske, a tövis, a venyige és az ág és a nehézkes kötözködő bojtortján is, mindegyik a maga módján és egyénisége szerint. De még tovább megyek. Nyugodtan nevezhetem drámai tehetségnek is. Kísértetlátó balladáit egytől-egyig elvetélt hamleti drámák, a lelkiismeret és önvád apró, gyorsan lepergő drámái. Aztán azt se szabad felednünk, hogy ő teremtette meg a legnemesebb drámai nyelvünket is. *Shakespeare* fordításaiban, melyek fölérnek megannyi eredeti alkotással. Hogy dobognak és toporzékolnak itt a mondatok. Hamlet a szellemjelenet után arra kéri barátait, hogy amit láttak, ne beszéljék el senkinek. Ezt leleményes tömörséggel így fejezi ki Arany: „*Vegyétek észre, ámde nyelvre nem.*” Szavaink ősi gyökerét érezzük.

– Nem, nem – dobbantott idegesen. – Ilyen költő csak költő. Nem lehet őt se lírainak, se elbeszélőnek, se drámainak nevezni. De egy bizonyos. Az utóbbi évtizedekben mindinkább lírai megnyilatkozásait bámuljuk, azokat keressük még elbeszélő műveiben is, s fáj nekünk, hogy Toldy tanácsának ellenszegülve még jobban „nem forgácsolta el magát”. Mit adnánk most ilyen forgácsért, egy ilyen arany-forgácsért. Ma az „Őszikék” az a könyv, melyet alvópárnánk alá dugunk. A „tamburás öregúr” a mi költőnk, az, aki pályája végén a Margitsziget tölgyfái alatt céltalanul, gátlás nélkül, közönségre, nyomdafestékre nem gondolva irkált „kapcsos könyvébe” a halálfélelemlről, a szivarjáról, az élet haszontalanságáról, az öreg pincérről, a Margithid öngyilkosairól, a rikkancsról – akkoriban még „hírlapáruló” volt – a pesti ligetről.

Szent év nekünk az 1877, mert ekkor kapott bele az Őszikék-be, s áldjuk rövid „vénasszony-nyarát”. Itt – mint Gyulainak vallotta – „élményeit, panaszait, öreg napjai apró emlékeit” jegyezte föl. Beteges panaszok, apró emlékek? Minden egészséges és nagy, ami őszinte és személyes. Csak az közkinccs, ami egyszer igazán egy ember kincse volt, csak az a közügy, ami egyszer igazán magánügy volt. Ebben a csodálatos gyűjteményben van a „Vörös Rébék”, a „Tetemrehívás”, a „Tölgyek alatt” s egy dal, egy égis nyilalló feledhetetlen dal, melynek sorai mintegy a szívből sikoltanak fölfelé: „*A lantot, a lantot. Szorítsd kebeledhez, Ha jó a halál...*”

– Igen – eszmélt fel, – most ötven éve, hogy meghalt. Ez a félszázados évforduló alkalom rá gondolni azoknak, akik nem mindig gondoltak rá. Ezért ünnep. Én – bevallom – nem érzem ezt a meghatottságot, mert különben is rá gondolkodom. Össze vagyok szöve-fonva szavaival, verseivel, amelyek közül sokat könyv nélkül is tudok, s alig múlik nap, hogy el ne tűnődnék azon, vajon járt-e ott, ahol én járok, vajon olvasta-e azt a könyvet, melyet véletlenül forgatok, vajon mit szólna ehhez vagy ahhoz a dologhoz, melyet elém vet az élet? Így hétköznapjaim is ünnepek. Azt ér-

zem ünnepnek, hogy valaha itt volt s ránk hagyta munkáit, melyek nélkül szegényebbek volnánk.

– Halála éppoly kevéssé regényes, mint élete – állapította meg. – Már régóta betegeskedett. Fülzúgás, nehézlégzés gyötörte és hurut, melytől utóbb sohase tudott megszabadulni. Magasra polcolta párnáit, úgy aludt, hogy levegőhöz jusson. Éjszaka gyakran fölébredt. Órákig virrasztott és köhögött. Újabban orvosok mutattak rá arra, hogy a nátha a költők hagyományos betegsége. Legtöbben, – még az úgynevezett egészségesek is – különösen hajlamosak a meghűlésre. Érzékeny tüdejük, torkuk a legkisebb levegőváltásra hamar gyulladásba jön. Szóval, majdnem mindegyik légzőszerveivel bajlódik. Talán idegrendszerükkel függ ez össze. A betegség finoman felhúrozott testüknek éppen azt a részét támadja meg, ahol a szó árad ki, a lélek. Ő is ehhez a fajtához tartozott. Mindig félt a hidegtől és széltől, mindig bugyolálgatta magát. Annak idején maga készített egy kis, kezdetleges szélvitorlát – egy botocskából meg egy vászonrongyból –, ki is tette az akadémia ablakába, hogy tudja, merről fúj a szél, és miképp védekezzék majd ellene. 1882. október elején még fönn járt. Egy délelőtt, szokása szerint, kísértált a Dunaparra ez a csöndes, görnyeteg, rövidlátó öregúr. Ott kigombolta felöltőjét, hogy megnézzze, hány óra, – mert mindig pontos volt, élete vége felé pontoskodó is – s a hűvös, őszi szélben meghűlt, ágynak esett, tüdőgyulladást kapott, napokig fulladozott, s október 22-én délelőtt 11 órakor – vasárnap volt – fia jelenlétében meghalt egy karosszékekben. Életének hatvanhatodik évét taposta ekkor. Utolsó verse, melyet ebben az esztendőben, március 2-án írt, így szól: *„Életem hatvanhatodik évébe! Köt engem a jó Isten kévébe, Betakarít rég rakott csűrébe, Vet helyettem új gabonát cserébe”*. „Sejtelme” a címe. Sejtelve valóra vált. Ilyen a hattýúdala egy szántóvető nép fiának. Alázatos, fájdalmas és mosolygó. Hogy mit jelent ez (– és milyen szép –), hiába magyaráznók idegeneknek. Ezt csak mi értjük meg, kik a gabonát „élet”-nek nevezzük. Ebben a csöpp ékszertartóban benne van egyénisége és költészete. Arany János, Arany János.

Naplóversek

2013. április 24. szerda
ami rátör

a dedinjén a banjica nevű
kórházban belép a kórterembe
nem a betegszoba zsúfoltsága
az öt ismeretlen idegen arc
nem is a fehérvér-szindróma
még a kórházzag sem az ami rátör
az sem hogy hová jutott immár több
hónapja a lassú enyészet partjait
járva hanem hogy honnan érkezett
s ki az akihez tartozik

2013. május 7. kedd
belealszol

előtte ősztől a várakozás
a tél is elmúlik
földre hullt levelek naptárlapok
majd májusban a tavasz legszebb
hónapjában elaltatnak
belealszol mindabba ami volt

2013. július 5. péntek
padra ejtett magányok

a cigánylány szobrának a pagoda
és a vigadó háromszögében
évszázados fák lombjának oltalma
alatt mély árnyék hűvöse az izzó
nyárban padra ejtett magányok
reménytelen diskurzusa

2013. július 17. szerda
majdnem villon

a sétányon a két szálloda között
lassan billegve számolván hány lépés
még a cél ahol testsúlyod minden
lépcsőfokon újra és újra
megtapasztalod

2013. szeptember 13. péntek
hogyan emészti el

mióta a figyelmetlenül
nyitva felejtett saroglya ránk
szabadította a természet
hatalmát a gének pokoli
működését és megláthattuk
hogyan az erősebb a gyengébbet
hogyan emészti el rám szakadt
s azóta sem hagy nyugton:
kettőnk közül ki a gyengébb s a
gyengébbnek mi a sorsa vajon

2013. október 5. szombat
homályba zárja

végül a színek formák változása
s a fényé amely megfesti ala-
kítja majd homályba zárja a fotelt
középtűt a fémhideg kályhát az
asztalt s a szoba mélyén őket magukat

2013. október 17. csütörtök
akár egy regénybe

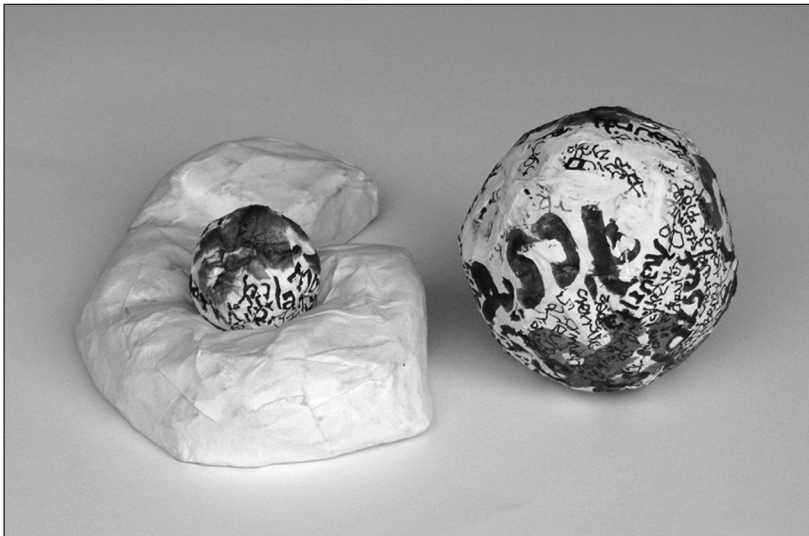
az oromhegyesi elágazással
szemközt a csalogány nevű kocsmá
előtt egy kracsun¹ nevű szállítmányozó
teherautója parkolt a ponyvájára
rá volt nyomtatva hogy kracsun (vö.
síró ponyva) üzemel-e még a
kocsmá vagy csak a parkolója használ-
ható meg kellene nézni utólag
akkor nem lehetett miközben
menekítettél a csodafürdőből
ami sérült és törött csontokat
reparáló felszerelésével
inkább elfekvőre hasonlított
hiába ült fái alatt a népkertben
naponta egy fiatal kracsun: kracsun z.²
s hiába volt ott a leromlott vigadóval
és a pagodával szemben t. o. cigány-
lányszobrá és a kannagrúpp akár egy
regénybe érkeztem volna írtam
n.-nek és é.-nek de utóbb kiderült hogy
regénybe regényes részletek nélkül:
tengeri kagyló helyett örökkévaló-
ságnak tűnő 28 nap sötét
szobában behúzott függöny mögött

¹ adalék a tolnai-lexikonhoz

² újabb adalék

2013. október 30. szerda
őjajhogy

őjajhogyelmúltminden
jó és itt maradt ami rossz
az ürességet kitölti
valami amitől minden még
nagyobb maga az üresség is
a kutak mélye
a kitágult szférák
az éjszakába nyúló hosszú nappalok
hol marad tér és idő hol az az út
hol önmagaddal ki nincs már
újra összefutsz

esti szomorú

z. gy. emlékére

a hónap december
két éve vagy tán valamivel
több péntek vagy szombat
szerelemcsütörtök dobszerda
igazából hétfőtől vasárnapig
bármelyik nap lehetett
mindegy is mikor
minden végleges
a pillanatok is
a múlás és a maradás
az érkezés és a távozás
esetleges szinte
honnan hová
ülve vagy állva
lépve el vagy vissza
közeledve távolodva
távolodva -----

araszolgatva mély fekvésű szövegeidben
a líra esti háttérderengésében
vesszőtől vesszőig ponttól pontig
akár az utca járdátlan oldalán
vagy mint ki éjjel vízbe gázol
s minden lépést óva tesz
hisz egy pont is gond
egy vesszőben is meg lehet botlani

egy gondolatjelen is el lehet csúszni
hiába kapaszkodik az ember a betűkbe
aknamező hadműveleti zóna bizony
gyorsan megérti a z hogy
miért nem szeretheti az a-t
ez utóbbi még odasúgja
z-nek: én azt gondolom
de már nem
fejezheti be mit gondolt
tíz centiméterről
tarkón lőtték akár az összes betűt
és a z-t is

na ezért nem olvashattam a szövegeidet
a nem tudás önfeledtségével
reflektálatlanul belefeledkezve
a nagy csendbe melynek
dallama van és pont középén
a szünetjel
melyre egy szomorúsínű
számozott ló
eltáncolta magát
miközben a rádióból
kiorgonált az esti szomorú

csenkolt igéid estére szépülnek
enyhül a vérzés révülnek
hülednek dermednek alélnek csitulnak
veregetem lovad nyakát
lófia nézz rám
nem tudom kihúzni
a szemét a homlokomból

napok óta virág dóra jár az eszemben
virág dóra
hegedű és hárfa
hulló gyümölcsöktől illatozó hajnali kert
a harminchat leggyakoribb női név közé tartozik
első névként kb. 0,3518%-nyian viselik ezt a nevet
(harmincötezer-száznyolcvankettő nő)

második névként 0,0453%
(négyezer-ötszázhuszonöt nő)
ha megvizsgáljuk karaktereit meglátjuk hogy
nevében összesen kilenc karakter található
ebből két olyan van
amely nem írható le
az angol ábécé betűivel
(angolul doravirág)
a fenti karakterekből összerakható
magyar szavak ad adó ág agár ár
ára ária árva dagi dia digó
dió drága óda óra rádió
rag rág riadó rigó vad vád
vág var vár varr vidra virág
a talált szavak száma 28
a leghosszabb 5 karakteres
de a numerológia alkalmazásával
jósolni is lehet e névből ui. a neveknek
numerikus értékük is van és ez
az érték legalább annyira fontos mint
a születési dátum
a számmisztika segítségével
ki lehet számítani minden név rezgésszámát
azt hogy milyen energiát vonz magával
azazvirág: $4+9+9+1+7=30$
visszaszámolva: 3 dóra: $4+6+9+1=20$
redukálva: 2
és nekem is van virág vezetéknevű ismerősöm
igaz ő ágota egykori könyvkiadói kollégám
feleségét hívták így virág ágota
mély hangrendű utónév akár a
virág dóra
őrzi e nevet két novellád és egy versed
(ej virágom!
te sem írsz már.
utolsó méled most húztam
avé betűs mappádba.
azt meg tovább.
az elmaradókhoz.
gyűltök.

*mint lopott biciklik után
az otthon tárolt pumpák.)*

nem az öröklétre törtél versmondataiddal
egyik-másik szinte élő
beszédszerű és
túl laza szövésű (árulkodó az egyikhez
fűzöttmeg
jegyzésed: *ez volt meg legelsőnek:
pornócsatornástul fizeti a kábeltévét.
hallottam a hév-en.*
szóval innen-onnan lopkodok.☺) –
akárcsak apollinaire tette a
conversationpoems-eiben

túlkönnyű kézzel nyúltál a lírához
a blogolvasók visszajelzései
azonnaliak és direkttek voltak
(*nagyszerű gyönyörű vers
őszintén mondom annál a résznél
hogy nem maradt elsírtam magam*
– mire te megköszönted a véleményt
és a sírást is)
az indoklással érveléssel nemigen
törődve (z. *gy.sztemkurva jó* – olvasható
egy sommás vélemény)
ennek ellenére kitelne belőlük
egy karcsú kötetnyi
hozzá a hat próza novella próza
vers köztük a két virág dórás
igaz a groteszkre
hangszerelt sakknovellában
a szertartásszerű sakkjátszma lépéseinek
már-már a líra
ritmusában váltakozó
mondatokból felépülő az egyes
bekezdéseket következetesen újra
mondólófiában csak az
utolsó mondatban lép elénk
(*felém fordul nevét mondja
virág dóra*)

de a filmélmény nővéralakja
és az élet értelmének kriszta-beája
egyazon személyiség
nyugtalanítóan kiismerhetetlen
személytelen mégis épp
a hiánya révén
felismerhetőerőteljesen jelenvaló
avirág dórábanugyan
másfél hétre belép a magányos férfi életébe
mint a lelki segélyharmónia
teremtésstresszoldás
a múltépítés szakértője hogy aztán végleg
eltűnjön gyerekestül ráébresztve a károsultat
kifosztottságára kiszolgáltatottságára
hétköznapi életének infernális
sötét reménytelenségére

mert nincs visszaút
minden végleges
hús hóján valamennyi bárány elpusztul
azokban a piszkos kabátokban
amiket rájuk gombolt a születés
(csapó háttérzene
a rádióból kiorgonál az esti szomorú)
csak a groteszk-horrorisztikus játék
folytatódik
a négy otthagyt mind boldogabban
és mámorosabban repked
és már egyre kevésbé a pénz után úsznak
mint inkább a saját gyönyörűségükre
szálldosnak a sínek felett
mert az élet értelme is
csak annyi
hogy bevágtam egy nagy pohár
konyakot beraktam valami klasszikust
aztán a vécé kezemben újság
sietve kerestem egy cikket
mielőtt pakolnék
egy adagot
értésülésem legyen valamiről

és ebből a kafkai világból csak olykor-olykor
amikor világosodik
rövid időre nyílik
résnyire ablak a derűsebb valóságra
amelyre olyannyira szomjazunk –
olyankor láthatjuk az embert a
szemközti ház
tetején aki egy hosszú
bottal kezdi piszkálni
a holdat ha pedig
lenézünk
le a hételetnyi
magasságból
megpillanthatjuk a fűben
békésen legelésző
csillagokat

Költészet és egzisztencia

Az ittlét poétikája Vasadi Péter nyolcvanas években megjelent verseiben

Annak ellenére, hogy Alexa Károly még a kilencvenes évek elején Varga Lajos Mártonnal folytatott kritikai dialógusában is azt állapítja meg, hogy a Vasadi-recepció nagyon kevés számú kritikában realizálódik¹, a nyolcvanas évek mindenképpen fordulatot hoz Vasadi Péter költészetének befogadásában. Nem is elsősorban mennyiségi gyarapodásról beszélhetünk (arról is), hanem sokkal inkább minőségi váltásról. Ezt már a kritikák, illetve az addigi alkotói pályát elemző írások szerzőinek névsora is jelzi. Rónay László az első kötettől kezdve napjainkig figyelemmel kíséri a Vasadi-líra alakulástörténetét. 1983-ban Rába György közöl összefoglaló tanulmányt Vasadi Péter költészetéről a *Vigiliában*. „Ismételten meglepő s föltáró értékű képek sokasága és egy több dimenziós költői világkép kialakulása bőven elég ahhoz, hogy Vasadit ezután mai líránk legkiválóbb képviselői közt tartsuk számon” – zárja értékelését Rába.² A *Hó és madarakról* a *Kortársban* Reisninger János közöl Vasadi versmodelljeit is leíró kritikát, a *Napjainkban* a *Fényromokról* Bárdos László publikál írást, Vasadi hatvanadik születésnapján a költőt ugyanitt Balassa Péter, az *Új Forrásban* Esterházy Péter méltatja, aki ebben az évtizedben megjelent műveiben (*Függő, Bevezetés a szépirodalomba*) intertextuálisan is megidéri Vasadi költészetét. Mindent egybevetve tehát 1987-ben már csak részben igaz Károlyi Csaba kritikájának nyitó bekezdésében tett megállapítása: „Vasadi Péter költészete szinte észrevétlenül emelkedett meg az utóbbi években. Bár a kritika néha már jelezte, hogy egyre jobb költőről beszélhet, kevesebb figyelem, megértő-elemző szándék kísérte köteteit.”³ Mindezek ellenére radikális

¹ ALEXA Károly, VARGA Lajos Márton, *A megérintett ember: Vasadi Péter: Fabíd*. Jelenkor, 1991/6. 567.

² RÁBA György, *Jelenések költője: Vasadi Péter költészete*. Vigilia, 1983/2. 141.

³ KÁROLYI Csaba, *Vasadi Péter: Fényromok*. Jelenkor, 1987/9. 861.

váltást Vasadi Péter nyolcvanas években születő lírájában nem tapasztalhatunk, de a költői hangnem finom áthangolódását és a formanyelv letisztulását mindenképpen megfigyelhetjük ekkor született köteteiben. Lényeges mozzanata továbbá a pálya alakulástörténetének a költői szerep- és líra-felfogás máig érvényes megfogalmazása.

(*Ars poeticák*) Vasadi ebben a költői periódusában is több olyan verset közöl, melyekben – a címadás tanúsága szerint – saját költészet-felfogását fogalmazza meg: a *Hó és madarakból* ide sorolhatjuk az *Ars poetica* alcímű *Utazást* és *A költészet lényegét*, a *Nem kő, se csillagból* a szintén kötetnyitó *A költészet* és a *Mesterség* címűeket, a *Fényromokból* a Nemes Nagy Ágnesnek ajánlott *A költészet pontját* és az *Ihletet*, a *Fabíd* című gyűjteményes kötet *Ellenmozgás* címen külön ciklusba rendezett újabb versei közül pedig a szintén *Ihlet* címmel publikált verset. Jellemző azonban Vasadira, hogy az explicite ars poeticaként címzett verseiben nem közvetlenül nyilatkozik saját költészet-felfogásáról, hanem a lírájára általában jellemző metaforikus-szimbolikus nyelven szólal meg, azok a művei viszont, melyeket ugyan cím szerint nem ars poeticaként publikál, lényeges poétikai önreflexiókat tartalmaznak.

A *Hó és madarak* kötetnyitó verse, az *Utazás* a Genezisre utaló, külön szerkezeti egységként kiemelt kezdő sorral indul („Kezdem mindig a semmivel.”), s ezzel a vers Vasadi lírapoétikájának meghatározó mozzanatát, a teremtő isteni Szó analógiájaként elgondolt emberi, költői szó nyelvszemléleti alapját emeli ki. Különösen a vers zárószakasza („Az első csónak orrán / föláll a Kép. / Gyöngéden vetkezik.”) bizonyítja, hogy még a leginkább poétikai önreflexióként érthető „Kép” is a hetvenes évek nyelvhasználatára jellemző szimbolikus szerepet kap, de a korábbi részek megértése is a szimbólumértékű szavak interpretációja útján lehetséges. Az európai kultúr- és költészettörténeti hagyomány felől közelítve mindenekelőtt a „bálna” és a „hattyú” jelképként történő alkalmazását emelhetjük ki. Ezek közül is a tisztaság, a szépség, a fény és a költészet szimbólumaként használatos „hattyú” értelmezése tűnik kevésbé problematikusnak.⁴ A „bálna” értelmezése már kevésbé egyértelmű, mert amennyire magától értetődik az 1974-es kötet *Születésem* című verse⁵ után a Jónás-történetre való ismételt utalás, éppen annyira kérdéses a bálna biblikus jelentésének megragadhatósága az adott versben. Mindazonáltal a *Hó és madarak* első, ars poeticaként olvasható darabjának bálna-szimbóluma a modern magyar

⁴ VÉGH Attila, *A hattyú* = V. A., *A ragyogás ideje*. Helikon, Budapest, 2012. 118–129.

⁵ A vers kezdő sorai: „Jónásaként cet-életemnek / araszolok előre / e húslabirintusban, / minidig előre, s tudom, / egy napon kiköp / majd, elereszt.”

líra intertextuális közegében Ady *A nagy Cethalhoz* című verse felől érthető meg, ezáltal az *Utazás* „bálna hátán hattyú ül” képe a költészet szimbolikus nyelvén a líra transzcendens vonatkozásairól tett vallomásként lesz értelmezhető.

A költészet lényege a címben jelölt szubsztancialitást a Genézis bűnbeesés-történetének a parafrázisával beszéli el, eszerint a költészet visszaemlékezés a bűnbeesés előtti harmóniára: „Álomtalan virrasztott Ádám. / Nem tudta többé elfelejteni, / hogy Tegnap minden / összeillett.” Ehhez hasonlóan *A költészet pontja* egy másik édenben, a gyermekkorban határozza meg a költészet eredetét. A *Nem kő, se csillag* kötet nyitó, szintén ars poeticaként olvasható verse olyan grammatikai struktúrát hoz létre, melyben a versszöveg konkrét alany nélküli mondatai a címben jelölt *Költészetre* lesznek vonatkozathatók. Azonban ez a vers sem fogalmilag beszéli el Vasadi költészetről alkotott felfogását, az egymást követő képek a költészetet mint valami meghatározhatatlant és a szubjektum által uralhatatlant jelenítik meg. Ezt erősítik a versvégi paradoxonok, s ezt mondja ki tételesen a vers (szintén Adyt idéző) zárósora: „Titok, titok. Nyilvánvaló.” A *Fabíd* kötet új verseinek nyitó darabja az előbbihez hasonló nyelvi szerkezetben a műalkotás születését megelőző *ihletre* vonatkoztatja a vers hiányos mondatainak állításait. Vasadi ebben a versben is analógiát von a vers keletkezése és a világ teremtése között: „Úgy tesz / mint a teremtés, belső törvénye / szerint tágul és sűrűsödik.” Új mozzanat a korábbi ars poeticákhoz képest a világ és a szubjektum viszonyának megragadása az alkotófolyamat leírásán keresztül:

*Megismerésnek mondom, holott ihlet
a neve. Eltölt és beburkol, megvetne
ahelyett. Gyors, szabad s alaktalan
mint az igazság
Ójja belém a látás szentségét
Az anyag testévé tesz, így vagyok
ablaküveg, asszonyvágy, naptár
bőrlabda, vasrúd, fakerék
lódobogás, virágszál és ölelés
csöpögő víz egyszerre. Magamat
vesztve kapom meg a világot és
a világ veszítése adja életemet*

38 A *Nem kő, se csillag* kötetben a *Mesterség* című vers az előbbihez hasonlóan a költészet lényegét a versszubjektum, a költői szó és az isteni Logosz

hármás, a versbeszélő által racionálisan meg nem ragadható viszonyában tételezi: „én nem tudom / mit tud rólam szavam, / szavam pedig, hogy mit / a mélyben szótalan.”

Lényegében ugyanazt fogalmazza meg ezekben a versekben a költészet nyelvén Vasadi, mint amit a *Fényromok* kötet fűlszövegének ajánlásában olvashatunk: „Egyszer arra kért valaki, magyaráznám meg egyik versemet. Ha meg tudnám magyarázni, válaszoltam, akkor a magyarázatot írtam volna meg, nem a verset. A magyarázat és a vers közötti különbség – a költészet. Az a valami, ami egy dolog, egy kép, egy képrendszer hatását felerősíti s kiemeli a többi közül, s – nincs rá jobb szó – fölragyogtatja. Ebben a fényben ismerünk rá igazán arra a dologra.” Ez a költészet-felfogás közel áll Heideggeréhez, aki a művészet lényegét *A műalkotás eredete* című írásában az emberi létező igazságának működésbe lépéseként⁶ értelmezi, s a művészi szép megjelenését Van Gogh nevezetes sarcipőjét elemezve a következőképpen határozza meg: „Ilyenformán az elrejtőző lét megvilágosodott. E fény felragyog a művön. Ez a ragyogás a művön maga a szép. *A szépség annak módja, ahogy az igazság el-nem-rejtettségeként jelen van.*”⁷

(*A Vasadi-líra nyelvszemlélete*) A nyolcvanas években született Vasadi-versekben egyre tudatosabban érvényesül az a nyelvszemlélet, mely a kimondott emberi szavaknak az isteni Szóval szembeni elégtelenségének a tapasztalatára épít: „Ringyó a szó, / alibi kurvázkodóknak” (*Ébredés*). Ezzel szemben viszont a költészet mint a szó művészete mégis át tudja lényegíteni az immanens létezéshez kötött nyelvet, s képes a létező lényegét felragyogtatva a transzcendens létbe emelni:

*testesüljön szóba a lét
ott égjen az ujjahegyén
legyen hajlékony és kemény
és lágy és gyors és lassúdad
s nyomán villámló karcolat
futassa vonalát bele
a semmiből a semmibe
a „van”-t csavartan fúrja át
a „van”-ban a transzcendenciát
és műbe mentve írja be*

⁶ Martin HEIDEGGER, *A műalkotás eredete*. Ford. Bacsó Béla. Európa, Budapest, 1988. 61.

⁷ I. m. 89. (Kiemelés az eredetiben.)

*aminek nincs csak jelene
mi múltból jövőbe szökik
s mint nem-levő, úgy reszket itt;*
(Alaktan)

A nyelvben magában rejlő ellentmondás ontológiai háttere a létteljességként értett, a skolasztika fogalmai szerint az önmagától (*ens a se*) és szükségszerűen létező Isten és a más által létező (*ens ab alio*) ember közötti ontológiai azonosság és különbség. Az emberi nyelv önmagában alkalmatlan arra, hogy a létteljességként értett, s az immanencia világán átlépő isteni Léteket megcélazza, a költészet azonban, mely lexikailag a hétköznapi nyelv jeleit használja, a krisztusi inkarnáció analógiájára képes „szóba testesíteni a léteket”. Ennek a fogalmi nyelven kifejezhetetlen ellentétnek a kimondására szolgálnak a Vasadi-versek paradoxonjai. Ebben a nyelvi-ontológiai alapú poétikai összefüggésben gondolja újra Vasadi Péter jelölő és jelölt szemiotikai viszonyát a Határ Győzőnek dedikált s címadásával Umberto Eco nevezetes regényét is megidéző *Rózsa neve* című versében.

(*Kereszténység és egzisztencializmus*) A Vasadi-líra recepciójában a hetvenes évektől kezdve visszatérő motívum, hogy a versek mögötti szemléleti, filozófiai háttér az egzisztencializmusban határozható meg. A hetvenes években megjelent köteteket újraolvasva mai szemmel ez már inkább csak a Pilinszky-hatás félreértésével magyarázható. A nyolcvanas évek vers-termése azonban már több kapcsolódási pontot is mutat azzal a modern filozófiai irányzattal, mely saját gondolati rendszerének középpontjába az emberi egzisztenciát állította, és saját létértelmezését mint a faktikus lét hermeneutikáját hajtotta végre. A heideggeri hermeneutikával való számvetésre Vasadi esszéiben is találunk közvetlen utalást, s a *Nem kő, se csillag* című kötet *Testvériség* című versét is a német filozófusnak ajánlja Vasadi.

A hetvenes évek lírájában azonban a szabad asszociációk alogikus játéka szerint szerveződő képek vagy az apokaliptikus víziók jellemzően elfedték a lírai én világban létének azokat a dimenzióit, melyet a nyolcvanas évek lírája már sokkal egyértelműbben kirajzolt. A versbeszélő szituációját megjelenítő térpoétikai megoldások azonban Vasadinál nem egyszerűen a világban-lét külső adottságának leírását szolgálják. A *Hó és madarak* című kötet triptichonja (*Fent, Lent, Át*) írja le ennek a térbeliségnek a hagyományos metaforikát felhasználó és újraíró viszonyrendszerét: „A »lent« az lent marad. / Legősibb televényben / arany pazarlás füstölög. / Az egész »fönt« belőle él, / beléje hullik vissza, / súlytalan” (*Lent*). Ebben a „fent” és „lent” közti világban ragadható meg a létezőhöz képest mindig transzcendens lét: „A csupa »át« a lét maga” (*Át*). A világra irányított tekintet s a

figyelés, vagy pontosabban az odafigyelés mikéntjének morális dimenzióit is világosan kirajzoló látásmód lényegében Vasadi későbbi költészetére is jellemző marad.

Ez a figyelem oly módon teremti újra a létező valóságot, hogy nem idealizál, nem szépíti meg a rútat, de nem is kerüli a rútot, a visszataszító, az elfogadhatatlan, a botrányos ábrázolását. „Nagyon szépnek láthatta őt a százados, hogy megpillantotta benne Isten fiát, de figyelniük kell arra, hogy mire figyelt. Ha ugyanis arra figyelt volna, ami megjelent számára, hogyan foghatta volna fel szépségét és fiúságát?” – írja Clairvaux-i Bernát passiótörténetet értelmező elmélkedésében.⁸ A Vasadi-líra ehhez hasonlóan éppen a dolgokhoz való odafordulás módjából teszi megérthetővé azt az egyetemes világtapasztalatot, amit a római százados is megfogalmazott a keresztre feszített Corpus agóniája és halála láttán. Persze Vasadinál nem feltétlenül tűnik el az, ami testi és erkölcsi érzékszerveink által felfogható. Műveiben éppen a versbeszélőhöz kötött pozícióból felnyílva teremődik meg az a transzcendens perspektíva, mely képes felragyogtatni a teremtett létezők transzcendens valóságban gyökerező létének szépségét (ennek szép példája a *Hó és madarak* kötetből a *Piac*, melynek kései párverse a 2007-es *Intarziából Az asszony* című vers), vagy a transzcendens lét által hitelesített és megszentelt moralitásként ellenpontozza a valóság értékhiányos állapotát.

Lét és létező végtelen közelsége Vasadi lírájának az az ontoteológiai élménye, mely olyan költői világtapasztalatként épül be az egész életműbe, mely lényegileg meghatározza a költő világhoz és költői hivatásához való viszonyát is. A líra nyelve ezáltal gyakran olyan ellenbeszédként szólal meg, mely feltárja és leleplezi a létező világ értékhiányos állapotát, de mindezt oly módon teszi, hogy közben felmutatja vagy megsejteti azt az örök és tiszta Szépséget is, melynek tükrében és tudatában ez az érték- és léthiány megragadható, s melyhez visszatérve ez az állapot meg is szüntethető. Ha ennek a költészetfelfogásnak az egzisztencialista filozófiából szeretnénk megvilágító példát hozni, akkor a francia filozófusra, Gabriel Marcelre hivatkozhatunk, aki az *Észrevételek a cselekedet és a személy fogalmairól* című írásában a címben jelölt „személy” lényegét az emberrel s az egyénnel („az ember szétforgácsolt állapotban”⁹) való szembenállásban jelöli ki: „a személy mindvégig kölcsönös viszonyban marad azzal az anonim vagy álcázott tényezővel, amellyel bátran szembeszáll, és [...] Istenben –

⁸ Idézi CSEKE Ákos, *A középkor és az esztétika*. Akadémiai, Budapest, 2011. 258.

⁹ Gabriel MARCEL, *Észrevételek a cselekedet és a személy fogalmairól*. Ford. NAGY Zsolt Péter = G. M., *A misztérium bölcselete*. Szerk. BENEDE József. Vigilia, Budapest, 2007. 86. (Kiemelés az eredetiben.)

akiben ez a tényező elenyészik pontosan azért, mert a személy benne jut teljes világosságra – maga is eltöröltetik.¹⁰ A cselekedet, amellyel Vasadi mint költő szembeszáll az „ember”-rel és saját jelenkorának értékhiányos állapotával, a költészet, s ennek a mozzanatnak már önmagában morális aspektusa van. Vasadi felfogása szerint a költészet a létről való beszéd, mely kifejezetten számol a versbeszélő mint jelenvalólét időbeliségével. Ilyen értelemben a Vasadi-líra énjének versbeli pozíciója megközelíthető a heideggeri halálhoz viszonyuló, autentikus lét fogalmával is, kiegészítve azt Gabriel Marcel megállapításával: „Az ontológiai ellensúly kizárólag a szabadság pozitív használatában rejtezhet, mely csatlakozással alakul, azaz szeretetté. Ami azonnal nem pusztán ellensúlyozza, hanem meghaladja a halált. A meta-probléma maga a transzcendens.”¹¹

„A lét titkának megközelítése – írja a *Nem kő, se csillag*ról Papp István – végső soron erkölcsi számadás, próbatétel, Isten arcának fürkészése az ön- és a világismeret reményében. [...] Vasadi életérzése szoros kapcsolatot mutat az egzisztencialista világgéppel, azzal a lényeges különbséggel, hogy nála a létezés nem abszurd, a »létbe-vetett« ember túlemelkedhet önmaga életre ítéltségén és elszigeteltségén, ha a keresztényi imperatívuszoknak engedelmességet vállal a létezővel.”¹² Vasadi számára – csakúgy, mint Pilinszkynek – a létezés abszurdítása a camus-i értelemben valóban fel sem merülhet (s ebben nyilván szerepe van Vasadi katolikus keresztény hitének is), saját jelenkorának valóságában benne álló költő magatartása és világhoz való viszonya sokkal inkább megvilágítható Gabriel Marcelre hivatkozva: „Sokkal inkább annak kiderítéséről van szó, hogy a hívő – vagy inkább én, aki hívőnek nevezem magam, valóban tudtam-e válaszolni a hozzám intézett hívásra, mivel a válasz csak *az én saját életem által* megjelenített vagy nem megjelenített állításban valósulhat meg, vagyis nem pusztán, vagy nem lényegileg pontosan leírható és megszámlálható cselekedetek által, hanem azáltal, ami belőlem a többiekre árad vagy ragyog.”¹³

(*Posztmodern kontextusban*) Bár Vasadi Péter költészete távol esik a posztmodern irodalom relativizmusától és tét nélküli nyelvjátékaitól, a költői szó kimondásának felelősségét mégis úgy teszi az olvasó számára is átsajátítható olvasási tapasztalattá, hogy a versek beszédmódbeli sokfé-

¹⁰ *I. m.*, 90.

¹¹ Gabriel MARCEL, *A transzcendens mint meta-probléma*. Ford. BENDE József = G. M., *A misztérium bölcselete*, i. m. 120.

¹² PAPP István, *Vasadi Péter: Nem kő, se csillag*. Jelenkor, 1985/3. 285.

¹³ Gabriel MARCEL, *Elmélkedés Isten létezésének bizonyíthatóságáról*. Ford. BENDE József = G. M., *A misztérium bölcselete*, i. m. 162.

leségének köszönhetően mindvégig megőrzi a kimondás szabadságának élményét is. Költői látásmódja a valóságábrázolás realizmusától a valóság fölöttire vagy a jövőre vonatkozó szürrealista vízióig terjed, s versnyelve is a hagyományos líra rímes-ritmikus versbeszédétől a klasszicizált avantgárd versnyelv dikcióján át a depoetizált líranyelvig s a nyelvi formákat felbontó költői kísérletekig tart. A versbeszéd regiszterei is az ima, az Istenhez való beszéd bensőségétől az iróniáig viszonylag széles skálán mozognak, s jellemzően a személyes hangoltság és a költői világlátás milyensége határozza meg a versbeszéd modalitását.

„Miközben az új nemzedékek tudatos prózaiságban keresik a friss hatás lehetőségét, Vasadi arra törekszik, hogy »világosságot támasszon a zugokban«, ahogy írta volt. Ez a törekvés az esendő, hétköznapi tapasztaltnál teljesebb költői látományokat feltételez, és a kettősjelentések meg a szerkezet fénytörésében ismeretlen oldalukat fölillantó szókapcsolatok, kifejezések nyelvi fantáziájával él” – írja a *Fényromok* kapcsán Rába György.¹⁴ Jellemzése több lényeges momentumát emeli ki a nyolcvanas években születő Vasadi-lírának. Egyrészt ugyanis Vasadi Péter költészete, bár nem hagyják érintetlenül az előző két évtized új poétikai fejleményei, mégis azoktól többé-kevésbé függetlenül alakul. „Prózai előtörés ide vagy oda – nyilatkozta Esterházy a nyolcvanas évek végén -, Musil figyelmeztet arra, hogy az irodalomnak a »legbelső forrása« mégiscsak a líra. Petri, Oravecz, Tandori, vagy hogy egy »korszerűtlent« mondjak, Vasadi Péter teljesítményei...”¹⁵ Vasadi „korszerűtlensége” abban a líratörténeti modellben mutatkozik meg, mely a nyolcvanas évek magyar költészetében mint paradigmaticus tendenciát a nyelv alulretorizáltóságát, a nyelvjátékok jelentőségének felértékelését, az ironikus-groteszk beszédmód felerősödését és a versszerűség kritériumainak ártértelemezését érzékelté.¹⁶ Az említett paradigmaticus jegyek bizonyos mértékig, ha nem is jellegadóan, Vasadi költészetében is megfigyelhetők, a Rába György által emlegetett prózaiság vagy a líranyelv alulretorizáltsága a következő évtizedekben felerősödik nála is, Vasadi írásművészetének az európai kultúrtörténeti hagyományhoz való viszonya azonban eltér kortársainak tradícióértelmezésétől.

(*Fény és sötétség*) A hetvenes években megjelent kötetek verseinek fiktív ideje jellemzően az éjszaka volt, s a nyolcvanas évek költészete is továbbvitte a műveknek ezt a szcenikáját. Ebben a közegben bontakozott ki a fény-

¹⁴ RÁBA György, *A költészet őspillantatai: Vasadi Péter: Fényromok*. Új Forrás, 1987/6. 74.

¹⁵ ESTERHÁZY Péter, „Az t csinálom, amit eddig, nézdegek” = E. P., *A halacska csodálatos élete*. Magvető, Budapest, 1991³. 38.

¹⁶ KULCSÁR SZABÓ Ernő, *A magyar irodalom története, 1945–1991*. Argumentum Kiadó, Budapest, 1993. 187.

sötétség ellentétre építő motivika, mely nem csak a művek jelenetezésének (mintegy a Keresztes Szent János-i misztikus hagyomány folytatásaként) lényeges mozzanata, hanem a versbeszélő versen belüli önpozicionálását is meghatározza. Ezzel együtt a Vasadi-versek a „fény” többféle motivikus jelentését hozzák mozgásba. A keresztény tradícióhoz legerősebben kötődő motívum, amikor a fény a transzcendencia megjelenésének, a teofániának a kísérőjelensége. A *Fülöp jegyzetei* ciklusban található *Súlyos fény* című vers apokaliptikus látomásában például igazak és bűnösök kettéválasztásának aktusában jelenik meg ez a motívum:

*Súlyos fény hull az igazakra.
Arcuk visszasugárzik feketén:
elszállingóznak,
mint a könnyű korom.*

*Mi, bűnösök nem mozdulunk,
mivel a hosszú hallgatásnak
vannak karjai.
És hirtelen mind elfutunk.*

*Csigalépcsős emlékezetünkben
egy eldugott falon,
magától és nehézkesen
berozsdált ablak nyílik,*

amelyben nő a Nap.

A fény-sötétség (más művekben a vakság) szembeállítás az adott versben látszólag kétpólusú értékstruktúrába rendeződik, viszont itt is érdemes megfigyelni, hogy a versbeszélő önmagát is a bűnösök között jeleníti meg, s a vers zárlatában a zárt teret bevilágító növekvő Nap (mint az istenség megjelenésének szimbóluma) is olyan optimista jövőhorizontot rajzol ki, mely a bűnösöket sem sorolja véglegesen a kárhozottak közé. Másrészt pedig a sugárzó sötét szín igazakhoz rendelt attribútumként írja felül a fényhez és a sötétséghez rendelt pozitív-negatív érték-hozzárendeléseket. Ugyanebből a ciklusból több verset is idézhetünk ennek alátámasztására, például a *Lázár* zárlatát („Szegény szívem keletkező / halállal van tele. Mégis / tudom, e félsötétben // minden igazi vak világít.”) vagy a *Kertben* befejező sorait („Júdás elébe áll, / ajkán rossz csókja lángol / s fősugárzik gyalázatában.”). Különösen érdekesen állítja egymás mellé fény és sötét ellentétpárját a *Nem kő, se csillag* kötet *Álom* című verse. A szimmetrikus,

mintegy egymást tükröző strófaszerkezet azt sugallja: a világ alakulása fény és sötétség dialektikájának játéka.

Ebből a jelentésaspektusból lesznek érdekesek azok a metaforák, melyek a fény jelenségét anyagiasítják. Például az *Áttetszőség* című vers nyitó sorában: „Kazalba rakva áll a fény.”, vagy a kötet cím-adó metafora a *Még várni kell* című versből: „Fényromokban áll a délután.” Az idézett részletekben a fény-sötétség metaforikának már másik jelentése működik, mely Vasadi költészetében egyre meghatározóbbá válva a későbbi évek lírájában is felfedezhető. A fény és a sötétség ugyanis egyre inkább a Lét és a Semmi metafizikai összefüggéseiben nyeri el újabb, a lírai én versbeli szituációját meghatározó jelentését. A *Fényromok* kötet nyitó verse József Attila *Eszméletének* kint-bent metaforikus ellentétpárját is újraíró darabja szemlélteti azt, hogy ez a metafizikai-ontológiai tropológia hogyan definiálja újra a Vasadi-líra szubjektumszemléletét:

*a belső fényt a külső fénytől
konok sötét választja el
amelyben elfátyolozottan
rejtelmesen álló Nap delel*

[...]
*a belső fény véralvadásos
a külső fény csak tündököl;
belülről indul, a sötéten
áttör s belsőben zár a kör.*

Ugyanezt a szubjektumfelfogást írja újra fogalmi nyelven a *Röntgenkép* című vers:

*Vagyis minden
mi bennem végbemegy, a „kint”
története. Tehát illet
hogy „én”, „magam”, „nekem”
nem nagyon ismerek. Mert
az vagyok, mi nem vagyok.
De ami nem vagyok, a „semmi”
az. Azaz hogy még a semmi is
vagyok. Vagyis egészen
naplemente. Tehát
egészen pirkadat.*

Az ily módon kialakított szubjektumszemlélet (melyre az előbb idézethez hasonló példaként említhetjük a *Fahíd* új verseinek *Látszik minden fölt* című darabját is) a lírai én identitását és világhoz való viszonyát eredendően metafizikai aspektusból gondolja el, ennyiben is eltér a korabeli magyar líra fő tendenciájától, viszont ez az én-felfogás határozza meg a költői világlátás egyéb aspektusait is. „Vasadi versei a *létidőben* szólalnak meg – jegyzi meg a *Fahíd* kritikájában Szirák Péter –, az elmúlás, a veszteség és ugyanakkor a várakozás idejében, az éj és a sötétség, a hajnal és a fény szembeszegülése által megjelölt lelki-egzisztenciális téridőben.”¹⁷ A versbeszélő világban létének kitüntetett pozícióját az adja, hogy másként képes látni a valóságot, s ennek révén a műalkotásban újraalkotott világ a létezők létének mélyebb rétegeit (mint egy röntgenfelvétel) képes feltárni.

A költői látás és láttatás Vasadi lírájában a Gabriel Marcel-i értelemben vett „személy” cselekedetként nem értéksemleges aktus, határozottan intellektuális és morális tétje van. A fény-metaforikának a versvilágon belüli pozícióját és a költészet mint látás aktusát megvilágító széles jelentésvonatkozása mélyen kötődik továbbá Szent Ágoston teológiájához, s rajta keresztül Platón filozófiájához. „Igaz ugyan, hogy az »ész« önmagában eleve fénytermészetű – írja Ágostont értelmezve Hans Urs von Balthasar –, az *oculus mentis* [az ész szeme], az *oculus interior* [a belső szem] eleve *lux mentis* [az ész fénye], ám csak a teljesen egészséges és kellőképpen gyakorlott szem tud belenézni az örök Napba, olyan szem, amely megtanulta, hogyan használja megfelelően látásának élességét (*acies mentis*), ami csak a teljes ember erkölcsi erőfeszítésének gyümölcse lehet. E ponton, ahol metszi egymást teológia és etika, harmadik tényezőként (mintegy a másik kettő eredményeként) felbukkan az esztétika, a látás képessége, az *oculus quo cerni possit* [a látásra szolgáló szem].”¹⁸

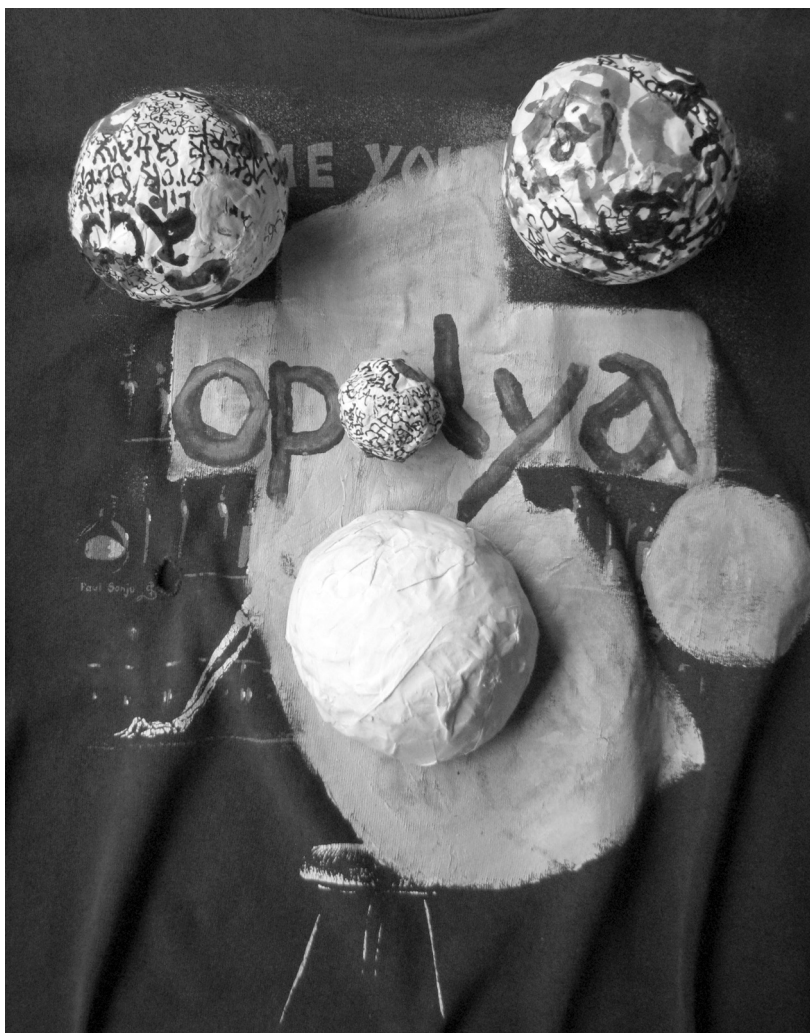
Az 1980-as éveket Vasadi költői pályáján a Szépirodalmi Kiadó gondozásában megjelent válogatott és új verseket tartalmazó kötet, a *Fahíd* zárta le „egy reprezentatív költői életmű összefoglalása”-ként.¹⁹ S noha az életmű korántsem zárult még le, a nyolcvanas évekre Vasadi lényegében megtalálta azt a formai és hangnemi sajátosságot, mely a mai napig jellemzően és senkivel össze nem téveszthetően külön helyet biztosít számára a kortárs

¹⁷ SZIRÁK Péter, *A remény folytatja örökös repülését: Vasadi Péter: Fahíd*. Alföld, 1991/6. 84.

¹⁸ HANS URS VON BALTHASAR, *A dicsőség felfénylése: Teológiai esztétika II. teológiai stílusok: 1. rész: Klerikusok*. Ford. GÖRFÖL Tibor, Sík Sándor Kiadó, Budapest, 2005. 101. (Kiemelések az eredetiben.)

¹⁹ BÁRDOS László, *A teremtés lírai krónikása: Vasadi Péter: Fahíd, Életünk*, 1991/6. 566.

magyar irodalomban. Ekkorra vált jellemző versformájává a félhosszú, legtöbbször tagolatlan szabad vers, ekkorra forrott ki költői látásmódjának különössége, mely a valóságot látomássá lényegítve alakítja a verseinek fiktív világát. Világszemlélete a kezdetektől máig szorosan kötődik a keresztény hagyományokhoz, de úgy, hogy a kurrens filozófiai és teológiai diskurzussal párbeszédet folytatva alakítja a tradícióhoz való viszonyát is. A Vasadi-vers versbeszélőjének pozíciója jellemzően szellem és természet, immanens és transzcendens világ közötti köztes helyben jelölhető ki, úgy képes fenntartani költői szemléletmódjának e világin túlmutatató perspektíváját, hogy közben a szubjektum világban-létének immanens feltételezett-ségeit sem számolja fel.

Dark is Dark

Earl of Agram, akivel együtt járunk a mormonokhoz, és aki már el-
tévedt a szoborparkjában, valamint álmában is beszél, csak visszafelé és
szabad szemmel lát dongó, unalmas kísérteteket, tesz egy epébe mártott,
önironikus megjegyzést, majd megkérdi, van-e fölösleges fecskendőm.

Adok neki.

Ezzel párhuzamosan ráfogok egy üres ásványvizes flakont à la lélektani
krimik.

– Bumm! Bumm! Meghaltál!

És valóban.

Earl of Agram elterül a földön, lőtt sebbel a halántékán.

Kicsit mocorog még.

Arisztokratákat nehéz kivégezni.

Aztán Silence.

Apró, gonosz, hegyes farkú manókkal telik meg a szobám.

Majd Earl of Agram teste ezer világító szentjánosbogárrá válva szétre-
pül, aztán ki az ablakon.

„Még egy baráttal kevesebb” – vakarom meg szaros hátam, és immár a
flakont a saját halántékomhoz tapasztom.

Igaz, bennem is van pár csepp arisztokrata vér, de azért mélán remény-
kedem. A tucatnyi mitológiai enciklopédiára téved a pillantásom, és már
tudom, mindenképp helyesen cselekszem. „A nem-cselekvés meddő idő-
húzás” – bátorítom magam.

Másnap a szomszédok annyit vettek észre, hogy megszűnt az éjszakai
csendháborítás: a lakásomból elődübörgő zeneörvény.

Még aznap hozzászoktak az új, stresszmentesebb éjszakákhoz.

A holdfény pedig még az este beszipantott. Úgy, hogy csak a gazdát-
lan árnyékom hagytam hátra, és persze a könyveim, a PC-m, a mobilte-

lefonom, a csokornyakkendőim, a Dr. Martens cipőim és egyéb, immár említésre sem érdemes apróságokat.

De ilyesmi nem foglalkoztatott. A holdfényből csücsörítve horkantam fel. Én, immár a Holdbéli Csónakos-faun, hosszú detektívkaftban.

– Ez az igazi. Itt minden trash-punkba ágyazott gyöngéd sötétség. Ez itt pedig alatt Vajdaság, az alvó, csúnya Hercegnő. Elvezétek!

És vihogok, röhögök, kacagok, míg csak meg nem jelennek az első napsugarak.

Szávó apó

Szülém sohasem hagyott békét az öregnek. S habár tényleg nem volt vér szerinti apókám Szávó apó, és igazából az új asszony családjára iránti szeretetét sohase érezte velünk, mégis megsajnálta bizonyos alkalmakkor. Főként ünnepnapokon, de az utóbbi idők során máskor is, s volt, hogy még a szüle szíve is megesett rajta. Persze csak miután földig döngölte a negyvenkilencbeli, s mint később kiderült, utolsó pótapókám önértétét. Beleremegtünk mindahányan, ahogyan szeptember tizenhatodikán tragikus, valójában inkább komikus körülmények között elment. Kilépett az életünkől. Biztosan nem gondolta, hogy így alakul, de így alakult. Nyugodjék békében, vagy legalábbis békésebben annál, mint ahogyan élt, vagyis ahogyan élni hagytuk...

Negyvenkilenc szeptember elsejére a falu tanodája ismét megnyitotta kapuit. Attól kezdve egyre kevesebbet jártunk szülélékhez a tanyára, Szávó apó nagy öröme. Tudniillik nyáron mindig kicsaptak minket az öregekhez libapásztorkodni, beleneveledni a megrázó jövőképpel kecsegtető parasztmunkába, szépen szólva: sütkérezni a Pannon-tenger végtelen partvidékén. Csak a tengervíz hiányoltuk. Áh, mit beszélek, ahogy hiányoltuk, hisz azt se tudtuk, milyen a tenger, és a tanyán fürödni is fürödtünk. A marhaitatóban. Hej, akkor még ennyi is elegendő volt a boldogsághoz. Mai fejjel – mivel a két víz között csupán mennyiségi különbséget látok – nem is vágyom a tengerre, hiszen anno, miután a jószágok naponta belemosták tajtékos pofájukat az itatóba, mi kölkök, benne ülve a vizet még sósnak is képzeltük. Ráadásul ha azok a böhöm marhák egyszer-kétszer bele is prüszköltek, akkor teljesen dzsakudzibanülő érzésem támadt. Persze ez sem igaz, hisz azt se tudtam akkor még, mi fán terem ez az élményfürdő dolog, meg még ma se tudnám, ha nem lett volna Való világ show, amelyben a lét volt a tét. Mellesleg nekünk kölköknek is az volt

odakinn. No de visszatérve, nem volt ez a megoldás badarság a szüleinktől. Így, minket kiutasítva az életükből, évente két hónapra levették magukról a gondot. Szeptemberre viszont minden visszatért az eredetibe, a mókuskerékbe, ahol ismét együtt a család: apánk, anyánk meg mi húgyos kölkök (ahogyan becézgettek minket akkoriban odahaza). Szüle két-három naponta beballagott hozzánk a fonott garabolyában egy kis tejföllel, túróval meg tojással, de Szávó apóról alig hallottam. Azt hiszem egyszer, még ott valamikor az iskolakezdés elején egy reggelen a tanítóhoz menet a kocsmá előtt elhaladva mintha az ő kurjongatása szűrődött volna ki a kocsmáajtó repedezett ablakain. A zelene očit húzatta, és rekedten harsogott is mellé. Bizonyára nem először szólta már a nótája a reggelbe nyúló éjszakában. Ez volt a kedvenc dala, pedig a szüle nem is zöld szemű. Bár ha jobban belegondolok, lehetett volna zöld szemű is, ha anyai szépapám zöld szemű asszonnyal közösködik az eredeti szépamami helyett, akit melleleg nem is ismertem. De várjunk csak! Akkor viszont a szüle nem is igazán a szüle lenne, hiszen akkor másik szépanyaméhbe tuszkolta volna be magát az a picinyke kis sperma (a szépapageci). De nem is lehetett az olyan picinyke, hisz a mama jól megtermett mama lett. Talán két nyertes spermasejtől ötvöződött az öreglány, vagy az is megtörténhetett, hogy egy előváladék-sperma kombinációs képződmény. Szóval, ha így alakult volna, most a szüle nem is a szüle lenne, hisz a fogantatás során, a váltakozó génkeveredés miatt két egyforma ember sose kreálódik. Igazából az iménti megállapításban néhanapján kételkedem, hiszen sok egyformán szar embert ismerek, ők se különböznek, de egy spermasejtből mégse lehetnek, hacsak nem az a megfejtés a problémára, hogy még mindig gecik, mert ugyebár azok valamelyest egyformák. No de summa summarum: Szávó apó valószínűleg a mi távozásunkat ünnepelte, ezért kocsmázott, s mint később kiderült, ebből is keletkezett a galiba. Mármint nem azért, mert ünnepelt, mert az iskolakezdésnek valahol mélyen az én édesszülém is örült, hanem azért, ahogyan ünnepelt. Három napra megszűnt az öreg létezni a szüle számára, és csak húzatta, húzatta a nótákat. Persze most is csak kerekítetek, hisz szégyenszemre szószátyár falu gyermeke vagyok. Igazából egy éjszaka zajlott le az egész történet, persze, csak ha jól emlékszem. Szóval biztosra vettem, hogy én még ott a mulatozás kezdetén lettem figyelmes a hangjára, hisz erejének s dalolászós kedvének a vége felé, az utolsó dalban, mint később szüle elbeszéléseiből megtudtuk, a zöld szemek akácós úttá változtak. Hogy hogyan és mi módon, arról azóta se szereztem tudomást. Talán nem is volt akácós út meg zelene oči sem, és csak egy elcsépelet poén az egész. De az bizonyos, hogy Szávó apó létezett. Áh fenébe, kétségbe ejt a képzeletem, jobb lesz, ha folytatom:

Csuda egy öregúr volt. Emlékszem, valahányszor lázadni igyekezett szülém vasmarkú szigora ellen, a pillanatnyi sikerélmények aprócska örömén túl ismét csak ő húzta a rövidebbet. Értelmetlen mókuskerekben vergődött, de humorérzékét mindvégig megőrizte, s pajzsként tartotta maga elé, ha a mama éles szavaival őt használta céltáblának. Például egyik évben kora tavasszal, szüle a szokásához híven üldögélt a kissámliján a ház előtt, az udvari tűlevelű hűvösében, s csak szavalta parancsait: „Apó, eriggy mán ki a kerbe égy kis zödcségzőgyijé a levesbe.” Apó térült-for-dult, majd kiment. Néhány mély lélegzetvételt követően, miután az öreg visszatért a küldetésből, újabb parancs hangzott el: „Apó, eriggy mán ki mégint, efelejtöttem mondani a zelőbb, hogy répa is köll a levesbe!” Morgott egyet dédapám, de azért elvégezte a munkát, visszatért, és leült a hokedlire. Vagyis csak ült volna, ha nem jött volna máris a jól célzott hang a szüle szájából: „Apó! Mönnyé té csak fő a pallásra, oszt dobja mán lé égy tíz duncosüvegöt. Hónap kifőzzük a paradicsomot.” Szávó apó az újabb parancs hallatán megpödrötte magyaros bajuszát, rosszindulatú vigyorral az arcán hümmögött, és nekivágott a padlásnak. Mondanom se kell, hogy mi történt ezek után... Valamiféle előre megfontolt szándékkal szálltak a padlásfölgjáró padlójára a dunsztosüvegek. Még jó, hogy nem whiskysék.

Negyvenkilenc szeptember tizenegyedikére Szávó apó teljesen kiheverte a mulatozás fáradalmait, telve volt életerővel, de a szüle nap mint nap emlékeztette a túlkapásra, s még több feladatot erőszakolt rá. Talán a mama ezzel csak azt a népi szokást szándékozott ápolni, melyet persze magára sohasem alkalmazott: „Jobb hiába dolgozni, mint hiába ülni.” Azt hiszem, ekkor telt be a pohár az öregnél, nem a whiskys persze... Betegesen esztelen tervet eszelt ki. Úgy gondolta, meghal, vagyis, hogy elhitesi a szülével, hogy meghalt.

Másnap reggel nem is kelt fel, s miután így kényelmesen bedobta *a/* az *álkulcsot*, nagy riadalom támadt a tanyán a marhák és a mama körében, és *a/az álбір* hamarosan beért a faluba is. Szüle már aznap *a/az áltemetést* és az utána következő halotti tort szervezte Szávó apó régóta rakosgatott dunsztosüvegbéli dugipénzéből. Úgy gondolta, úgyis rég mulatott már. Azt hiszem, még mindig nem fogta fel, hogy mi történt, hiszen szerette az öreget, annak ellenére, ahogyan bánt vele. Tudtuk ezt mi mindahányan. Estidőre engem is kivittek a tanyai virrasztásra, és mivel nem láttam még halottat, a lábához vezettek, és rámparancsoltak, hogy háromszor fogjam meg apó élettelen lábujjait, keresztbe tett kezekkel. Azt mondták, ezek után nem fogok majd félni. Nem is féltem, hiszen az öreg életében és most tetszhalálában is csiklandós volt, és láttam, ahogyan elmosolyodik minden érintésemnél. Ettől kezdve tudtam, hogy él. Azt hiszem, csak én vettem

észre, mert a többiek megállás nélkül imádkoztak és énekeltek. Semmit sem értettem. Szólni szerettem volna, de az első riadt felkiáltás után olyan átszállós érkezett az atyai jobbról, hogy a balt már meg se mertem kockáztatni, még egy halk szusszanás erejéig sem. Hamarosan a lüktető jobb pofahúsom és az ájtatos ária összehangolt ritmusára a széktámlának dőlve álomba merültem.

A halottasember kopácsolására riadtam fel délelőtt-tájt. Kilestem az ablakon, és láttam, ahogy a koporsófedéllel bíbelődik odakinn a ház előtt. A virrasztó társaság még mindig zengett körülöttem. Körülbelül másfél óra volt még a temetésig, a rokonok és a segítők már a lovak befogásával és a halottaskocsi előkészítésével foglalatoskodtak. Amikor ismét eszembe jutottak az est eseményei, a kiskonyhába, anyámhoz siettem, de ő ügyet se vetett rám, elcsípte a grabancom, egy kenyérdarabot tömött a számba reggeli gyanánt, és kivezetett a tanyaudvarra, ahol három lovas kocsi sorakozott. Egyik a halottas, a másik kettő a családé. A sötétszín lovak, a feketeire festett parádés hintó látványa elfeledtette velem árulkodó céloom egy időre, de miután megláttam, ahogyan a gyászhuszárok kifelé menetelnek a virrasztóból vállukon a még mindig fedetlen koporsóval és a benne fekvő tetszhalottal, megint visszatért Szávó apó lebuktatásának (az akkori felfogásom szerint és talán, mint később kiderült, helyesebb is így: a megmentésének) a gondolata. De nem kellett ezzel foglalkoznom többé, hiszen amikor a koporsót feltették a fekete hintóra, a gyászoló család pedig körbeállta, Szávó apó úgy gondolta, elérkezett az ő ideje. A gondosan kitervelt tréfa segédeszköze volt a zsebébe rejtett kis csupor tejföl, amelyet, amíg őt a bamba gyászhuszárok a kocsiig cipelték, észrevétlenül, vastagon az ajkaira kengetett. Miközben körülötte a családok sírdogáltak, és a koporsó mellett a hintón az egyik halottas még mindig a koporsófedél kalapálásával bajlódott, Szávó apó kurjantott egyet koporsóágyában, majd felült..

A következő percekben visongástól volt hangos a tanyaudvar. Szüle ájultan zuhant édesanyám karjaiba, a többiek meg a házba rohanva próbálták feldolgozni a látottakat/hallottakat. Anyám szoknyáját szorítottam, de félni nem féltem (bizonyára csak én értettem a megint csak sánta poént), de a továbbiakat nem tudtam még a mai napig sem feldolgozni. Az iménti koporsófedeles gyászhuszárban – akárcsak a többiekben – megfagyott a vér, de amilyen ügyetlenül kalapált ez ideig, olyan nagy ügyességgel oldotta meg a helyzetet, nagyot suhintva a zöld szemeket dúdolászó koponyájára, „hát ha halott, akkó ne ugrándozzon!” utókommentárral, majd nagy csend kerekedett a keveredésben. Lassacskán újra megtelt az udvar a szétszéledt rokonsággal, a szüle is magához tért, majd, mintha mi sem történt volna, folytatódott az abszurd gyász. A pap bizonyára sietett valahová, vagy keve-

sellte a gázsiját, mert egykettőre megejtette a szertartást, és már kísértük is halottunkat a sírhoz. A gyászoló család hallgatott. Aki nem volt odakinn a tanyán, az nem is tudta mire vélni a hozzátartozók viselkedését. A szüle is szótlánul ballagott a koporsó mellett. Valamiféle véletlen folytán menet közben a bokáig érő gyászszoknyája a koporsó sarkába akadt, s amikor azt a gyászhuszárok nagy lendülettel a mély felé irányították, a szüle felsikoltott: „Pusti soknja, Szávó!”

Fontos hozzátennem, hogy előtte a szüle sohasem beszélt szerbül. Nem is tudott (legalábbis úgy tudtuk). A kiáltás hallatán megrémült a gyásznép, porolt is a macskaköves gyalogút a temetés végeztével minden irányban.

Őrült egy história, szavamra. Ha odahaza elmesélném a falusiaknak, el sem hinnék, és a rám hagyott kistanya irányába mutatva ejtenék meg a rövid választ: „Sok marha beszéd lefolyt mán, fijam, ebbe a bolond házba...”

Part: Rajna

I.

Pályáinkon mechanikus szívek, fejpántos futók mozognak egy nyolcvanas évekbeli popdal ritmusára. Divat lett a sport, új ez a század. A Rajna mellett többhektárnyi zöldet vettek birtokba izmos német lábak, páros ujjú patások, szellemkutyák. Az elme turistái: tövig tapossák a fűvet. A szinapszisok útján kisportolt futók rohannak, és közben valaki felhőkből gázálarcot varr a napnak. Az agy még dobog. Két cukor, három xanax.

II.

A lekerekített boglyákat vasvillával szedik fel a szúrós gépek. Aztán sirályok lepik el a teret, szárnyas pöfeteggombák. Terjed a fehér zaj. Emlékszem, milyen kitartóan futottál végig keserves éveket, bőgni lett volna kedvem, mikor kiderült, az izmok tapadása csak fejben létezett. Az én lábam gyenge. A szív meg korog. Elmerül a Drehbrücke mögött. A jobb féltekés boglyákban összegyűlt húszévnnyi harag. Kérem, vegyék fel gázálarcaikat.

A séta

A férfi a falu mögött sétált délután. Arrafelé, amerre az apjával, amíg még megvolt mindhárom kutyájuk, a két puli és a németjuhász. El a tankállomás mellett, a kisvonat sínjén, a talpfákon lépkedve, a kertek alatt, aztán a földút. Vitt magával botot, arra az esetre, ha kóbor kutyákkal találkozna, azt a somfát, amit még az apja kapott vagy húsz éve juhászoktól, és amivel botolót szokott táncolni ha kell, bár nem tud. Kedvesével még nem járt erre, és már ő sem vagy tíz éve. Az útkereszteződésnél nem kanyarodott el, hanem továbbment a nádas és az ér felé. Átment a hídon, aztán visszafordult. A hűvös szél megfájdította a fejét. Az égen a felhők olyanok voltak, mintha hegyek lennének, a Himalájánál magasabb hegyek, valahol a falun túl. A téesz-épületeknél, egy kis facsoportnál négy tehén legelt. Átbújt a villanypásztor alatt, és feléjük vette az irányt. Nagy ívben kikerülte őket és úgy ment tovább, kettő közülük végig meredten nézett, félt tőlük. Továbbment a földúton, körbejárt még egy kis tőzeges, puszta földdarabot, a sarkából pont ellátott a tanyájukig, de arrafelé már nem ment el. Egy bokros résznél hugyozott egyet, aztán hazafelé indult. Csak a saját nyomai látszottak a porban, de olyan volt, mintha nem az övéi lennének. Direkt nem lépett rájuk. Azon gondolkodott, vajon mit csinál most a kedvese, majd azon, hogy ő most olyan, mint egy távoli, föl nem fedezett bolygó, amelynek léte csak gravitációs teréből és az általa okozott perturbációkból lehet következtetni. A két tehén visszafelé ugyanúgy nézett, mintha egész idő alatt ugyanabban a megfeszült mozdulatban álltak volna. A hegyek felől fúj a szél.

Az űr

A világ legkisebb embere vagyok. Foglalkozásom kőműves. Nem lettem űrhajós, és nem vagyok milliárdos űrturista, mégis feljutottam egy űrhajóra, kijátszva minden biztonsági intézkedést és védelmi szabályt. Egy sötét lyukban kuporogtam a szemem behunyva, amíg meg nem éreztem a súlytalanságot. Ezt követően kiúsztam rejtkehelyemről, és árnyként követtem az asztronautákat. Figyeltem őket evés, vécézés, sakkozás közben, mögöttük voltam, amikor a Földről hívták őket. Az első űrsétára öt nap után került sor. Miután kinyílt a zsilip, több dolgot is láttam. Egy: sokkal több csillag van, mint gondoltam. Kettő: ahogy a Nap megcsillan az üvegen. Három: ahogy az egyik űrhajós behajlítja az ujját. Ekkor előléptem, és a két szkafander között kilebegtem az űrbe.

A fák

Én Horváth Erzsébet a leány neven Varro
Hát én ahogy vissza emlékszem magamra tútam
énekelni és a táncot pedig a kertben voltak
fiatal fák és azoknál tanultam táncolni
Azután ahogy nagyobletem a testvérem Ilusnéném
esténként hogy gyere Zsofika táncoljunk bent
a házba meg Nusikának mondot így
kényesztetet amikor édes Anyám bejött ojan
nagy porvolt leánkák ti megint táncoltatok
mi mintaketen vonatunk hogy nem akor
mért vanijen nagy porr. És ahogy teltazidő
a szomszédba volt egy leánka. Őis
tudot táncolni aztán a legény tánca
ahogy az aszonyok ültek mi keten ot hátul
táncoltuk. Most át térek a szüleimre
Apám nemvolt táncos Anyám aztmonta hogy
ő tudot táncolni de én már nem emlékszem
hogy látamvolna táncolni Ilús néném ő nagyon

szépen táncolt testvér bágyám is tudot táncolni és aztán nagyobak letünk azután mentük a gyerek táncba mert az volt a szokás hogy jót karácsony és akkor csináltak gyerek táncot fogata muzsikust aztán úgy volt hogy a nagyobaknak volt két pár és a kisebbeknek egy pár ez így volt és azután jót a nagy kor konfirmáltunk akkor mentünk a nagy táncba amikor megszólalt a muzsikaszó akkor már vártuk hogy vajon kivisz-e táncolni így indult be a leányságom. És eljött az az idő hogy férhez mentem akkor jöttek a lakodalmak húzták zenészek és mindenki táncolni ment és regelfele már az öregek metek haza akkor mi a fiatal menyecskék odamentünk a muzsikások elé namost húzátok nekünk a szegényest körbe áltunk a menyecskék úgy jártunk a szegényest volt olyan alkalom hogy úgy mulatunk hogy másnap odakapott a tizora És azután teltek multak az évek meg öregetünk a férjem 1992-ben meghalt 58 évesen özvegyen maradtam és azután 2002-ben jött Jakab József hogy menjek Magyarba táncolni a Csángó Fesztiválra azután Jászberénybe jártunk ez 5 évet tartott lejárt az utlevél és többet nem mentem mert nem bírta az egészségem

A-karom

Azt mondták, az ilyenről beszélni kell.

Aznap három körmöm szakadt be,
a maradék hét töből esett le.

Azt mondták, sajnálják, ami velem történt,
azt viszont nem, hogy át is érzik.

Ősz lett a fejem búbja,
lenőtt a párizsbarna festék

az földbe rakja, *nem bírja* a testét.

Azt mondták, majd elmúlik, kedvesem,
de azt nem, hogy magamat ne temessem,

a ruhám is lehull majd egyszer,
és karcolja még száj a körömtelen kézfejem.

Gesztenye a zsebemben

Először annak az észtnek mondtam még a nyáron,
hogy nem, nem *mi*, csak *én* meg *te*,

aztán még párszor elismételtem

ezt mindenkinek,

nehogy én magam is mást higgyek.

Az ősz a homlokodig ért,

hullott a hajad,

a szálak a tarkódtól a válladig

sima függönyként omlottak.

Ezeket én ki akartam tépni,
összegyűjteni,
cigisdobozba tömködni,
régikomódba rejteni,
de mire ki mertem mondani, nem volt mit tépni.
Helyette vadgesztenyét szedtél nekem,
kettőt:
egy nagyobb,
egy kisebb,
az egyiket egy kis seb.
(Az lett az enyém.)
A bőrdzsekim zsebébe tetted,
hogy egy év múlva majd öröm lesz.
Majd bejelentkeztél a fodrászhoz,
este az észet csengetett,
Ugye nem beteg?
Aztán az észet északra költözött,
többet nem kérdezősködött.
A gesztenyék barázdásra száradtak,
a zöld seb barnára foltozódott,
fagyos tél jött, a konvektor hangosan kattogott,
a kabátot tisztítóba vittem
– a borítéknyi haj mellé – a szekrénybe tettem.

Kráter

Egy szál cigim maradt csak
meg az a negyed üveg bor
az üveg szája mintha a tiéd volna:
hideg és száraz.
Kortyolom az ízed,
visszaköpjem, lenyeljem?
Felénél elnyomom,
írok a facebookon, igazán átjöhetnél, na
lemegyek eléd a villamoshoz,
igen, ez egy tangapapucs.

Azt mondod, hogy szép vagyok,
pedig neked sosem mosolygok,

mert akkor látszik az a kis rés a fogaim között,
mert akkor látszik az a kis ránc az orrom vonalában,
inkább mesélek, te engem simogatsz-tapogatsz,
kezed a bokámon, vádlimon, combomon.
Apropó, egyszer a combomra sütöttek egy bélyeget,
az ujjad épp elfér ebben a kis kráterben,
épp *belém férsz*, hát nem vicces?
De tudod, hogy be nem engedlek.

Marad, ha valami

Nem kopogtatott, de te beengedted,
nem toporzékolt, de te fenyegetted,
nem sírt, de te sirattad,
mi más tehetnél, ez is miattad.

Marad, ha valami
én és az öcsém,
ketten állunk a kert végénél,
és egyszerű imával kérleljük,
hogy ne legyen már másnak
– bárcsak –
maradjon a homokozós emlékezet
és a kép, amin egyik szeme némán szűkül,
ahogy te most miattunk szűkölsz.

Nem kopogtatott, de te beengedted,
nem féltél, neked aztán nem lehet,
a copfodat kötötted,
marad, ha valami
egy kis lila folt,
egy zúzott csók
és a tenyérnyi szemérem,
veled így is beérem.

Nem toporzékolt, de te fenyegetted,
mert több gyereket meg nem ehet,
mert csak a hús,

csak az állam,
ezt még ki kell, hogy bírjam,
többet szét nem téphet.

Nem sírt, de te sirattad,
mi mást is tehetnél,
ez is miattad,
én és az öcsém;
csak a kezét szorítom,
már nem ordítom,
csak gyűröm és forgatom;
a hajadat levágom,
a nyakadat elvágom,
a kis foltot kimetszem,
porcelánra vágott szalvétával teszem,
és vele megetetem.

CSER-I-VÓ

Már messziről látszik a tábla,
a fogadó nyitva-tárva,
várja, hogy betérjen oda egy-két pára.
Persze, mi eközben a nagy vásárlásra várva,
besétáltunk egy ismeretlen alak udvarába.
De induljunk, várnak a Szarvasok,
az út végén a bozótból már látszódnak az agancsok.
Szarvasok?! Itt csak a marha sok, de nincsenek szarvasok.
Mást se látok, csak homokot, fát és egy lánykát,
kétségbeesett, wifit keres.
Semmi se valóság se itt, se máshol,
csak a veled való kerékpározás,
az a valóság.

Silleber Munreteani

Nem hoztam tollat, sem papírt,
Költő így még sohasem írt.
Vállamra szállnak az angyalok,
Én mégsem nekik dalolgotok.

Félkészen

Álmos a város, csend ül már mindenütt.
A nap drága szikráit szórja,
szertesztét gurulnak, mint jégen ezernyi csillag.
Egy öregúr hangja halovány
áment mond templomunk előtt.

Tudósítás Tündérországból

Társadalmi dramolett

Szereplők
CSONGOR
TÜNDE
ÜRDÜNGLÁNYOK (hárman)
KLIENS
KERÍTŐ
MIRIGY
MIRIGY ÁPOLÓI
TÜNDÉORSZÁG RENDŐREI
TÜNDÉREK KÓRUSA

Színhely

Málló vakolatú társasház egyik lakása és a hozzá tartozó kis erkély, amely a térre néz. Az erkélyen néhány hervadt virág – mutatóba inkább, mintsem azért, mert gazdáinak a kertészkedés lenne a hobbija. A tér rosszul megvilágított, épp-hogy csak kivethetők az odalenn bóklászó alakok. Egyébként üres, ingerszegény: se fa, se bokor.

(Éjjel. A lakás erkélye üres. Odalenn a téren alig tapasztalható mozgás, csak az Ürdünglányok alakja rajzolódik ki a félhomályban, ahogyan sétálgatnak, várják következő üzletfelüket. A Kliens jobbról érkezik. Átszelné a teret, de az Ürdünglányok vad mijákolásba kezdenek, megállítják, körbetáncolják őt.)

ELSŐ ÜRDÜNGLÁNY Helló, szivi! Na hova lesz a séta ilyenkor? Látom, magányos vagy.

MÁSODIK ÜRDÜNGLÁNY *(megsimogatja Kliens arcát, vállát)* Mi segíthetnénk rajtad! Honnét jössz?

HARMADIK ÜRDÜNGLÁNY Van barátnőd?

MÁSODIK ÜRDÜNGLÁNY Tőlünk olyat kaphatsz, amit más nem tud neked adni!

ELSŐ ÜRDÜNGLÁNY Majd mi megmutatjuk, hogy mi is az a szerelem!

HARMADIK ÜRDÜNGLÁNY Válassz engem! Én mindent megengedek neked, érted, mindent. Csak tudod... *(büvölyk- és mutatóujját összedörzsöli)* mani tóksz! Na, mit mondasz? Leszophatlak?

KLIENS Kösz, most inkább ne!

ELSŐ ÜRDÜNGLÁNY Ugyan már, babuska, ne kérsd magad! Akkor majd én. Olcsó vagyok! És megsúgom neked... *(közel hajol Kliens füléhez, és hangosan belenyávog)*, hogy az Álom tér környékén keresve sem találsz olyan csajt, aki jobban szop mint én!

MÁSODIK ÜRDÜNGLÁNY Gyere! Ne kérsd magad! *(Két keze közé fogja Kliens arcát, a szemébe néz, olvadozva mondja)* Jaj, de kis cuki vagy! Látom a szemedben a félelmet. Neked barátnőd van, és félsz őt megcsalni.

HARMADIK ÜRDÜNGLÁNY Na, ne félj, cukipofa! Ez nem megcsalás. Ez itt az Álom tér. *(Kis szünet után)* Ez csak egy álom!

KLIENS *(kifakad)* Értsétek már meg, hogy nőként nem izgattok engem!

ELSŐ ÜRDÜNGLÁNY De azért csak leszophatunk, nem?

KLIENS Nem!

MÁSODIK ÜRDÜNGLÁNY Ne légy durci, no! Ha nem érdekellek nőként, akkor... *(szünet)* gondold azt, hogy csak egy száj vagyok. *(Mindhárman vibognak. Közben megjelenik Csongor az erkélyen.)*

CSONGOR *(kiabál)* Nem tudnátok máshol kéjelegni?! Ez itt nem egy kibaszott kupleráj!

HARMADIK ÜRDÜNGLÁNY *(nevetve)* Dehogynem! Kupleráj az egész világ, és kurva benne...

CSONGOR Na most aztán befogd a szád, és takarodj az udvartartásoddal együtt! *(Megfog egy cserép virágot és lehajítja közéjük)* Takarodjatok innen!

(Ürdünlányok és Kliens el. Csongor belép az erkélyről, még mindig ideges, le-föl járkal. Közben a téren megjelenik a Tündérek kórusa. A Quimby Kivándorló blues című dalának részletét éneklük.)

TÜNDÉREK KÓRUSA Ha bekacsintok, hogy mi van,
e koszos pornó-moziban
látom a bambaság korát,
rejszolni át az éjszakát.
Rajzolni át az arcokat,
az ondószagú vakolat
alatt vaskarmokat növeszt,
és a fülembe súgja ezt:
I am the best markolat.

CSONGOR Hogy van pofája? És Shakespeare-t idéz, érted, Shakespea-
peare-t?! Mintha lehetne csak úgy, két szopás között, Shakespeare-t
idézgetni!

TÜNDE *(az ágyban mocorogva)* Ugyan, hagyd már a fenébe! Gyere in-
kább vissza az ágyba, holnap korán kelsz, tudod.

CSONGOR Nem hagyom! Azt mondja *(női hangot imitálva)*: Olcsó va-
gyok! És büszke rá, érted?! De most komolyan, volt ennek a környék-
nek egyáltalán olyan időszaka, amikor ne számított volna az olcsóság
valami megmagyarázhatatlanul perverz erénynek?

TÜNDE Volt, tudod jól. Csakrégen... *(elgondolkodik)* talán Vörösmartyék
idejében. Ne hergeld már magad! Régen elmentek. Amúgy meg, iga-
zad van, itt minden olcsó. Az ágy, az asztal, az albérlet, az alkohol, a
drogok. Azért vagyunk itt mi is.

CSONGOR Persze! *(Nyugodtabban)* És akkor miért is ne lenne olcsó
egy ember élete? Az enyém vagy a tiéd. Olcsók vagyunk – aprópénzért
megvesznek bennünket. *(Csönd)* Mi mondtál, mennyi az idő?

TÜNDE Nem mondtam semmit. *(Felül az ágyon, felkapcsolja a lámpát,
az éjjeliszekrényen a mobiltelefonja után matát)* Fél kettő múlt tíz perc-
cel. *(Csönd)* Na, hagyd őket a francba! Már elmentek. Gyere vissza az
ágyba!

CSONGOR *(cigaretttára gyűjt)* Aztán meg majd visszajönnek. Minden
éjjel ez van, hogy itt árulják magukat az ablakunk alatt. A múltkor
bementem a Hivatalba, hogy feljelentsem őket, de szóba sem álltak
velem. Azt mondták, menjek a Kapitányságra, majd azok intézkednek.
Átmentem a Varázs utcába, ott meg a pofámba röhögtek a fánkzabáló
kis puttók, és azt mondták, ha ennyire a szerelem ellen vagyok, tegyek
be füldugót, és úgy jó lesz nekem is, nekik is. Érted? A szerelem ellen
vagyok... Itt kilóra mérik a szerelmet.

TÜNDE Biztos őket is lefizették. Itt mindenki lefizethető. *(Csönd)* De
nem is csoda – mindenkinek kilóg a segge a gatyából. *(Felkel az ágyból)*
Hozzak a hűtőből egy sört?

CSONGOR Ne, nem kell. *(Kis szünet után)* Inkább főzz egy kávé! Most már képtelen vagyok visszaaludni.

(Tünde kimegy a szobából. Csörömpölés hallatszik a konyhából.)

TÜNDE HANGJA És mit mondott a Balga, hogy megy a soruk odaát?

CSONGOR Mi? Nem értem!

TÜNDE HANGJA Várjál, mindjárt!

(Csongor dohányzik. Fél perc múlva bejön Tünde, kezében tálca, rajta két csésze gőzölgő kávé.)

TÜNDE Azt kérdeztem, mit mondott Balga? Beszélte veled Skype-on estefelé, vagy nem? Hogy vannak odaát?

CSONGOR Á, drága Balga barátunknak aranyélete van, megcsinálta a szerencsáját. Ki nem találod, hol vannak most.

TÜNDE *(nevetve)* A Földön!

CSONGOR Na ne húzzál már fel, Tündikém!

TÜNDE Jól van, na. Franciaországban, nem? A múltkor azt mondtad, otthagyták Londont, és elköltöztek egy kis francia faluba.

CSONGOR Eh, azóta befejezett még egy iskolát.

TÜNDE A Balga? Meg nem mondtam volna róla, hogy esze van hozzá!
(Kis szünet) Na és hol van?

CSONGOR Brüsszelben. Egy kis asztalosműhelyt nyitott a belvárosban, régi bútorokat restaurálnak. Az most nagyon jól fizet. *(Elmosolyodik)* Fehér öltönyben jár, és az utcán mindenki előre köszön neki, még a főgimnázium – vagy mi a frász – igazgatója is. Olyan, mint egy igazi don. Épphogy csak kezét-lábat nem csókolnak neki. *(Csönd)* Nekem is ezt kellett volna csinálnom – valami szakmát tanulni, aztán most mi is feltálnánk magunkat odaát. Két kézzel kapkodnak a jó szakemberek után.

TÜNDE De hát épp ezt mondom neked, hogy menjünk át mi is. Ezzel a tehetséggel, ami benned is megvan, hipp-hopp találnál valami munkát. Mennyi mindenhez értesz! Itt csak kihasználnak. Pályázatot írsz meg újságcikket, honlapot szerkesztesz, számítógépet szerelsz. Bagóért! *(Szünet után)* Meg az autónkat is megszerelted, mielőtt ellopták!

CSONGOR *(ingerülten)* Megegyeztünk abban, hogy az autóról egy szót sem ejtünk!

TÜNDE Bocs! *(Csönd)* De azért érted, hogy mit akartam ezzel mondani. Érted is kapkodnának, ha végre elhatároznád magad, és elmennének innen. *(Csongor láthatóan ideges. Cigaretta után kotorász, nagy nehezen)*

sikerül előszednie egy szálát. Gyufát gyújt, elalszik. Újabb gyufa, megint elalszik. A harmadikkal sikerül rágyújtania) Menjünk mi is, mondjuk, Angliába!

CSONGOR Jaj, hagyd már ezt! Most semmi kedvem hozzá.

TÜNDE Miért? Angolul mindketten beszélünk egy kicsit. Annyit biztosan, hogy feltaláljuk magunkat.

CSONGOR Mondom, hogy ne! Nem akarok megint reggelig veszekedni veled. *(Csönd)* Értsd meg, hogy nekem ez nem megy olyan könnyen.

TÜNDE Te pedig azt értsd meg végre, hogy itt soha nem fogunk egyről a kettőre jutni. Nekem se lenne könnyű, azt elhiheted.

CSONGOR De az én esetem más. Én már egyszer hazát cseréltem. *(Szünetet tart, nagyot slukkol a cigijéből)* Feláldoztam a földi életem azért, hogy te megmaradhass tündérnek. Azt mondtad, itt jó sorunk lesz, hogy Tündérországból semmiben sem szenvedünk majd hiányt.

TÜNDE Azok más idők voltak. Akkor még azt hittem, hogy minden rendben lesz. És hogy az élet fájának törzsén sohasem kúszik fel ide hozzánk a bűn. Hogy nem tudjuk meg soha, mit jelent a nélkülözés. *(Csönd)* Te, figyelj, akkor menjünk vissza! Úgy értem, ha te ott könnyebben feltalálnád magad.

CSONGOR Vissza? Hova vissza?

TÜNDE Miért? Ott vannak a barátaid. Ott talán könnyebb lenne munkát találnod, s ha már neked van, nekem is akadna valami biztosan.

CSONGOR Ezt te sem gondolod komolyan. A barátaim helyzete sem jobb, örülnek, ha saját maguknak tudnak munkát találni. Nem mehetek még én is a nyakukra.

(Csönd.)

TÜNDE Akkor pedig nincs más választás. Anglia.

(Csongor leteszi a csészét. Idegesen járkál a szobában, mélyeket slukkol a cigarettaból. Egy kis idő múlva a nyitott erkélyajtón át meglátja az Ürdünlányokat a téren egy férfi társaságában.)

CSONGOR Megmondtam, hogy tünjete el innen! Itt tisztességes emberek laknak! *(Itt egy kicsit elgondolkodik, mosolyog is kicsit)* Máshol áruljátok magatokat! *(A téren álló férfihoz)* Maga meg szégyellje magát!

KERÍTŐ Nekem ugatsz, buzikám? Mindjárt a szádba lépek! Ez a tér itt konkrétan az enyém! Itt a maci is nekem hordja a mézet, érted? Úgyhogy majd én megmondom, mit lehet és mit nem! *(Pillanatnyi szünetet tart)* Neked kussolni lehet, de nagyon gyorsan!

ELSŐ ÜRDÜNGLÁNY *(nyugtatja)* Hagyjad már, Lacikám, látod, hogy csak ugat. Nem zavar ez itt senkit. *(Simogatja a Kerítő arcát)* Na, hagyjad már! Gyere, inkább járjunk egy kört!

MÁSODIK ÜRDÜNGLÁNY Ja, ja! Nagy a pangás, Lacika. Ha nem találsz nekem valakit, a végén még újra szűzhártyám nő.

HARMADIK ÜRDÜNGLÁNY *(röhög)* Azt mondja... „szűzhártyám nő”... Viiiii!

(Mind a négyen el. Csongor visszalép a szobába, járkál, cigarettára gyújt. Idegesen fújja a füstöt.)

TÜNDE Nem kellene ennyire kiakadnod ezen.

CSONGOR Egyszerűen nem értem. Nem tudom felfogni, hogy csak engem idegesít. *(Csengetnek)* Na, már csak ez hiányzott! Ki a frász lehet ilyenkor?

TÜNDE Szerintem hagyd! *(Idegeskedve)* Mi van, ha ezek jöttek fel a térről?

CSONGOR Láttam őket elmenni a másik irányba. Biztosan nem ők. *(Tétovázik)* Megnézem.

(Mirigyét egy ápoló kíséri be az ajtón. Öltözete nem a megszokott, felfedezhetőek rajta a teljes elzúllás jelei. Akárcsak kollégáján, aki „biztosítja a terepet”.)

ELSŐ ÁPOLÓ *(a szobában található egyetlen széket megragadja, és Mirigyhez rohan vele)* Tessék leülni a nagyságos asszonynak!

MIRIGY *(kockacukrot tesz Első ápoló szájába, és megpaskolja az arcát)*
Ügyes fiú! *(Helyet foglal, majd Csongorhoz és Tündéhez fordul, reszelős hangon mondja)* Jó estét kívánok!

CSONGOR, TÜNDE *(egyszerre)* Jó estét, Mirigy néni!

TÜNDE Mit tetszik?

MIRIGY Csak jöttem szólni, hogy halkabban is lehet élni ideleln!

CSONGOR De hát mi csendben vagyunk, Mirigy néni! *(Gondolkodik)*
Gondolom, az ordítózás miatt jött. Azok nem mi voltunk, hanem ezek itt a téren. *(Eszébe jut, hogy a tér most üres)* Pontosabban azok, merthogy elmentek már. Vagy hogy van ez.

MIRIGY Nem kell a süket duma, fiatalember! Ismerem én a maguk fajtáját, jönnek itt, és mindjárt megmondják, hogy kinek, merre, hány méter. De nekem nem kell! Tudom én, hogy mi itt a dörgés.

CSONGOR *(idegesebben)* Akkor azt is tudja, hogy ezek a kur... prostituáltak minden éjjel itt árulják magukat a téren. Itt nyávoznak, hogy „szia, szépfiú, jössz egy menetre?”, meg hogy „leszophatlak?” Már megbocsásson a néni, de nem én mondom ezt, hanem ezek mondják.

(Az Ápolók rávetnék magukat Csongorra, hogy megtorolják a durva szavakat, de Mirigy leinti őket.)

MIRIGY Érdekes, hogy magán kívül ez senkit sem zavar!

TÜNDE Már elnézést, Mirigy néni, de mi meg azt hittük, hogy normális, ha valakit zavar a közrend hiánya.

MIRIGY Közrend? *(Csönd)* Hát tudja meg, aranyoskám, hogy maguk előtt volt itt közrend. Sőt...

TÜNDE Na jó, Mirigy néni, ez azért így már nevetséges! Nehogy már maga is a kurvák oldalára álljon!

MIRIGY Nono, drágám, mégis, hogy beszélsz a lányaimról!? *(Egy könnyecseppet morzsol ez a szeme sarkában)* Talán tehetek én róla, hogy az édesapjuk otthagya őket, s hogy arra kényszerültek, hogy így, a zsenge kis húsuikat árulva kell eltartaniuk szegény édesanyjukat? *(Ápolók két oldalról vigasztalják)* Azt gondolom, hogy nem helyes, hogy ti itt vagytok! Te meg ez a...

CSONGOR *(ingerülten)* Ez a? Na, mondja csak bátran! Mondja már, mi vagyok én?

MIRIGY Vegyél vissza a hangerőből. Te... te... te idegen! Temiattad tart itt ez a környék! Tündérhon egykor csendes volt és élhető, aztán jöttetek ti! Ti hoztátok ide az erőszakot meg a fegyvert!

TÜNDE Na jó, ez azért már tényleg több a soknál!

MIRIGY Igen? Ez nektek sok? Akkor mondok még mást is! *(Már zihál, Ápolók próbálják nyugtatgatni)* Azt is tudom, hogy ti lopjátok a muskátlit a körfolyosóról!

TÜNDE De, Mirigy néni! Mi nem is szeretjük a muskátlit.

CSONGOR Tényleg nem, sőt, én kifejezetten gyűlölöm a muskátlit. Ha már virág, akkor inkább árvácska.

MIRIGY Kuss! *(Csönd)* Most én beszélek! Ha nem vettétek volna észre. És itt van a pont, amikor én teszem ki. *(Csönd)* Holnap telefonozni fogok a Balga úrfinak, és megkérem őt, hogy gondolja át ezt az albérlősdit.

CSONGOR *(az ajtóhoz siet, kinyitja)* Köszönjük a látogatását, Mirigy néni! Isten áldja!

(Mirigy ápolóival az oldalán kibotorkál az ajtón, vet egy utolsó, gyilkos pillantást Csongorra.)

CSONGOR *(erősen bevágja az ajtót)* Na már csak ez a görény hiányzott az állatkertből!

TÜNDE *(nevet)* Látom, megérkezett Csongor, a költő.

CSONGOR Ugyan, hagyj már! Egyszerűen csak... Nem értem...

(Csönd) Jogom van ahhoz, hogy hajnali kettőkor... Vagy mennyi az idő?

TÜNDE Két óra hat perc.

CSONGOR Szóval, hogy két óra hat perckor nyugodtan alhassak. Hogy ne zavarjanak ezek a bagzó nyulak itt a téren meg a vérszomjas, nyugdíjas boszorkányok.

TÜNDE De ha egyszer nem alszol, akkor miért zavarnak?

CSONGOR Mert vannak! És itt, látó- és hallótávolságon belül. Hogy majd a gyerekünknek is úgy kell felnőnie, hogy ezt látja. Egy csomó elcseszett életet.

TÜNDE De hát épp ezért mondom, hogy menjünk el! Addig menjünk, amíg nincs gyerekünk. Arra nem várhatunk, hogy majd jobb lesz. Mert nem lesz jobb. *(Csönd)* Én se leszek fiatalabb.

CSONGOR Na ne! Már megint témánál vagyunk.

TÜNDE Igen, témánál. És mivel most valójában *te* kezdted, ezért végig is fogsz hallgatni engem! Nem csapod rám az ajtót, ahogyan szoktad. Igenis itt az ideje, hogy gyereket szüljek.

CSONGOR Ilyen anyagi körülmények között? Kizárt! Ezt már többször megbeszéltük.

TÜNDE Te beszélted meg magaddal.

CSONGOR Oké, oké...

TÜNDE Nekem te ne okézzál! Semmi sem oké. Értsd meg, hogy nem várhatunk tovább! *(Elsírja magát)* Ha nem vagy képes ezt megérteni, én... én... felcsináltatom magam valaki mással! *(Hosszabb ideig bög. Csongor ül, maga elé réved)* Ne haragudj!

CSONGOR Nem haragszom. Igazad van. Ez így egyáltalán nem állapot. *(Csönd)* Egyáltalán nincsen rendjén, hogy például még egy vacak tüdőszűrést sem tudok elintézni, ha a munkahelyemhez kell. Hogy könnyörögnöm kell, és túrni, ha képen dobnak az irataimmal. Egy nyamvadt tüdőszűrés. Lehetetlen. *(Kis szünet után folytatja)* Hiába érvelek nekik, hogy a munkámhoz kell, hogy ne rúgjanak ki páros lábbal. Nem érdekli őket. *(Csönd)* Bezzeg, ha ennek a prostinak esetleg *(mutató- és középső ujjával jelzi az idézőjelet)* „munkahelyi balesete” adódna, azt simán el tudják intézni. *(Csönd)* Mert itt még egy gyereket is könnyebb kikapartatni, mint megszerezni a munkához az alkalmasságit.

TÜNDE Mi van azzal a diákkal, aki németül tanult nálad?

CSONGOR Melyikkel?

TÜNDE Azzal, amelyik a kórházban dolgozik, és minden évben elintézi neked a tüdőszűrést?

CSONGOR Ja, azzal... *(Nevet)* Gondolhatod, elhúzott ő is innen, mint minden valamirevaló orvos.

TÜNDE Ahogy minden valamirevaló ember. És tündér... *(Csönd)* Hozzak neked egy sört a hűtőből? Attól talán majd egy kicsit megnyugszol.

CSONGOR Igen, kösz.

(Tünde kimegy. Pakolás a hűtőben. Csörömpölés, nejlonzacskó neszezése hallatszik.)

TÜNDE Figyu, azt hiszem, elfogyott.

CSONGOR Akkor hozz valami mást! Akármit.

TÜNDE Üres a hűtő.

CSONGOR *(nevetve)* Akkor nem kérek semmit. *(Csönd)* Próbáljunk meg aludni.

(Lefekszenek. Tünde lekapcsolja a villanyt.)

CSONGOR Te figyelj!

TÜNDE Na?

CSONGOR Alszol?

TÜNDE Nem bírok. A kávé.

CSONGOR Aha. Szóval... mondani szeretnék neked valamit. *(Csönd)*
Ha már így egyikünk sem tud aludni.

TÜNDE *(unottan)* Hallgatom.

CSONGOR Szóval... hm.

TÜNDE Ne hümmögj itt nekem, hanem mondjad, amit akarsz!

CSONGOR Szóval, az a helyzet... *(kis szünetet tart)*, hogy engem... szóval, hogy engem ma kirúgtak.

TÜNDE *(idegesen kapkod az éjjeli lámpa kapcsolója után, nagy nehezen megfogja, felkattintja)* Hogy mi? Istenem! És ezt mikor szeretted volna velem közölni?

CSONGOR Hát most mondom épp.

TÜNDE És ha nincs ez? Ha nem ébresztettek volna fel ezek a kurvák a nyávogásukkal? Akkor most békésen aludnál itt mellettem, tudva, hogy holnap nincs hová bemenned dolgozni? Tudva, hogy a következő hónapban nem lesz miből kifizetni az albérletet?

CSONGOR Az albérlet miatt ne idegeskedj! Eddig is ki tudtuk nyögni valahogyan. Nem nagy tétel. *(Csönd)* Ha meg úgy alakul, hogy nem tudnánk kifizetni, Balga azt is megértené. Tudja, hogy itt milyen szar a helyzet.

TÜNDE És mégis, hogy sikerült ezt elérned? Megint az a fene nagy pofád, mi? Töröm itt magam, hogy sikerüljön valahogyan beilleszkedned, hogy elfogadjanak téged annak, ami vagy. Erre te meg balhézol! Úgy váltogatod a munkahelyeid, mint más az alsógatyáját!

CSONGOR Nem, ez most teljesen más. Leépítés van a cégnél. Szinte mindenkit kirúgtak. *(Nevetve)* Alá akartak íratni velünk egy ilyen papírt... valami nyilatkozatot.

TÜNDE Nyilatkozatot? Miről?

CSONGOR Hát, hogy semmilyen konkurens cégnél nem vállalok munkát. Egy évig.

TÜNDE Te pedig voltál olyan hülye, és aláírtad!

CSONGOR Most mondom, hogy akarták. De nem írtam alá. Nem vagyok ennyire debil! Még.

TÜNDE Balga jóindulatára nem alapozhatunk a végtelenségig.

CSONGOR Nem is kell. Találok munkát gyorsan, ne idegeskedj! Addig meg elleszünk a végkielégítésből.

TÜNDE Végkielégítés. Szerinted adnak ezek neked végkielégítést? Eddig is ott vágta át, ahol tudta.

CSONGOR Most nem fognak. Megbeszéltük a srácokkal, hogy fogadunk ügyvédet. Az majd jobb belátásra bírja a vezéreket.

TÜNDE Már csak ez hiányzott! *(Csönd)* Nincs egy vasunk se. Művészet, érted, művészet ennyi pénzből a hónap végéig megélni. Erre meg... bejelentetted, hogy kirúgtak a munkahelyedről. *(Csönd)* Egyáltalán mi tart téged itt? Tündérország egy trágyadomb! Miért nem mondd azt, hogy „fogom magam, és kimegyek németbe”? Vagy Ausztriába. Vagy bárhová ezen a tetves Földön. Vagy miért nem beszélsz Balgával? Ha már olyan nagy ember, hogy kezet csókolnak neki, talán téged is maga mellé tudna venni. *(Gondolkodik)* Találna neked valami munkát ott Franciaországban.

CSONGOR Belgiumban. *(Szünet)* Brüsszel.

TÜNDE Akkor Belgiumban, leszárom! Nem szégyen azt mondani, hogy itt nem megy, és hogy szeretnél rendes helyen, rendes fizetésért dolgozni. Aki dolgozni akar, annak mindig akad valami munka. *Külföldön* biztos.

CSONGOR *(nevet)* De hát én most is külföldön vagyok! Én már innen nem kivándorolnék, hanem menekülnék. Menekülnék, érted? Mint a riadt egérke...

TÜNDE Na és ha menekülsz? Utánanéztél te annak, hogy hány riadt egérkéje van Tündérországnak?

CSONGOR Nem érdekel.

TÜNDE Nézz utána a kivándorlási statisztikáknak!

CSONGOR Hagyj már ezzel!

TÜNDE Na és annak utánanéztél-e már, hogy hány munkanélküli van jelenleg Tündérországnak? *(Csönd)* Pedig ebben most már te is érintett vagy, már megbocsáss.

CSONGOR De szemét vagy!

TÜNDE Bocs!

CSONGOR Mondom, hogy nem érdekel! Váltsunk témát!

TÜNDE Jó. Ne haragudj, hogy folyton szekállak! *(Csönd)* Lehet, azért van, mert hibásnak érzem magam. Azért, amiért itt tartunk. *(Sír)* Amiért iderángattalak téged, erre a kilátástalan helyre. *(Csönd)* Ó, ha

tudnák az emberek, hogy itt minden összeér. Olyan ez, mint megkerülni a Földet: elindulsz fölfelé, Tündérhon felé, és egyszer csak azt veszed észre, hogy már a pokol legmélyebb bugyrában vagy. És ha elmerülsz az Alvilágban, azt veszed észre, hogy már itt, az Álom téren jársz. Gondolkodtál már azon, hogy Mirigy miért van itt?

CSONGOR *(közel húzódik hozzá, vigasztalja)* Na, ne sírj! Nem a te hibád. Hogy is mondta Madách: nem a nő hibás, hanem a kor, mely bűnössé tette őt. Vagy valami ilyesmi. Rég olvastam.

TÜNDE Az ember tragédiája... *(Kis szünet után, nevetve)* Ez pont az.

CSONGOR Na mi legyen? Aludjunk?

TÜNDE Én már biztosan nem fogok. *(Megnézi a mobilját)* Negyed négy.

(Csongor felkel az ágyból, cigarettát keres, rágyújt.)

CSONGOR *(az erkélyajtóhoz megy, néz kifelé)* Ezek már megint itt vannak. Nem igaz! Most azonnal kihívom a TRK-t. *(A mobilját keresi, miután megtalálja, kivonul a színről)* Halló, jó estét kívánok! Halló! Igen? Lakossági bejelentést szeretnék tenni... *(A beszélgetés többi részét már csak foszlányaiban halljuk)*

(Csongor rövid időn belül visszaérkezik.)

CSONGOR Te figyelj csak! Én meggondoltam.

TÜNDE Hm? Mit?

CSONGOR Menjük át, hagyjuk itt ezt a cirkuszt!

TÜNDE Na ne szívass! *(Csönd)* Ez most komoly?

CSONGOR Ennél komolyabb sose voltam! *(Csönd)* Elegem van ezekből itt! A kiskirályokból, a prostikból és a Mirigy nénikből! Abból, hogy mindenkinek ki kell nyalni a seggét, és nem kapsz cserébe semmit. Semmit.

TÜNDE Mikor megyünk?

CSONGOR Akár holnap. Sőt... Mennyi az idő? Menjünk ma!

TÜNDE *(két keze közé fogja Csongor arcát)* Nézz rám! Jól meggondoltad? Biztosan ezt szeretnéd?

CSONGOR Igen. Ezt.

TÜNDE És ha munkát találtunk odaát, és lesz házunk, kocsink, akkor családot is alapítunk?

CSONGOR Igen. Sok gyerekünk lesz! Hősanyát csinállok belőled, ha szeretnéd! *(Nevet)* Igyunk erre a döntésre!

TÜNDE *(nevetve)* Üres a hűtő. Semmi sincs itthon.

CSONGOR Akkor leszaladok a boltba. Hozok sört. Vagy bort. Nem is! Hanem pezsgőt! Koccintsunk pezsgővel!

TÜNDE De ne menj! Van itthon tea. Koccintsunk inkább teával! Ne hagyj itt egyedül!

CSONGOR Egy perc az egész, és már itt is vagyok. Csak ide megyek a nonstopba.

TÜNDE Oké, de vigyázz magadra!

CSONDOR Csak úgy, mint mindig.

(Csongor kimegy, átvonul a téren, a tér közepén az Ürdünlányok és a Kerítő, valamint Rendőrök, akik igazoltatják őket. Csongor jobbra kilép a színről. Kis idő múlva ugyancsak jobbról belép. Rendőrök távolodóban.)

KERÍTŐ Na nézd csak, kit fújt ide a szél! Szép estét, buzikám! Hogy vagy mindig?

CSONGOR *(maga elé motyogja)* Kösz, jól.

KERÍTŐ Azt ugye tudod, hogy nagyon rossz fiú voltál? És ezért meg kell téged büntetni...

ELSŐ ÜRDÜNGLÁNY Mért hívtad ránk a zsarukat, te csicskagecibaromállat? Mért?

KERÍTŐ *(Első Ürdünlányhoz)* Te befogod a szádat, most Laci bácsi beszél!

ELSŐ ÜRDÜNGLÁNY De ideges vagyok, Laci! Idegeees! Ez a kis geci árt az üzletnek!

KERÍTŐ Nyugizzá', mondom! *(Csongorhoz)* Na szóval... Az van, hogy olyan utcába sétáltál be, kisbarátom, ahova neked nincs bejárásod.

CSONGOR Ne haragudj!

KERÍTŐ De haragszom, bazmeg! Az egy dolog, hogy az erkélyről ugatsz, meg hogy megdobálsz a lányaimat muskátlival...

CSONGOR *(maga elé)* Mondtam már, hogy utálok a muskátlit.

KERÍTŐ Kuss! Laci bácsi beszél! Szóval, megbocsátom neked, hogy jár a pofád, és megbocsátom neked a kibaszott virágaidat is! De hogy a Kabátokat is rám hívod, az nagyon nem oké! Érted?!

CSONGOR Jól van, na! Bocsánatot kértem, bazmeg!

KERÍTŐ *(kést ránt elő, és hasba szúrja Csongort, Csongor magatehetetlenül a Kerítő vállára hajtja a fejét)* Bocsánatkérés elfogadva.

(Háttérben feláll ismét a Tündérek kórusa, és énekelni kezd. Tünde a dal közben lép ki az erkélyre, és látja Csongort a földre rogni.)

TÜNDÉREK KÓRUSA Ne szoríts meg engem,
ne szoríts erősen, ez fáj!
Inkább szoríts nekem, ha menni muszáj.
Hidd el, én veled maradnék,
szívesen széjjelszakadnék,
ha lenne mér' Tündérország.

TÜNDE Neeeee! Gyilkosok! Neeeee!

Whitman

Lenkes László fordítása
Walter Whitman költészetét a mi nyelvünkre
Jovan Palavestra, Ivo Andrić, Svetislav Stefanović,
Ivan V. Lalić és mások fordították le, és épp ma olvasom
újra Whitman verseit, amelyeket
Lalić ültetett át, aki az előszóban Bogdan Popovićot
és a „Valt Hvitman i Svibern” című esszéjét említi, honnan az ötlete
1926-ban, tűnődik Lalić, hogy megtámadja Whitman költészetét,
és a „hvitmanosokat”, akik kedvelik „az ő álköltészetének félszabadságát”.
És ugyane könyvben figyelek föl Radomir Reljić festőművész gyönyörű
illusztrációira is.
Na de, mivel ez az enyém, úgy látszik, nem költészet, hanem fölsorolás
és több
halott ember nevét is megemlítettem, akiket ismertem, hozzáteszem:
Whitman versei, amelyeket épp olvasok, életenergiával telítettek
és egy nagy máglyára emlékeztetnek, amelyre hatalmas faágakat
dobálnak,
ezek még nagyobb lángra kapnak és szikrákat lövellnek, valamint arra is
emlékeztetnek, ahogyan a hullámok a tengerpartot mossák, illetőleg
az éppen kisült, kemencéből kivett
forró kenyérre, amelyet élvezettel fogyasztok és tejkortyokkal öbligetek.

Élek

Élek, itt vagyok még mindig, az ég alatt,
emberek és mindenféle tárgyak társaságában.
Könyvet olvasok, lélegzem, ételt fogyasztok, beszélök
és száz más dolgot végzek,
például figyelem a rovarokat, a madarakat, a macskákat,
a pázsit virágait és a cseresznyefa vörös gyümölcsét.
De lehetnék valahol távol és egyszerűen halott,
és mindebből semmi, de semmi nem létezne.
Viszont élek, de öröm-e ez
vagy csak valami enyhe remegés, mocorgás,
mint a rovarok csáp- és fejmozgása,
nem tudom, nem tudom, élek, lélegzem, figyelek.

Az öltözék

A meztelenség, a póre test az, ami Amazónia
dús erdeiben és Afrika sivatagaiban mozog élénken
vagy pedig napozik és kényesen nyújtózik
a tengerpartokon és az erotikus magazinokban.
Nos, ez a meztelenség felöltözik, és a legkülönbébb
anyagokból készült ruhákba bújjik,
amelyek elnevezéseit rossz emlékezőtehetségem miatt
egy könyvből másolom ide: velúr, selyem,
muszlin, puplin, dzsörzé, szintetikus szövetek,
bársony, brokát, tüll, kartonszövet, vászon és még
nagyon sok hasonló anyag, de tudatlanságom folytán
abba is hagyom a felsorolást és elmondom még azt, hogy a póreség
valami olyan öltözék mögé rejtőzik, ami afféle maszkként
vagy kosztümként szolgál, a születésünktől a halálunkig
tartó karneválunk során, mialatt a ruha levetődik
majd felöltődik, kiszakad és megvarródik, színeződik vagy éppen
kimosódik.
A meztelenség pedig hallgat, mint összeszorított fogakkal az ajkak
hallgat és mindenné, majd a végén semmivé,
egy kis csontkupaccá és egy marék szürke hamuvá lesz.

Majmok és kutyák között

Romhányi Török Gábor fordítása

Némelyek szerint az *öt érzékszerv allegóriájának* műfaja variáció a holt természet és a hívságok témájára. Ennek értelmében e regiszter állítólag hozzájárul a szemléző metafizikai, szellemi, tehát vallási épüléséhez. Mindannyian láttuk már az asztal szélén bizonytalan egyensúlyban heverő kést, a hámozott gyümölcsök héjának letekeredését valami ürbe, egy fáklyaláng reszketeg imbolygását, egy már eltávozott italozó félig üres, földre ejtett vagy törött poharát, a főszeletelt vagy finom porréteggel bevont gyümölcsöket, ásitó szemgödrű, fogatlan koponyákat, az idő könnyörtelen múlásának homokóráit, hervadó virágokat, már olvasott, félredobott könyveket, amelyek mind a halál győzelmét hirdetik, az idő állandó diadalát, a semmit, mint mindenek és mindenki örök sorsát. És mindehhez járul az örökkévalóság nagyszerű biztosítéka, e leckék közvetítésével, amelyet még mindig az óvatos hit képvisel, hogy ez egy nap majd kifizetődőnek bizonyul.

Ám e logika szerint mit kezdünk a puha díványok illatos bársonyain elhanyagolt nőekkel? A mámoros italozókkal, akik pohárral a kézben kedélyesen pipázgatva üldögélnek az asztal mellett, amelyen pénzdarabok és szétszórt kártyalapok hevernek? Mit mondhatunk a szaglászó kutyákról, a súlyos bársonyfüggönyök mögött összesimuló testekről, a titkos helyeken rendezett koncertekről, a sziporkázó Vénuszokról és a szédült ágyakon csábosan pihegő Pszichékről? Kevésbé prózai módon fogalmazva: mit gondoljunk az érvágást végző sebészekről vagy az angyalokról, akik körül mindenütt mélységes mocsarak szaga terjeng? Miért léptetnek színre törékeny, mulékony dolgokat, amelyeket hamarosan elragad a halál? Miképp lehet mindezen anyagokban kimutatni a hívságokat? Persze még mindig lehetséges. De *elsődlegesen* tényleg erről szólnak ezek a festmények? A világ hívságát beszélik el, a katolikus megtérés szükségszerűségével megtoldva? Nem hiszem.

Pontosan az ellenkező véleményen vagyok, és azt gondolom, hogy az 78 öt érzékszerv allegóriája, mint autonóm műfaj, a zsidó-keresztény Nyu-

gatunk által elfojtott érzékek és szenzualista felfogás visszatérését jelenti, vagyis határozott ellen-hívságot. A festmény és a festők, akik akcióban, aktus közben, mozgásban és helyzetben ábrázolják ezt az öt érzéket, egy materialista, monista és valóságos test folytonosságát mutatják, minden idealista distanciától távol. Ez pedig játékos és örömteli, eleven és mozgékony, kéjes és derűs test. Egy tisztán lélekből és csak szellemből álló ember intellektuális konstrukciójával szemben, akihez morális épülése érdekében fordulnak, a festő, aki minden érzéket színre léptet, konkrét, igazi és vágyakozó embert tár elénk, aki képes az öröme, élvezetre, boldogságra, amelyek a hétköznapi élet gyakorlatában jutnak kifejezésre: lélegezni, ízlelni, tapintani, inni, melyekhez még a hallás és a látás képessége járul felfokozó kiegészítőként.

A keresztény Nyugat, ha még egy szolgálólánnyá alázott klasszikus filozófia támogatására is számíthat, az öt érzéket hierarchiában mutatja nekünk, amelyben szerepelnek nemes és nemtelen érzékek. A szenzualista allegóriát ismerő festő a nemes érzékek egyedüli létét hangsúlyozza, amelyeknek az összes variációja kizárólag a tapintás, szerinte az egyetlen igazi érzék, témájára épül. A pap, a filozófus, az első opció hívei, a látást és a hallást a három másik érzéssel állítják szembe, amelyek lehetővé teszik az eltávolodást a való világtól: a látás és hallás nem tapintás és nem ízlelés. Az előbbieket eltaszítják a valóságot, az utóbbiak csatlakoznak hozzá.

Ezért ünneplik azt, ami az embereket elválasztja attól a világtól, amelyben hétköznapijaikat élük. A nemes tárgyak a következők: egy hárfán előadott zenemű, valamely nagyszerű római táj, egy klasszikus kori olasz kikötő ábrázolása. És szükség esetén mindez kiegészítendő a rendszer emblematisz tárgyaival és segédeszközeivel, mint például tükrökkel vagy fáklyákkal, csillagászati távcsövekkel és kottákkal, sasokkal vagy szarvasokkal, hagyományosan látványos és valamiképp a hallást idéző állatokkal. A hallás és a látás globális esztétikát épít speciális területein: a zenében, a festészetben, a költészetben, az építészetben és mindenben, ami általában kielégíti a klasszikus esztétikai gondolkodást. Olvassuk vagy olvassuk újra Kantot vagy Hegelt.

A látás és hallás alkalmainak lelkendező ünnepléséhez az érzéki allegória festői hozzáteszik még a másik három érzéket is, a világgal való érintkezés közvetlen módjait. Akár iszunk, ízlelünk vagy tapintunk, közvetlenül érintkezünk a világgal, a bőr, a nyálkahártya és a tárgyak útján. Rengeteg tárgy alkalmas arra, hogy e három érzék útján közeledjünk hozzájuk: a fölnyitott gránátalma, amelynek bódító illata a kék, a vágy, a megkívánás hangulatát idézi, áthatóan illatozó virágok, amelyek többnyire az érzékiséget szimbolizálják. Gondoljunk a csodálatos tulipánokra, a boglárka vonzerejére és veszélyeire, a rózsa szépségére, az imola szerelmi

üzenetére, a napraforgó őrült szenvedélyére. Itt vannak még a csokrok és a vázák, a világ túlsó feléről érkező különféle pipadohányok, a méregdrága nemes borok, előkelő, ízléses palackozásban.

A szagláshoz az ízlelést társítjuk, testvérérzékét, amely nélkül nem létezhet. Ezért látunk tömérdék gyümölcsöt és zöltséget a képeken, vadhúsokat, csillámló halakat, roskadásiig teli asztalokat, előkelő műhelyekben fúvott üvegkancsókat, vagy még magasabb helyről érkező butéliákat, asztaltársaságokat ebédlőkben, ahol kellemes az élet, díszes kandallókat, amelyek jólesően melengetik a testet és a lelket. Varázserejű ízek, érzékletek és észleletek. Másutt, ahol a festők a tapintást idézik, értékes anyagokat mutatnak nekünk, finom selymeket, súlyos bársonyokat, csipkéket és aranyozott sujtásokat, méregdrága bundákat, hihetetlenül elegáns ruhákat, amelyek alatt tejfényű, sima, meleg, hófehér bőr sejlik föl. Anyagok, tapintási érzékletek és mesébe illő csemegék.

E három méltatlan érzéknek – etimológiai és a nyugati hagyományos értelemben – ugyancsak triviális állatok felelnek meg: nincs itt már acélos tekintetű sas, sem fejét kecsesen fölemelő, feszülten fülelő szarvas, csak magát gyümölcszel mohón telezabáló majom, nem túlzottan előzékeny sündisznó, szaladgáló vagy követelőző kutya, ez az emblematisz négy lábú, amely folyton szaglászik, földre tartott orral, állandó farkcsóválások közepette. Az öt érzék allegóriájában a kutya keresi és megtalálja a nyomokat, rendkívülit teljesítve a szaglás érzékének terén, viszont általában nem tartják túl értelmesnek. Durva és egyszerű, kissé ostoba benyomást is kelt, irigy, ahogy a közmondás tartja, mintegy egyesíti magában az értéktelennek ítélt érzékeket.

Így hát hiába keresnénk olyan szépművészeteket, amelyek az ízlelés, a szaglás és a tapintás regiszterén a festészet és a zene, az építészet és a költészet egyenértékűségét mutatnák. Ha történetesen e tárgyak kapcsán sikerrel alkalmazhatók a klasszikus művészet és a hagyományos esztétika kategóriái, a hivatalos emberek mindjárt dühkitörést produkálnak, míg a specialisták bosszúsan dörmögnek. A szépművészeteken való gondolkodás határai mindjárt kirajzolódnak, mihelyt megegyezünk az öt érzék hierarchizált olvasatába. Hol vannak azok az elméleti szövegek, amelyek a gasztronómia vagy a borászat esztétikáját kínálják nekünk? Netán a szövetekét? Sehól, hacsak a regiszter azon részén nem, ahol a templom őrei nem adnak polgárjogot neki. Tessék elolvasni vagy újraolvasni Kantot vagy Hegelt...

E fenti gondolkodásmóddal vagy eljárással ellentétben, azok a festők valóban az öt érzék allegóriájával foglalkoznak, akik mindegyikre hasonló műgondot fordítanak, párhuzamosan haladnak ezen az öt különféle úton ugyanabban a világban. Egyiknek sincs elsőbbsége a másikkal szemben.

Ha öt ilyen festményt állítunk egymás mellé, azt látjuk, hogy hasonlók a méretek, a formák, az érzékek egymásnak felelgetnek egyik vagy másik aránytalan túlsúlya nélkül. Viszont ha a festő egyetlen vásznon kívánja bemutatni az egész allegóriát, akkor mind az öt érzéknek szerepet biztosít. Az egyenlőség átfogóan vonatkozik mind az ötre.

Az allegória e művészei hátat fordítva a dualista, spiritualista, idealista és végső soron vallási hagyománynak, monista, szenzualista, materialista és végelemzésben eudemonista víziót tárnak elének. Míg az előbbiek a lelket a testtel állítják szembe, specifikus értelmet tulajdonítva az előbbinek – a tény szerint, hogy amikor Isten megnyilvánul, akkor mindig hallható és látható, de sosem érezhető, tapintható vagy ízlelhető, míg az utóbbiak csak a többféle funkciójú testet tekintik, amely megnyílik a világnak, és átadja magát neki. E vonatkozásban a lélek nem különbözik a testtől, hanem részét alkotja, amelyet a látás, hallás, tapintás, szaglás és az ízlés határoz meg. Epikureisták, hedonisták és libertinusok ilyennek vallják művészeiket, és így fogják föl festői allegóriáik rendszerét.

Több a majom meg a kutya, mint a sas meg a szarvas. E festők lélek és test bensőséges kapcsolatát festik, azonosítják a kiterjedt szubsztanciát a gondolkodó és érzékelő szubsztanciával, egyetlen, különféleképpen módosult anyagot hirdetnek. Világuk az érzékeken át közelíthető meg, a test bensőségességét formálja, intelligenciát követel, mielőtt az egész tudatos ítéletet alkot. Munkájuk rövidített és képekben ábrázolt filozófiai értekezéssel ér föl. Ekképp az ellen-hívságok nem annyira a pascali értelemben tekintett szórakozás kárhozzátását illusztrálják, mint a testnek és lehetőségeinek ünneplésére szólítanak föl, mielőtt a halál véghezvinné művét. Sakkozni és zenét hallgatni, költőket olvasni és barátokkal társalogni, finom ételeket kóstolni és nemes borokat iszogatni, férfikedvelő nőknek udvarolgatni, vagy kitalálni bármi kedvünkre valót. Mindezen foglalatosságok eudemonista eszkatológia részei és elemei: életművészet tanulságai, amelyek lehetővé teszik a testi beilleszkedést a totalitásba – hogy még élve haljunk meg.

Az öt érzék festői ennyiben nem annyira platonikusok, akiknek referenciái a nyugati keresztény humanista hagyományban találhatóak, mint inkább a Nagy Évszázad libertinusainak cinkosai, Saint-Evremond barátai, Diderot és Condillac fivérei, Helvetius és La Mettrie, a *Discours sur la volupté* és a *L'art de jouir* szerzője társai, akiket színre visznek és megjelenítenek. Parancsoljunk csendet a szavakra és a filozófusok prédikációira, majd keressük meg ott a szót és a beszédet, ahol mindig is voltak, a majmok és a kutyák között, a lehető legtávolabb Kanttól és Hegeltől.

Forrás: *L'Archipel des comètes: A cotés des singes et des chiens*, Grasset, Paris, 2001. 91–95.

A nők szájában

Romhányi Török Gábor fordítása

Az első szivar, amelyet életemben először láttam, mert e napnak el kellett jönnie, apám szájában volt, ünnepi alkalommal. Ő hétköznap kapadohányt szívott, amelyet elegáns csomagolópapírban tartott. Vasárnaponként vastag papírból sodorta cigarettáit, ezek állandóan elaludtak, és újra meg kellett gyújtani őket, olyankor kesernyés füstfelhőket eregettek. Különleges, igazán ünnepi alkalmakra tartogatta a cigarillót vagy a szivart. Ám a fehéremű a szekrényben, amelynek alsó fiókja családi emlékeket rejtgetett – régi fényképeket és egy szőke hajtincsemet a boldog időkből – volt egy piros kartondoboz is, amelyben két vagy három szivar lapult, szárazabban, mint amilyenek egy évszázados sivatagos időjárás után lettek volna.

Természetesen már megkóstoltam a kapadohányt, egy-egy szívást lopva apám otffelejtett szivarcsikkjéből, meg szívtam a francia légiós cigarettákat szülőfalum mosodájában, néminemű köhögési rohamok közepette, egy csinos párizsi diáklány szünidei érkezését várva. Választottam közülük egy szivart, nem tudván, hogy nevezetes eseményre emlékeztetnek, s óvatlanul csikkig el is szívtam a dohányterméket, minden szívást mélyen tüdőre, öntudatos állampolgárként, aki igazán méltóképpen igyekszik megünnepelni megérdemelt szünidejét. Kékre-zöldre váltam, összevissza hánytam, de a sziklaszilárd meggyőződés nem hagyott el, hogy az efféle büzrúd élvezete elengedhetetlen a férfiassághoz... Később megtudtam, hogy a végzetes tárgy szüleim lakodalmi vacsorájának emlékét idézte. Erekllye volt tehát, minden szempontból...

Telt-múlt az idő, majd egy bordeaux-i étteremben fölavattak, ahová azért hívtak meg, hogy előszót írjak egy kortársi művészeti tárlat katalógusához. Úgy harmincéves lehettem. Esős, ködös, párás, nyomasztó éjszaka volt, sötét árnyakkal tele. Másik alkalommal egy barátom – legalábbis én a barátomnak hittem, aki üstökösként robbant be életembe, mielőtt ez az üstökös szilánkokra hasadt éleslátásom falán – oldotta föl tartózkodásomat. Mindebben csak alkalmat láttam kéjes örömeim kiteljesítésére, terük bővítésére, változatossá tételére. Akkor még nem tudtam, hogy azoknak a törzséhez közeledem, akik a szivart nem annyira nagyon is érthető hedonizmusból szívják, mint inkább bizonyos társadalmi összetartozás jeleként, akik a mások sorsa felől döntenek s olyan hanyagul, sőt gyönyörrel

pöfékelnek, mintha e művelet a leírhatatlan földöntúli boldogság állapotába juttatná őket.

Miután megöltem apámat – pszichoanalitikusok örvendeztetek! –, és már finomabb szivarokat szívtam, mint ő a lakodalmi vacsoráján, nos, sikerült fölfedeznem kedvenc szivaromat is, ez pedig kubai volt, és a 2. számú, lanceros de cohiba, speciális Monte-Christo hangzatos nevet vallhatta magáénak. Ekképp álmatlan éjszakáimon, egyedül, egy pohár armagnac-kal a kézben, költeményeket olvasva, Scarlattit vagy Soler atyát hallgatva szolipszistaként, hedonista szerzetesként ízlelgetem szivaromat, míg a múltak ütemén merengek. Egyébiránt, amikor Párizsban kell lennem, szívesen fejezem be estémet és kezdem meg éjszakámat a Maison du Havanában, ahol szivaromat jóféle kubai koktéllal kísérem, amely tetemesen kitágítja a hajnal határait.

Tudattalanom e helyen ért utol engem, akár az árnyékom délidőben, a női szájból lévő szivar szellemi elutasításával. A nő negyvenéves lehetett, úgy ismerhette a férfiakat, akár a tenyerét, mert dúsan ékszerelte magát és Baudelaire, no meg az én ízlésem szerint sminkelt, jóízűen nevetve, két füstfelhő pöfékelés között. Szép volt, de a jókora szivarral a szájában obszcén, kellemetlen, bántó benyomást keltett. Legalábbis a közízlés megítélésében.

És akkor sújtott le rám a szégyen, mint amikor egy másodperc törtérsze alatt, egy röpke pillanatra, amely azonban egy örökkévalóságra bemocskolja az embert, végigfut a bőrén a nőgyűlölők, rasszisták, szexisták, machisták közelségének érzése, mindazoké, akik ujjongva ünneplik a mindent betöltő, túlsorduló halálösztön hatalmát. A szégyenletes, gyalázatos apartheid főpapjaként olyan ember bőrében éreztem magam, aki szerint a szivar a férfiak kiváltsága, a nőknek pedig tilos. Mivel is csálhatnék szélesebb mosolyt a pszichoanalitikus ajkára, mint ezzel?...

Igyekeztem eljutni az ésszerű megítéléshez, a megértéshez az állati ösztön, a bőrfelület e borzongása után, mely messze járt még a zsigeri reakciótól és a tudattalan tropizmustól is. Csak nem diadalmaskodott a szivar=férfiasság egyenlete, törzsi jele és homoszexuális kéje, etimológiai és széles értelemben? Semmiképpen sem akartam egyetérteni az efféle sablonokkal. Hát akkor? Akkor föl kell tennünk a pszichoanalízisnek a kérdést, hol találjuk a testben és a lélekben az elátkozott részeket, hogy kissé világosabban lássunk! Freudisták ujjongjatok!

Nem kell nagy tudósnak lennünk a megállapításhoz, hogy a szivar közvetlenül a száj fokozott örömeit érinti, amiről Freud részletesen mesél. Márpedig egy nő, aki szivart kér, hogy elszívja, majdnem mindig a megjegyzéssel szembesül, hogy a rövid, vékony szivar nagyon jól áll neki: a női vágyal szemben, hogy az illető hölgy eljusson a szivarvilágba, a férfiak

a priori szögezik le, hogy csupán a legrövidebbekről és a legvékonyabbakról lehet szó. Lehet-e ennél jobban aláásni és gátolni valamely vágy beteljesülését, sőt fékezni a női öröm vágyát? Lehet-e ennél markánsabban ábrázolni a férfiak kasztrációs szorongását a női vágygal szemben, amely új örömforrás után kutat? Mindebből pedig csak nem az a következtetés adódik az elemzőnek, aki végrehajtja az ide vágó gondolati műveleteket, hogy a női vágyra, amely számára eddig ismeretlen kéjeket igyekeznek élvezni, férfias válasz adandó, amely maximális módon redukálja a hön vágyott tárgy terjedelmét?

Tehát a szivar mint fallosz. E fallosz valószínűleg helyettesít valamit, szublimációs alkalom, amint a pszichoanalízis véli – pulziók átvezetése egy elfogadható társadalmi gyakorlatra, amelyek ugyanezen a területen elfogadhatatlanok. Beszédszinten mindez összefér a női oralitással, de máris gyanús, sőt tilalmas, mihelyt alkohol (a likőrfélék még elfogadhatók) vagy egyéb, nem cigaretta, hanem pipa vagy szivar, tehát határozottan már férfi szempontból kisajátított tárgy látható szájukban! Tehát a finom, vékony, rövid szivarkák – igen, de a vastag, hosszú szivarok ... Nem! Róluk aztán szó sem lehet!

A nők szájában a vaskos, nagy szivar obszcén hatást kelt. Vagy túrhetetlen a hedonista szublimációkra való utalás okán, meg azért is, mert aktív, kezdeményező nő képét tárja elénk, aki az élvezet mellett dönt és akarja. Szájában a szivar a kéj tárgya lesz, objektiválja és dologiasítja a férfi nemi szervet – ezért kelti a legkonokabb, tudattalan férfi ellenérzést. A nő a szivarozással a férfira erőszakolja a saját életritmusát, vágyai ütemét, intenzitását. Ahol a férfiak törzsi homoszexualitásukat ünneplik, amely arra jó, hogy olyannak alkossa meg a világot, amilyen, a nők hármassá, alig leplezett uralmi, hatalmi és tekintélyelvű igényt tartanak a valóságra. Mindez hogyan is ne rémítené meg a férfiakat?

Miből származik hát a bőr borzongásreakciója, amely a szivart a férfiak világához köti? A szürrealisták szívének olyannyira kedves fogas vaginától érzett ősi kasztrációs félelemből. A nők szájában, ahogy alhasukban szintén, a férfiak öröktől fogva azonosságuk, formájuk, integritásuk elvesztésétől félnek. Óriási tévedés? Nem tudom. De annyi bizonyos, hogy akkor kibékültem magammal, nem féltem már annyira az árnyaktól, amelyek hajdan rajtam ütöttek, amikor a szivarozó futó ismerőssel találkoztam, akit szerethettem volna és egyszeriben azon kaptam magam, hogy azokat a nőket kívánom, akik maguknak követelik a cselekvés, a hatalom, az erő jogát s az uralmat a valóság fölött, hogy végül egyenlő felekként küzdjünk meg a szerelmi játék, a csábítás, a szenvedély, az erotika és a vágy feltételei szerint, majd pedig *együtt* fedezzük föl a létezés parázsló gyönyörét.

Forrás: *Dedans la bouche des femmes. L'Archipel des comètes*, Grasset, Paris, 2001.

Danyi Magdolna verseiről

„Van a tárgyaknak könnyük. Érzem olykor,
hogy sírnak a szobámban nesztelen;
sötétedő, sejtelmes alkonyatkor
bús lelkük kitárják meztelen.”

(Babits Mihály: Sunt lacrimae rerum)

Danyi Magdolna *Enyhület és felröppenés* (2013) című kötete összegyűjtött verseit adja közre. Ez a rövide szabott élet az utókorra bízta, hogy bejárja a szerzővel az objektív lírától az alanyi költészetig ívelő nem veszélytelen útját. Párhuzamok és szembenállások jellemzik ezt a könyvet: az értelem és a szenvedély; a szellem és a lélek; az észelvőség és a megtalált hit feszül itt egymásnak konok következetességgel. Felvetődik a kérdés: pusztán ízlésbeli változás vagy ennél komolyabb egzisztenciális törés vezette-e a költőnőt, hogy a tárgyiasságot felhagyva önmagát mutassa föl. Bergyajev mondja, hogy a tárgyiasság a szubjektivitás végső formája.¹ Megfordítva: az én-költészet Danyi Magdolnánál a tárgyiasság utolsó stádiuma. Mestere, Nemes Nagy Ágnes verseit olvasva ezt a folyamatot a következőképpen érzékeli a költőnő: „...ám ahelyett, / hogy tárgyiasan elmélyülnék bennük, a személyességem / ébresztetted fel...” (kiemelés a szerzőtől).

Az *Enyhület és felröppenés* Danyi Magdolna három megjelent könyvéből és a *Werther nem lesz öngyilkos* című ciklusból áll össze, azzal, hogy a *Rigólesen* (1988) már maga is egy válogatás, a *Sötéttiszta* (1975) legjobb darabjait is tartalmazza. A *Palicsi versek* 1995-ben látott napvilágot. A szerkesztői jegyzetből megtudhatjuk, hogy a kötet *Függelékébe* felvették azokat a verseket is, amelyeket a szerző nem tervezett megjelentetni. Így komplett az életmű, de nem biztos, hogy a könyv javára válik. Fontos adalék, hogy Nádas Péter a *Palicsi versek*hez írt utószava nem került be a *Függelékébe*, pedig a költőnő szemléletváltásának kutatásához nyújt hasznos fogódzó-

¹ Nikolaj Berdjajev 1984. *Ja i svijet objekata*. Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 74.

kat. Nádas a 90-es évek balkáni kataklizmájára érzékenyen reagáló Danyi addigi visszafogott, halk tónusú versbeszédjéről a következőket írja: „Ennek most aztán vége. Danyi Magdolna mindannyiunk legnagyobb meglepetésére, gáttalanul, harsányan és elég áthatóan kiáltozik. A költészet és a gondolkodás iskoláin finoman megedzett, telt és természetes fekvésű hangját teljes terjedelmében hallatja.”²

Danyi Magdolna költészete tehát két egymástól jól elhatárolható periódusra oszlik. Az elsőbe a *Sötéttiszta* és a *Rigólesen*, a másodikba a *Palicsi versek* és a *Werther nem lesz öngyilkos* című ciklus tartozik. A különbség a költői én meghatározásában mutatkozik meg, amit a szerző is regisztrál. Míg a *romantikus kis vers a XX. század végéről* idézőjelbe teszi a költői ént, mondván: „áldott »én« – / te idézőjelbe rakható”, addig az *istenkeresőben* már ezt vallja Danyi Magdolna: „Magadba nézz, ha szólít a vágy / s a kétség, mert sehol máshol / nem lelhetsz rá, s ha ez vétség, / vállald...” Mi játszódhatott le a költői bensőben, hogy e röpké egy-két év alatt a gondolatiságot a mind előretörőbb érzelmesség váltsa fel? Egy mérnöki pontossággal megszerkesztett lírai gondolatrendszert, amibe annak idején József Attila is nehéz óráiban kapaszkodhatott? A legnagyobbak közül Füst Milán, Nemes Nagy Ágnes, Pilinszky poétikája áll objektív lírájához közel, ám a tudós költő Pilinszky költészetéről írott doktori értekezése megvédése után már elmélyült hívő, mint ahogyan T. S. Eliot is kései költészetében vallásossá vált. Danyi Magdolna hangja az én-költészetben igaz, hogy felerősödik, ám az új, ismeretlen terenumon verselése néhol meg-megbicsaklik. Szükség mutatkozott volna egyféle szintézisre, amibe azonban a korai halál közbeszólt.

T. S. Eliot az „objektív egyenértékűség” elméletének bevezetésében látja a megoldás kulcsát, amire még szerinte Shakespeare is ritkán volt képes. „Az érzelmek művészi formában való kifejezése – mondja a Hamlet kapcsán – csakis a »megfelelő tárgy« megtalálása révén lehetséges; vagyis olyan tárgycsoportra, helyzetre, eseménysorra lelvén, mely ennek a bizonyos érzelemnek a formulája lesz; mégpedig úgy, hogy amint a szükségképpen érzéki élményt eredményező külső tények adottak, közvetlenül fölkeltek az érzelmet.” Majd így folytatja: „A művészi megformálás »véglegessége« itt a külsőnek és az érzelemnek egymással tökéletesen adekvát voltában áll; és pontosan ez az, ami a Hamletben fogyatékosan valósul meg.”³ Az „objektív egyenértékűség” elméletét nem kell Danyi Magdolnától külön számon kérni, elég a tárgyias lírában otthonos költő verseit saját kései verseire

² Nádas Péter 1995. *Enyém a táj*. In: Danyi Magdolna: *Palicsi versek*. Forum, Újvidék, 55.

³ T. S. Eliot 1981. *Káosz a rendben*. Gondolat Kiadó, Budapest, 77–78.

vonatkoztatni. A 90-es évek elejének a háborús érzelmeire a külsőnek az erőszakos behatolása volt jellemző. A trauma a költői ént is veszélybe sodorta, innen aztán az alanyiség felerősödése, ami szerelmi lírájában tisztul le véglegesen.

*

A *Sötéttisztában* huszonöt éves költőnő a tárgyias költészet teljes eszköztárával áll elénk. Minden érzelemtől mentes gondolati lírát ír, karcos az üvegre. „Szikáran ül törvényt a gondolat” – mondja, majd később: „Hát ne beszéljen itt senki az érzelemről.” „Ne túl közel magadhoz” – jellemzi személytelen magatartását a világhoz, melyhez a tagadás vezet el. Maradnak a tárgyak, és felsejlik a nagy rokon, Nemes Nagy Ágnes verselése:

*„Kedélyes Bölcsek, ki látott már
kertek szélén állni kerek nagy fákat?
Láttam én, s azóta hallgatok.
A kéreg alatt pontos, zárt csodák.”*

(Egy vakmerő felszolgálólány mondta a bölcseknek)

Danyi Magdolna csaknem tizenhárom év elteltével jelentkezik új kötettel. A *Rigólesen a Sötéttisztában* egyféle folytatása, összegyűjtött verseinek perspektívájából tekintve pedig objektív költészetének lezárása. Mintha a „ravasz kis tárgyak” már nem elégítenék ki: „...Láthatod, mint kell igyekezniem, / míg egy-egy tárgyat áthevít kezem...” Az objektív líra gyakran veszi tárgyát a természetből. A kötet két reprezentáns verse az *ó nyarak, ó nyár-fák, életünk dárdái!* és maga a *rigólesen*:

*„Lapulunk a szikvásban,
földön szétgurult diók.
Lessük, nézzük a zsidongásban,
parittyá nélkül, a rigót.”*

Az irodalomelmélet az objektív lírába sorolja azokat a verseket is, amelyek egy más alkotás inspirál. Füst Milán *Levél az ifjúságról* című versét mottóul választotta az éjszakai árusokhoz, második kötetének méltó lezárásaként pedig verset szentel a mesternek:

*„S amikor mindenki magára mutatott, te a képzeletre bíztad magad,
s mint élettől lucskos töredéket, a látomást mutattad fel,
mert nem lehetett, nem lehetett másképp elmondani, mi a lét...”*

(Egy igaz művészhez)

Válogatva a *Palicsi versek* között, egyetlen olyanra akadtam, amelyik maradéktalanul engedelmeskedik T. S. Eliot „objektív egyenértékűség” elméletének. A *levélféle Nemes Nagy Ágneshez II.* tárgyát a költő az őt körülvevő palicsi fákból meríti, tavasztól az őszig – a gyermekkortól a felnőttkorig. A Goethétől vett „minden csak hasonlat” poétikája érvényesül e hosszúversben, amelyben a címzettől vett reminiscenciák a megtalált belső harmónia fogódzói lesznek a ciklus többi versében is:

*„...fenyves, gyanta, feketerigó.
Tanulni tőlük, mindig ezt akartam.”*

Csak a jajongás emeli Danyi Magdolna későbbi versét a költői magasba:

*„...Hiába itt az ész,
a védőbástyaként emelt értelem, az iramló
vágy, a konok remény, a tette kész indulat,
elvesztett egészen, kinek lába alól kihúzták
a hazát...”*

A Nemes Nagy Ágneshez írt harmadik levelében a költői indulathoz nem mindig talál ilyen adekvát kifejezést, a nagyra nőtt benső a 90-es évek elején túlcserélődik a külsőn a vajdasági ég alatt.

Odahagyva a háborús hátország megrázkódtatásait, Danyi Magdolna tíz hónapot Budapesten töltött. Ezután csak ritkán szólal meg, szinte minden évben egy verset ír, de ez is elég ahhoz, hogy szerelmi lírája kibontakozzon. A *Werther nem lesz öngyilkos* című ciklus alanyi költészetének letisztulási folyamatát tükrözi. A költői én a szerelemtől megizmosodva minden személyiségválság nélkül néz szembe az egzisztenciális magánynyal. Az utolsó, 1998-ban keltezett versében a nyüzsgő párizsi teraszok élményével zárja le szép költészetét:

*„...Hisz otthon
érezni magam, számomra, úgy látszik, azt jelenti,
hogy maradéktalanul vállalhassam idegenségem.
Természetes léthelyzetemmé legyen. Az emberi
díszletek közt. Melyekhez ragaszkodom!...”*

Városkép életrajzokkal

Végel László: *Neoplanta, avagy az Ígéret Földje*.
Noran Libro, Budapest, 2013

Végel Lászlónak a *Neoplanta, avagy az Ígéret Földje* című regénye alcíme szerint „városregény”. Újvidék latin neve a regény címében, majd pedig a könyv műfajának megnevezése, „városregény”, egyértelműsíti, hogy szövegének középpontjában a tartományi székváros áll. Persze nem várostörténet Végel László regénye, bár többször, több helyen, mások megszólalásában adja elő a város rövid történetét, onnan kezdődően, hogy az akkori városlakók megvásárolták Mária Teréziától a szabad királyi város címet, de szó esik a regényben a korábbi történésekről, leginkább arról, ami miatt Dornstädter úr éppen itt nyitotta meg később hírnévre szert tevő cukrászdáját és kávézóját, aminek majd fontos szerepe lesz Végel László városregényében. Ez az úr „előszóval fejtette a város történelmét”, azt, hogy 1748-ban „összefogtak a németek, a szerbek, a magyarok, a zsidók, az örmények meg a többi itt élő nemzetiség, összekaparták megspórolt pénzüket, ami közel sem volt elég, így bankkölcsönért voltak kénytelenek folyamodni, mesélte. A tömérdék bankóval Bécsbe utaztak, hogy Mária Terézia császárnőtől megvásárolják a szabad királyi város címet. Ami előnyökkel járt...” Hát ebben a városban alapította meg híres cukrászdáját a Szlovákiából idetelepedett Dornstädter úr, és elégedett volt, „mert elképzelése teljes egészében megvalósult”, s a cukrászda személyzetének arról beszélt, hogy „[n]eoplantainak lenni hivatás, drága barátaim, azt jelenti, hogy az élet minden területén a legeslegjobbnek lenni...” Meg arról is szó esik itt, hogy Újvidékre mindenki valahonnan érkezett. A regény hőse, Lazo Pavletić mondja a fiákerébe szállt lányoknak, hogy „[e]bbe a városba mindenki valahonnan érkezett, mi is. Mindnyájan valamerről jöttünk... A barátaim is. Oswald Ottó nagyapja is, Novák Jánosék is. Nem tudom, miért éppen őket emlegetem, de ahogy múlt az idő, gyakorta kaptam magam azon,

hogy egyre többször jutnak az eszembe a bajtársaim.” Hogy miért emlegeti éppen őket, az majd a regény végén derül ki.

A beköltözőttekkel szemben ott vannak az őslakók, akikre így emlékezik Lazo: „Én még elevenen emlékszem arra az időkre, amikor Újvidéken az úriemberek folyékonyan beszéltek szerbül, magyarul meg németül. Most meg senki. Csak az a néhány deres öregúr, aki tavasszal vasárnap délutánonként megáll a Szabadság téren báméskodni.” Minden úgy áll, ahogyan a korábbi időkben állt, helyén van a Zmaj utca, a Njegoš utca, a Futaki utca, a Báni Palota meg a Zsidó utca, „viszont ezek az emberek nem találják fel magukat. Az épületek ismerősek, ellenben minden más átalakuláson ment át, minék következtében idegen lett. Nem érzik jól magukat a saját városukban, se a saját bőrükben.” Végel László nem élezi ki az ellentétet a beköltözők és az őslakosok között, nem is erre megy ki a regény, csak jelzi, hogy a többség itt már valahonnan jött, és akit itt talált, azt idegenné tette, mert helyén van ugyan a város képe, helyén vannak az utcák meg a nevezetes épületek, de közben valami nagyon megváltozott, és ennek a változásnak a hatására a bennszülöttek már nem érzik jól magukat a saját városukban. Se a saját bőrükben.

Végel László Dornstädter úr kései utódja, persze nem a cukrászatban, hanem a városhoz való kötődésében, pedig ő is a beköltözők sorába tartozik, erről beszél a regényben viszonylag körültekintően, ám abban egyetért a cukrásszal, hogy újvidékinek lenni hivatás, és mindenben legjobbnak kell lenni, semmiben sem szabad lemaradni, együtt kell lépni a változásokkal, együtt a fejlődéssel, ami célba visz, a cél pedig nem más, mint a megtelepedés, az otthonra találás, az élet menetének kiszámíthatósága. Persze kérdés, hogy a beköltözők valóban otthonra találtak-e a városban. Mert azt mondja a vidékről érkezett lányoknak a fiákeres, hogy „egyszer majdcsak ráeszmélnek, hogy rossz helyre telepedtek. Itt az élet kibírhatatlan. Újvidék, az egész Jugoszláviával egyetemben, fabatkát sem ér”.

A város szeretetében és megértésében Végel László valóban a nevezetes cukrász utódja, ezért beszél a regényben bőven a cukrászda történetéről, ezért történik az egyik központi fejezete a regénynek éppen ebben a cukrászdában, ahol a dőzsölő orosz tiszték megbecstelenítik a korábban bálkirálynőnek választott kisasszonyt, akivel majd jóval később, valahol a tenger mentén, találkozik a regény első személyben megszólaló hőse, s az akkor beszámol neki későbbi életének alakulásáról. Azért említem éppen ezt a jelenetet a regénynek, mert benne és a folytatásában megmutatkozik, hogy Végel László nagyon tudatosan építette fel a regényt, a szálakat mind elkötötte, egyetlen részlete a regénynek sem lebeg a levegőben, minden

történésnek van folytatása, minden történés egy másik történet előzménye, vagy egy másik következménye, ám mindez egyetlen jól kidolgozott nézőpontra épül, arra, hogy miként a nevezetes cukrász, minden újvidéki valahonnan jött, mégpedig minden újvidéki azzal a reménnyel jött, hogy az Ígéret Földjére érkezett. És csatlakozott a reményben. Ezzel a reménnyel érkezett a regény hőse gimnazistaként Szenttamásról Újvidékre, azzal a reménnyel, hogy sikerül neki kimozdulni a falusi élet egyhangúságából, de azzal a reménnyel is, hogy megérti majd azokat a történéseket, amelyekről a szülei nem beszéltek, sőt mélyen hallgattak, arról, hogy mi történt a háború után a szomszéd németekkel, akiktől a fiú szülei megőrzésre és használatra rádiót kaptak, a fiú meg kerékpárt, amit majd magával visz a városba is, hogy hétvégeken hazakarikázhasson vele. Az érkezés napját részletesen írja le Végel László, azt, ahogyan a diákotthonban fogadják, azt, hogy a hajnali órákban miként ismeri meg a város mélyvilágát, bár nincs még tudatában annak, hogy mit is ismert meg, erre majd akkor kerül sor, amikor a Telepre hazakíséri Zsuzsit és a telepiek jól megverik, hiába mentené őt a lány, majd pedig az intézetiek, most már csoportosan, még ugyanaznap éjjel elégtételt vesznek a telepieken. Aki reményekkel érkezett, és reményei nem is hűlnek ki, itt most belső feszültségekkel találkozik, ellentétekkel, számos próbatétellel, majd rövid intézeti élete után albérletbe kerül a szállodai étterem pincéréhez, aki történetesen a rokonok sorába tartozik, s onnan kezdődően megváltozik az élete, nemcsak azért, mert az intézeti szűkös ebédek és vacsorák után a pincérnek járó fejadagból a pincér és a felesége meg a fiú bőségesen lakmározhat, hanem azért is, mert éppen itt ismeri meg azt a Lazo Pavletićet, aki majd a regény egyik, de mindenképpen kitüntetett hőse lesz.

S éppen ezzel az ismerkedéssel indul a regény, jelezve, hogy Lazo Pavletić története, ha nem is fonódik össze a fiú történetével, de mindenképpen párhuzamos vele, hiszen Lazo Pavletić apja az első világháborút követően érkezik a városba, ő szabadította fel a várost, hirdeti állandóan, és élvezte a felszabadítóknak járó előnyöket, többek között abban is, hogy egy elhagyott kertés ház tulajdonosa lesz, majd pedig egy ugyancsak elhagyott fiákert vonszol haza, és katonából fiákeres lesz, meg is kapja hozzá az engedélyeket, majd miután a tüdőbaj végez vele, a fia, Lazo veszi át a mesterséget és folytatja egészen halála napjáig. Lazo apja is az Ígéret Földjének reményével érkezett a városba, s Lazo ismeri majd meg közlőrl is azt a nem éppen fényes történetet, mi az Ígéret Földje mélyén zajlik, hiszen az ő életének története sok mindenben esik egybe a város történetével, ezért biztatja a bizalmába fogadott fiút, hogy írja meg az ő életének történetét, ne töltsé az időt kitalált történetekkel. „Azt akarta, hogy író legyen, és

írjam meg életének történetét” – mondja majd a fiú Lazo halála után a helyszínre kiszállt rendőröknek.

Lazo Pavletić fiákeres, aki éppen azért, mert büszke a mesterségére, nem igazán törődik a közlekedési szabályokkal, olyan utcákba is behajt, ahol tilos a közlekedés, és nem tér ki a túlkölő gépkocsik elől sem. Ragaszkodik a fiákeréhez, jól tartja a lovát, közben felveszik a pártba is, de ki is dobják, minthogy angolórákra járt pártértekezletek helyett, hiszen egyre több a városban a külföldi turista, akiknek az általa használt szerb, magyar és német alapszavak mellett angolul kell válaszolni, és angolul mondani fel a város rövid történetét, meg mutatni meg a város nevezetességeit. A bakon ülve végzi az életét, vele van akkor a fiú is, aki majd hazahajtja a megbokrosodott lovat, kiszáll a rendőrség meg a mentők is, a lovat valahová elviszik, de a fiáker árván marad az utcában, ugyanolyan árván, ahogyan Lazo apja akadt rá a háború után. Éppen ezért a fiáker szimbolikus jelentést nyer, hiszen éppen ez a munkaeszköznek számító járgány követi lépésről lépésre a város történetének zajlását, hiszen nemcsak munkaeszköz, hanem néma tanú is, jól látható rajta, hogy a várostörténetnek milyen állomásai vannak. Abban is van jelképes jelentése a fiákernek, hogy éppen Lazo apjától és anyjától érdeklődnek majd a bennfentesek, hogy akad-e a városban vagy a tartományban valaki, aki igazi bécsi fiákert csinálhat, mégpedig Tito részére, hogy abban kocsikázhasson pihenőóráiban Vanga szigetén.

Tito nevéhez fűződik még egy nagyjelenete a regénynek, az a jelenet, amikor az örökös elnök fogadására készülnek a szállodában, hosszú előkészületek ezek, persze éber felügyelet mellett zajlanak, és a fiú pincér házigazdája is külön kiképzésben részesül. Magát a látogatást nem részletezi Végel László, jó érzékkel csak az előkészületekről beszél, meg a folytatásról, amikor már otthon Tito borát fogyasztják, s ettől a pincér is meg az albérlője is megkötyagosodik, olyannyira, hogy a fiú rázendít az irredenta nótára...

Lazo Pavletić, mondom, egészen a bizalmába fogadta a fiút, olyannyira, hogy meghagyta neki, afféle utolsó kívánságként, halála után a katolikus temetőben földeljék el, mégpedig a temetőnek azon részébe, ahol a háborút követő áldozatok tetemei fekszenek tömegsírokban, majd kiderül az is, hogy miért éppen ott akar nyugodni Lazo Pavletić. A sírásó Bujdosó Döme „jól tudja, hol várja a sírhelye”, mondogatta Lazo, az a Bujdosó Döme, aki a regény egyik jól megformált mellékalakja, a Bibliával járja a világot, és hiába figyelmezteti hallgatóságát a veszedelemre, elárulja, hogy látta, amint Lazo katonai parancsra végez azzal a két férfival, akikkel együtt járta meg az orosz frontot, s akikkel együtt gyalogolt haza hosszú

napokon át. S akiknek későbbi sorsára is mintha odafigyelne, holott csak árnítja a szülőket, nem mondja meg az igazat. Ez az a két bajtárs, Oswald Ottó és Novák János, akikre későbbi éveiben egyre gyakrabban emlékezik Lazo. Hát azon a helyen akar ő is pihenni, ahol azok pihennek.

Végel László jó érzéssel nem részletezi a jelenetet, sokkal inkább sejtet, semhogy közvetlenül ábrázolna, és ezért jön be a regénybe éppen a megtorlások története. Csak sejtteni lehet, hogy mi történt a katolikus temető félreeső részében, de éppen ez a sejtetés teszi meggyőzővé a soha nem emlegetett, rendre elhallgatott történéseket.

S itt kell szólni arról, hogy Lazo Pavletić, a fiú és mások élettörténetének háttérében rejtélyes történelmi erők működnek, éppen ezeknek a történelmi erőknek a hatására tekinthette magát Lazo apja a város felszabadítójának, és éppen ezen erők hatására tűnhetett el Dornstädter úr cukrászdája, éppen ezen erők folytán változhattak meg az utcanévek meg a cukrászda neve is, s éppen ezen történelmi erők hatására gyűjthette össze Lazo, a fiákeres, Újvidék város térképeit, amik halála után a fiáker ládájából kerülnek elő. Magyar, német és szerb nyelvű térképek ezek, jelzik az utcanévek változását, azt, hogy mikor ki volt hatalmon ebben a városban, és ki hogyan nevezte ugyanazokat az utcákat és tereket. Még egy bizonyítéka annak, hogy a fiákernek jelképes jelentése van Végel László regényében. Az egész regény háttérében látható meg működésében ez a történelmi erő, ami az egész regény mélységeit jelenti, hiszen a látható felszín mögött mindig ott működik valamilyen kegyetlen erő, ami megkeseríti a városlakók életét, le is rombolja az Ígéret Földjébe vetett hitüket. Városregénynek mondja Végel László a *Neoplanta, avagy az Ígéret Földje* című regényét, ám csak közvetve mondja el a város történetét, hiszen a regény előterében életrajzok állnak, nemcsak Lazo Pavletić és a fiú élettörténete, hanem felmenőik életrajza, ismerőseik és barátaik életrajza, távolabbi meg közelebbi regényalakok életrajza, mert Végel László éppen azt a gondolatot követi, hogy a várostörténet, a városkép nem másból, elsősorban a városlakók életéből és életrajzából épül fel.

A Sajnovics kisbolygó

Hász Róbert: *A Vénusz vonulása*. Kortárs Kiadó, Budapest, 2013

Hász Róbert sajátos megközelítésű történelmi regénye vagy irodalmi útirajza, *A Vénusz vonulása* érezhetően következetes kutatómunka eredménye, amely pontos szövegszervezői elveket követve hozza létre különutas szerzői világot a tizennyolcadik század végének átmeneti időszakáról. A felvilágosodás rendkívül mozgalmas előestéje ez, ahol talán csak a csillagok maradnak mozdíthatatlanok. A könyv főszereplői, a bécsi Hell Miksa, illetve a magyar származású Sajnovics János elkötelezett csillagászok, akik VII. Keresztély dán király megbízásából indulnak el a jeges-tengeri Vardő szigetére; kiküldetésük szerint – az időjárás függvényében – a Nap és a Vénusz 1769-es együttállásának vizsgálatára, különböző obszervatóriumai mérések elvégzésére, mellékesen pedig a helyi lakosság nyelvészeti megfigyelésére tesznek kísérletet.

A klasszikus regényszerkezet (lineáris történetvezetés, „mindentudó” elbeszélői pozíció stb.) nem különösebben szolgál narratív meglepetésekkel, a fejezetek félfikciós eseménysorozata és karakterológiája viszont annál érdekesebb írói megoldásokra ad lehetőséget. Azokat a jeleneteket például mindenképpen érdemes kiemelni, amelyek a korszak tudományos és kulturális tablójából elevenítenek meg egy-egy arcképet (a két tudós utazása során többek közt találkozik Bach fiával, Klopstockkal, Gottfried Heinsiusszal, Goethével), vagy amelyek a felvilágosodás forradalmi változásait előkészítő eszméket, illetve az európai ideákkal konfrontálódó szkepticizmust próbálják reprezentálni bizonyos alakokon és dialógusokon keresztül. A Hell–Sajnovics-páros folyamatos párbeszéde már önmagában véve is ellenpontozott világnézeti közeget teremt: ahogy a mester-tanítvány viszony árnyalódni kezd, úgy kapunk képet az idős, nemzetközileg elismert professzorról, valamint a feltörekvő, mégis szerény fiatal tudósról, kapcsolódási pontjaikról, valamint az eleinte esetleges, a későbbiekben

egyre sűrűsödő összetűzéseikről. Mindenekelőtt a jezsuita renchez való tartozás határozza meg mindkettőjük identitását, ezenkívül természetesen a közös hivatás, illetve kutatási terület is egymás mellé rendeli őket, a kölcsönös szimpátián túl mégis egy alapvetően ambivalens kötődés alakul ki közöttük. Hell mindazonáltal (talán szándékosan is) elnagyolt szereplő Jánoshoz képest. Hász nemhiába vette alapul az ifjú csillagász útinaplóját a könyv megírása közben, hiszen *A Vénusz vonulása* nem csupán az említett kollektív társadalmi és szellemi változásokról szól, a főhős „személyes felvilágosodását” is magában foglalja, ezzel együtt pedig lehetőséget ad arra, hogy az olvasó is beutazhassa a szövegtér szellemi tájait. Igazi útiregényről beszélhetünk tehát, amely egyben fejlődéstörténet is, az önzonosság megtalálásának kalandokkal, kísértésekkel és felfedezésekkel teli zarándoklata.

A történet három részre osztása (*Utcák, Városok, Világok*) egyfajta térbeli tágulást érzékeltet, ami képletesen János világlátását is befolyásolja, aki az utazás előtt Nagyszombatban teljesített szolgálatot. Vagyis egy kispolgári közegeből szakad ki, azon belül is egy tiltott viszony kísértéséből (a helyi patikus fiatal feleségének kihívó közeledésétől) szabadul meg a vardói expedíció kezdetével. Páter Hell invitálása mondhatni új dimenzióba helyezi egész gondolkodásmódját. „Felöltözött, és gondolatok nélküli lassú léptekkel leballagott az udvarra. Csak néhányan voltak ott, amikor utazóládáját felrakták a nyitott hintóra, és ő fölszállt a kocsira. Weiss atya még utána nyúlt, és megszorította a karját. – Eredj, láss nekünk világokat!” (35.) Bécs, Prága, Drezda, Lipcse, Hamburg következik, különböző vendéglátók (uralkodók, rendtársak, tudósok és politikusok) váltják egymást, az utazók pedig szembesülnek koruk széttagolt, sokirányú szellemi életével, melyet a tapasztalt, ám igencsak keményfejű Hell gúnyos közönnyel, a sokszor kétségekkel, bizonytalanságokkal küzdő János kíváncsi rácsodálkozással fogad. A norvég királyi udvar bozótlabirintusában való bolyongásuk szimbolikusan foglalja össze ezt a kettősséget. „Mert mondja meg nekem őszintén, kedves asszonyom, mi öröm rejlik abban, ha valaki elveszettnek hiszi magát egy bozóttengerben? Mi abban az élvezet? Elveszni önként? Az emberi értelem sajátossága kellene hogy legyen kijutni a labirintusokból, a valóságosakból és az átvitt értelműekből, kijutni a fényre, a tiszta terepre, a síkra, ahol körülnézhet, tisztán láthat maga körül... ehelyett mit csinál az ember? Labirintusokat épít, hogy unalmában önként elveszejtse magát bennük. [...] Kóboroltunk az embermagasságú sövények között, hol jobbra, hol balra fordultunk a szűk járatokban. Idővel már nagyon idegesített a haszontalan ide-oda téblábolás, ellentétben páter Hell-lel, aki jót szórakozott rajta, kereste a rendszert, melyet követve kitalálhatunk az

ösvények kacskaringóiból, s végül meglelte, mert egyszer csak felkiáltott, hogy heuréka!, s valóban, megpillantottuk a folyópartot magunk előtt...”

A Sajnovics-féle nevelődési folyamat persze nem csak szellemi kísérte-
tések mentén halad, Jánosnak az érzékiség megannyi csábítását is ki kell
állnia. A nőekkel való érintkezés három kitüntetett pontján (a patikusfele-
séggel, a hamburgi örömlánnyal és a vardői özvegyel való találkozáskor)
majdhogynem végérvényesen meginog az oly biztosnak hitt szerzetesi fogad-
alom, és egyáltalán a tudós elme égi titkokat fürkésző, földtől emelkedő
magatartása; fogalmazhatnánk úgy is, hogy egy pillanat alatt felerősödik a
„földi csillagok” fénye és vonzása. Ennek ellenpéldája a vardői sziget szám-
űzöttjével való rejtélyes eszmecsere, melynek során Raskovitz egy már-már
swedenborgi monológban tárja fel János előtt a képzeletbeli (?) párhuzam-
os világokban szerzett tapasztalatait. „Egy idő után nyugalomra vágyik
minden utazó. Ott, ahol az emberek gondolatuk erejével közlekednek a
bolygók között, még ott is bele lehet fáradni a folytonos helyváltoztatásba”
(302). Sajnovics hivatásbeli és személyes dilemmája éppen ebben a folyto-
nos helyváltoztatásban, identitáskeresésben, nem utolsósorban a Jézus Tár-
saság ideiglenes nemzetközi szétszóródásában érhető tetten. Hiszen egy-
szerre kiszolgáltatott és védett ő: az ellentétektől feszülő, visszásságoktól
sem mentes rend valamelyest megvédi a külső, főleg eszmei támadásoktól,
ugyanakkor ki is szolgáltatja a korabeli hatalmi játszmáknak. Természe-
sen János mindezt (páter Hell-lel ellentétben) nem felülről szemléli, belül-
ről éli meg. Amikor titkos ajánlatot kap egy válogatott összetételű újvilági
expedícióban való részvételre, egyszerre vetődik fel benne a jezsuita regula
feladása és a szerelem beteljesítésének gondolata is.

Talán abban az analitikus elnagyoltságban ragadhatóak meg a regény
hiányosságai, ami még a főhős jellemzését is hézagossá, helyenként sema-
tikussá teszi. Az egy-egy vonással kiemelt, körülötte megforduló karakte-
rek kimondottan epizodikus alakok, akik tulajdonképpen az adott kultu-
rális közeget (a korszak politikai szólamait, tudományos vívmányait vagy
művészi elképzeléseit) hivatottak érzékeltetni. A megannyi – különböző
társadalmi rétegekből kikerülő – szereplő minden esetben János formá-
lódó világképében kapja meg saját „legitimitását”. Tulajdonképpen tehát a
sajnovicsi szál rendelkezik azzal az ún. analitikus háttérrel, amely nélkül
nemigen képzelhető el egy effajta, klasszikus szerkesztésű és hangvételű
regény. *A Vénusz vonulásának* szerzője viszont mintha nem mindig tudta
volna eldönteni, hogy kalandregényt vagy útinaplóba bújtatott lélekrajzot
készít, ez a fluktuáló eklektika pedig nem engedte igazán kibontani azo-
kat a belső folyamatokat, amelyek Jánosban az út során lejátszód(hat)tak.
Ezért néha az lehet az érzése az olvasónak, hogy Sajnovics belső világa

is bolygónyi távolságra van a regény (rá szabott) személyes szituációtól. Ettől függetlenül egy élvezetes és különleges kalandban lehet része annak, aki kezébe veszi a könyvet, hisz azokért a *felismeréstöredékek*ért, „melyek által, ha csupán villanásnyi időre is, fölsejlett egy ritkán érzékelhető, mégis létező másik valóság”, megéri belevágni az utazásba. Nem muszáj várni a Vénusz következő átvonulásáig, 2125-ig...

Lehetne ez is bármi még...

Tallér Edina: *Lehetek én is*. Kalligram, Pozsony, 2013

Lehetnék én is, aki kártyákban látja a jövőt, közben elmereng saját unalmas élete felett. Ha lenne – nevezhetném a bárányomat Méthisznek. Lehetnék önértékelési problémákkal küszködő nő, aki tudórákos anyja életét próbálja meghosszabbítani. Ezt a történetet azonban Tallér Edina képzelte el, aki *Lehetek én is* című második kötetében a 21. századi ember önkeresésével, identitásválságával szembesíti olvasóját egy teljesen átlagos (ám annál szebb!) nő nézőpontján keresztül. Úgy tűnik, többet nem is bírna el ez a regény, pedig ezekhez a tapasztalatokhoz sem járul hozzá különösebb újdonsággal.

Az alcímbebeli műfajmegjelölés szerint panelregényt tartunk a kezünkben. E meghatározás és a borítón látható fotómontázs – egy színes graffitikkal kipingált társasház, apró, szériagyártott szürke panelekkel körülvéve – közötti párhuzam tálcán kínálja magát, ráadásul meglehetősen szájbarágós. Olyan gesztusok ezek, melyek kijelölik az olvasói előfeltevések lehetséges gócpontjait: a könyv panelekben élőkről, netán magukról a házakról szól, mi több, a szerkezet szintjén is panelszerű elemekből áll össze. És láss csodát, az elbeszélő lakásának kiváló panorámáját ormótlan paneltoronyok csúfítják el, a könyv pedig hosszabb-rövidebb fejezetek többé-kevésbé összefüggő sorából áll. A sokat ígérő alcím keveset vált be az izgalmakra kiéhezett olvasó reményeiből. A paneléletről és ennek specifikumairól is csak egyetlen fejezet tudósít, meglehetősen fantáziátlanul továbbképzelve az ablakban villanásnyi ideig felbukkanó emberek mindennapjait.

Nem hagyható figyelmen kívül az a tény sem, hogy a *Lehetek én is* túlságosan szoros szálakkal kötődik *A húsevő* című, debütáló kötetéhez. A két szöveg számos ponton egybecseng, bár a mostani regény előnyére válna, ha

ez a kapcsolat nem lenne ennyire explicit – tudjuk, a kevesebb néha több. A 'férfiak kénye-kedvének kiszolgáltatott, megfelelési kényszerrel küszködő szépséges nő'-szerepkör az előző kötetben is alaposan feltupírozott, mégis üresen hagyott klisé maradt, ráadásul az író ki is merítette a témát: „jó kislánynak kell lenni, mondja, aki szép, az legyen jó is, nincs más választás, különben megbüntetik a férfiak” (16). Az önidézés és -parafrazis izgalmas módokon használható a korábbi mű részleteinek újragondolására, más kontextusba ágyazására, felkínálja magát a könnyen termékeny nyé tehető írói játékokra. A *Lehetek én is* olvasóiként e női alapállás kapcsán új információval nem gazdagodtunk. Komoly hiányérzetet ébresztenek az olyan funkciótlan önisméltések, mint a következő bekezdésből vett idézet is: „mindenkinek csak egyfajta arcfestés áll jól, barna árnyalatok, vagy rózsaszín. Egy sminkes könyvben olvastam, amiben én vagyok a fotómodell. Azt írják rólam, hogy mégis van olyan arc, amivel bármit lehet, ezért sorolnak engem a vadsminkhez. Egyik képen piros a szemhéjam, lila a szám, másikon sárgához arany vagy vastag fekete satír a szememen, és vérvörös szájj” (17). Méltó párja ez *A húsevő* következő mondatának: „Rúzszt én is mindig teszek, a szememet is hangsúlyozom. Kell, mert smink nélkül halványak a kontúrjaim [...] bármit ki lehet belőlem hozni, csak smink kérdése.”¹ Mintha a nőiség problematikája és egész lényege összefoglalható lenne a 'hogyan legyünk kellően attraktívak' kijelentésben. „Kifolytak kezeim közül a mondatok [...] elképzelem inkább képregényben, úgy nem olyan rossz. Oda vagyok rajzolva, képregénycsaj copffel, riadt arc, buborék a félig tátott számból, bele van írva egy mondat” (9). Akkor inkább a képregény. Lehet, hogy az jobban állna neki.

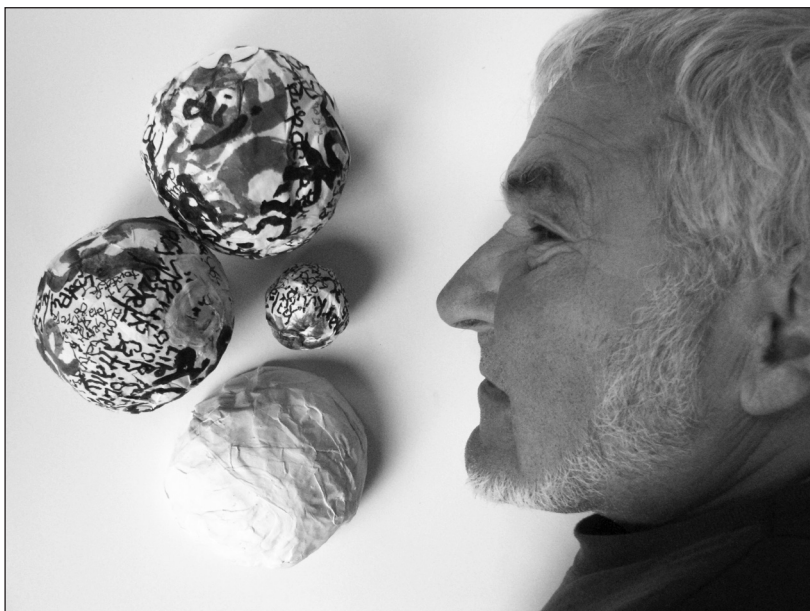
„A naplóírás segít szembenézni az igazsággal” (9). Az önmegértés szándékának bejelentésével indul az *Intro* című első előtti fejezet: „naplót írok, már többször elterveztem, de mindig abbamaradt valamiért” (10). Ezek szerint a *Lehetek én is* olyan regény, amely fiktív naplónak állítja be magát? Azon túl, hogy többszörösen deklarálja a naplóírás aktusát, a szövegtest kialakítása alapján sem nyilvánvaló, hogy az olvasó naplót tart a kezében. Inkább tűnik egymásra torlódott szövegfragmentumok kusza és laza halmazának, esetleg egy rendszertelenül író blogger még kaotikusabb bejegyzéseinek. Tudjuk, a naplóírás őszinteségre kötelez saját magunkkal szemben. Mégsem érezzük, hogy különösebben bensőséges vagy titkosított tartalmakat osztana meg velünk az elbeszélő. A szerző ráadásul az önidentifikáció kérdésével is kacérkodik: elsőként saját önazonosságát tagadja meg a kamaszkori „jónapló”-ban körvonalazott fiktív én megalko-

¹ Tallér Edina: *A húsevő*. Kalligram, Pozsony, 2010. 67.

tásával „egész nyugis életem lehetett volna, ha úgy viselkedek, mint az a lány, akiről sztorizgattam” (13). A negyedik fejezetben mégis történik valami sorsfordító. Narrátorunk elvállal egy reklámfilm-szerepet, ahol jósnőt kell alakítania. Ezzel közel egy időben megismerkedik egy hivatásos jövőbe látóval, aki annyira megihletti, hogy kreál magának egy teljesen új személyiséget. Hisz lehetne ő (jósnő) is. Ezúttal Eileithüa, a „tizenhat éves, tisztán érző jósnő” (29), aki kivételesen szép, és szereti a férfiakat, mert mint mondja, „egyelőre csak ezzel tudok valamit is hozzátenni a világhoz” (34). Pillanatokra elbizonytalanodunk: főszereplőnk a reklámbeli szerepét éli tovább, vagy az elbeszélés jelene és a saját, felidézett múltja mosódik össze a naplórás során, esetleg egy teljesen új elbeszélői szólam lép be a történetbe? A jósnő-munka felbukkanásával egy időben tett kijelentései szerint az eljövendő nem, a múlt annál inkább foglalkoztatja: „ha valaki nem tetszik, kitalálok helyette más” (28). Hősnőnk tehát – hogy kudarcait valahogyan kompenzálja – elképzeli magának egy tinédzser korú jóslányént, aki arra volna hivatott, hogy sikeresebb, céltudatosabb, határozottabb legyen az eredetnél. Új valóságot konstruál magának, csak hogy jóslánnyá változása kisiklott metamorfózis, egyben olyan póz, melynek lehetőségeit Tallér Edinának nem állt módjában kiaknázni. A regény (esetleges!) fanyar ironiája abban rejlik, hogy a kitalált ego és élet sem jobb az eredetnél, így kénytelen a valóságából kivezető egyéb menekülési utakat is felvázolni: „az én fizimiskámmal lehetnék például hostess, aztán majd meglátjuk, lehetek én is bármi még” (37).

Tallér Edina regényében epikus vezérszálon felfűzve csüngnek átmesélt filmszüzsék, kétszereplős párbeszéddek, élőszóban használatos rövid formák, kiszámlók és gyerekmondókák. A függelékben találunk egy úgynevezett track-listát, mely tizennyolc, műfaját tekintve meglehetősen különböző zeneszám címét tartalmazza. Vajon olvasás közben kellene ezeket hallgatni, netán a szövegbe csempészett soraikat keresgetni? Vagy teszt a szemfülesebbeknek, hogy kiszúrják-e a Vad Fruttik Lehetek én is című számát? Egy biztos: a kissé talán széttartó stílusú egyveleg érdekes prózai próbálkozás, s ebben a kavalkádban üde színfoltot jelent a drámai dialógusokat megidéző négy fejezet. A magány abszurdig vitt variációi, egyfelvonásos minidramák ezek. Egyetemes emberi konfliktusokat visznek színre, és éles kontúrokkal ábrázolják azt, hogyan beszélünk egymás mellett, miközben már nem is számítanak a kimondott szavak. Elemi kapcsolatokon belül mutatkozik leginkább meg az egyes ember elhagyatottsága, így válhat szereplővé anya és lánya, férj és feleség: „NŐ: Akkor, mi legyen? / FÉRFI: Nem tudom. / NŐ: Ennyi? / FÉRFI: Mi ennyi? / NŐ: Semmi” (138).

Tallér Edina elbeszélője klasszikus mesemondót alakítva lép fel, aki azonban nem mutat elég hajlandóságot, hogy következetesen végigvigye történeteit: „nagyon bosszant, hogy nem tudok továbbképzelni semmit, mindig csak eddig van meg, aztán elvesztem a fonalat” (30). Rövidtörténetek összesének ebben a formában sok, egységes, jól felépített regénynek viszont minden bizonnyal kevés a *Lehetek én is*. A görög mitológia kísértétként tér vissza a háziállatok neveiben (Métis és Amaltheia), a Pánsípos emberben pedig egy újkori hajléktalan Bacchust láthatunk viszont, aki a mesebeli szörnyetegként tűnik fel a szép Eileithüa mellett. A szerző vitatottan sikeres, mégis harsány nyitánya után ez a kötet valóban szürke másodikként kullog az előző nyomában.

Szemérmesen kendőzetlen brutalitás

Az Újvidéki Színház *Kéjpart* című előadásáról

Eleinte egy kicsit sajnáltam, hogy az idei évad első darabjának nem a hivatalos bemutatójára vagy valamelyik reprízére ültem be az Újvidéki Színházba; a Puskás Zoltán rendezte *Kéjpart* szakmai bemutatóját – ha úgy tetszik: nyilvános főpróbáját – láttam ugyanis. A szakmai bemutatók közönsége pedig túlnyomórészt beavatottakból áll: újságírókból, kritikusokból, színészekből, akik úgy érkeznek, hogy tudnak már ezt-azt az előadásról, tehát nem éri őket különösebb meglepetés, ráadásul szakmai flegmaságukból kifolyólag nem fognak teátrálisan felháborodva távozni, vagy taps helyett dohogni és morogni, esetleg fintorogva vagy mérgesen a fejüket csóválni, hogy „már megint a buzikat népszerűsítik”, és ráadásul „az Újvidéki Színház is beállt a sorba”!

Szóval nem tudom, hogyan reagált a „szűz” közönség a *Kéjpartra*, de van egy sejtésem. Magam is tele vagyok előítéletekkel, és például azt gondolom, hogy a mi magyar kisebbségi közönségünk se toleránsabb a másfajta kisebbségi közösségek iránt, mint a velünk együtt élő többségi nemzet fiai. Vagyis erős a gyanúm, hogy az előadás nem aratott osztatlan sikert a zömében magyar ajkú közönség körében, mégpedig a *témája* miatt. Boldog volnék, ha tévednék, de így utólag már túlságosan is rosszul esne, ha bizonyosságot nyerne, hogy mégsem, úgyhogy, kérem, hagyjanak kétségek közt vergődni.

A szexuális másság problematikája a politikai közbeszédben végletesen leegyszerűsödik, és – ha kimondatlanul is – magának a szexuális aktusnak a milyensége kerül a középpontba. A heteroszexuális többség többségi képviselője pedig ezen egyszerűen nem tud felülemelkedni: a sajátjától eltérő szexuális viselkedés képzete teljesen rátelepszik a percepciójára, nem képes a gondolatban stigmatizált individuumot ugyanolyan individuum-

ként kezelni, mint bárki mást, mert folyton az jár az eszében, hogy „úris- ten, ez saját neméhez tartozóval baszik, vagy legalábbis baszna”.

Nos, a *Kéjpart* épp azért provokatív előadás, mert szembe megy a heteroszexuális többség többségi képviselőjének elvárásaival: a szexuális megnyilvánulásokat teljes mértékben mellőzve, sőt a testi kontaktusok legapróbb mozzanatait is kiiktatva szól egy szexuális kisebbségen belüli kisebbség létproblémáiról, amelyek nem csak a szexről szólnak, de a sze- xuális orientációból következnek.

Az önmagukat csak nyanyusoknak nevező, „férfi testbe bújt nők” mindvégig három különálló kádban ülnek, beszélgetnek, monologizálnak, hallgatnak, sminkelnek, cigizgetnek vagy énekelnek. Amikor egymáshoz fűződő viszonyukat is ecsetelik, végtelen magányuk süt ki minden egyes mondatból. Mert amire a legfőképpen áhítoznak, önmaguk elfogadtatása, teljesen reménytelennek tűnik.

Az eredeti mű, Michał Witkowski *Kéjpart* című riportregénye Lengyel- országban játszódik; a társadalom perifériáján élő homoszexuálisok illegális életét mutatja be a kommunizmus évtizedeiben és a rendszerváltás után. Az után a rendszerváltás után, amely az ő reményeiket sem váltotta be, hiszen társadalmi elfogadottságuk a mindennapok szintjén mit sem változott. A könyv hősei nem az emancipációért küzdő középosztálybeli, rendezett éle- tű melegek, hanem a szegény, női szerepeket majmoló ún. nyanyusok, akik éjjelente közparkokban és illemhelyeken hajszojják a kielégülést és vágyaik netovábbját: a primitív, férfias, félrészeg lumpot, a heteroszexuális munkás- embert, aki „egyszerű, mint a rugós kés”, és az éjszaka mélyén sok mindenre kapható, amit nappal talán magának sem vallana be.

Ezt a regényt adaptálta színpadra Gyarmati Kata, mégpedig egy olyan szöveget hozva létre, amelyből kiiktatta a helyi vonatkozásokat, vagyis a lengyelországi meghatározottságot, hiszen egyébként is egy általános kelet- európai történetről, problémaköréről van szó. Ami azonban száz százalékgig megmaradt, az Witkowski magával ragadó stílusa, amit talán humorral átítatott, szemérmesen kendőzetlen brutalitásként lehetne definiálni.

A rendezés azonban hagy némi kívánnivalót maga után. Az elképzelés, hogy a három félmeztelen férfi almákkal és vízzel teli kádban ül, önma- gában nem rossz, de teljes egészében a lehangoló szövegre és a színészek – ülő pozíciójából kifolyólag – meglehetősen korlátozott játékkára építeni túlságosan kényelmes, egyszersmind vakmerő megoldás. Az még hagyján, hogy nincs mozgás, hiányzik az előadásból a dinamika – ami a karneváli hangulatot és glamourt árasztó Puskás-rendezések után felettébb szokat- lan –, de a camp esztétikájának valamiféle lepukkant, külvárosi változata jobban is rányomhatta volna a bélyegét a színpadképre.

Díjazom, hogy a nyanyusok hétköznapi, de nem mindennapi történeteit meg-megszakította a narrátori hang, statisztikai adatokat közölve a homoszexuálisok helyzetével kapcsolatban, ami kijózanítóan ellenpontosza a vidám sztorikat, ám az aranyozott képkeretbe vetített, elvonatkoztatott jelenetek kapcsolódási pontjait, szimbolikáját nem sikerült megfejtenem.

A szöveg mellett a színészi játék is nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy a néző figyelmét fönntartsa az előadás. A két nyanyus, Pongó Gábor és Kőrösi István nagy átéléssel hozták a szerepüket, de kettőjük közül is Kőrösit kell kiemelni, aki egyszerűen brillírozott az öregedő és egyre rigolyásabb Patrycja szerepében. Sirmer Zoltán is igyekezett kihozni a figurájából a legtöbbet, amit egyáltalán ki lehetett hozni egy teljességgel körvonalazatlan, színtelen, szagtalan karakterből. Sirmer Michaljának jellemrajzával ugyanis adós maradt a rendezés.

Mindent összevetve mégis pozitív az összkép. A téma, a Witkowski-regény mint alapanyag, e három színész nagyon jó választás volt. Egy hársánységában is intim panorámaképet nem is illett volna hársány képekben a közönség elé tárni. Így – hibái ellenére is – egy bátor, provokatív és élvezetes előadást láthattunk.

Turpizmus és barátkozás a valósággal

Újvidéki Színház: *Kéjpart*

„Így akarta a természet, hogy miért – nem a mi dolgunk.”

Az Újvidéki Színház legújabb évadában a másság elfogadására szeretne nevelni minket. Ebbe a koncepcióba ékelődik bele a *Kéjpart* című előadás is, amely a transzvesztiták helyzetére hívja fel a figyelmet. A melegekről szóló beszélgetésekben ez a problematika a többinél is hangsúlyosabb szokott lenni, így a már eleve nagy port kavarázó téma egy olyan szegmenséhez nyúl a darab, amely a köztudatban kiemelten érzékenynek számít. Érthető a témaválasztás, a színháztól el is várható, hogy időszerű problémákat vessen fel. Aligha nevezhető tévedésnek a szóban forgó tematika abban az országban, ahol folyamatosan kudarcba fullad a büszkeség napi felvonulás, és ahol jogok ugyan vannak, de ezek alkalmazása – és nem csak e téren – kudarcélményekkel jár. Ha lenne is politikai akarat a gondok orvoslására, akkor is problémát jelentene a közgondolkodás, amelyet nem lehet törvényekkel egy nap alatt megváltoztatni. Vannak, akik úgy vélik, hogy a homoszexualitást sehol se fogadják el, csak megtűrik. E tekintetben figyelemre méltó volt egy tévés produkció székelly interjúalánya, aki szerint „még mindig jobban megtűri őket a közeg, mint a melegeket vagy a cigányokat”. A dologban az a legérdekesebb, hogy a nemzeti kisebbségben élők között is gyakran tapasztalható negatív hozzáállás, pedig a két közeg problémája azonos alapokon nyugszik, és éppen ezért elég infantilis dolog, ha egy bizonyos értelemben perifériára szorult csoport a másik ellenlábasa. Értelemszerűen azért, mert viselkedése akár a saját jogainak csorbításához is vezethet.

Nagy úr tehát a két divatos fogalom: a sztereotípiák és a diszkrimináció. Az újvidéki előadás kapcsán is egy megkerülhetetlen kérdés vetődik fel: képes-e a produkció arra, hogy olyan befogadói élménnyé transzformál-

lódjon, amely a néző homoszexualitással kapcsolatos negatív véleményét mérsékli? Gyaníthatóan az alkotók sem arra vállalkoztak, hogy egy este alatt teljes világlátásában változtassák meg a közönséget, de azért, mint ahogyan mindennek célja van, feltehetően az újvidéki produkció is határozott szándékkal jöhetett létre. Ha amolyan hasznossági szempontokat vennénk alapul, akkor az előadás effektivitása akár körülírható lenne arra a kérdésre adott válasszal is, hogy javult-e a publikumnak a témához való viszonyulása. Az sem kizárt, hogy egyesek esetében egy ilyen előadás csak elmélyíti az elutasítást.

Az viszont határozottan igaznak látszik, hogy ebben az esetben az alkotócsapat nem is szerette volna a problematikát az olcsó propagandák (a téma kapcsán persze a propaganda fogalma is vitatott és kétségbevonható, de talán nincs is a propaganda-jellegre megfelelő szó, hiszen a téma annyira érzékeny, vagy érzékenynek tartott, hogy az erről megnyilatkozó minden szó hitelessége és objektivitása folyamatosan kétségbevonható) szintjére süllyeszteni. Bár egészében az előadás nem mondható visszafogottnak, nem kapunk más képet, mint amit a „valóság” kínál. És talán ez is a produkció legnagyobb érdeme. Nem akar agymosást végezni, de konkrétan és könnyörtelenül tárja eléink a jelenséget, nem törődve a közönsége óhajával, és még kevésbé annak „ízlésbeli” vonásaival. Ebben az esetben a pozitív fogadtatás feltehetően sokkal inkább vágyott dolog a témát mint az alkotófolyamat formális jegyeit illetően. Még az sem lenne teljes kudarc, ha a publikum körében nem találna támogatásra a darab, mert már az is értékelhető, ha egyáltalán foglalkozik a témával.

Mivel létezik az az elképzelés, hogy a homoszexuális közeg sok problémája az általánosításokból ered, talán jogosan lehet rákérdezni arra is, hogy a szóban forgó darab vajon általánosít-e? Mert ha általánosít, akkor lehet, hogy ellentétes hatást vált ki, mint amit elvárt. Ezen hatás forrása az, hogy egyszerűen csak ingatag alapokra helyezi azt, hogy igazat mond. Merthogy az általánosítás is helytálló kiindulópontokkal rendelkezik, magáról az egésztől viszont téves képet továbbít. Milyen is egy transzvesztita a darab szerint: „Az Elegáns Nyanyusok: nagyvárosiak, nagyon sokat keresnek, szolgáltatásokat használnak, és előfizetéses a telefonjuk. Párizsba járnak Madonna-koncertre. Egyébként nagyon szimpatikusak. Hogy megtudjuk, igazán ebbe a kategóriába tartoznak-e, el kell végezni rajtuk a »hajgyenesítő-teszt«-et. Ez abból áll, hogy a beszélgetés során az ember megemlíti, hogy nemrég szerzett be egy hajgyenesítőt. Ha a tesztnyanyus visszakérdez: »Az meg mi?«, megbukott. Ha viszont visszakérdez: »Kerámialapos?«, akkor az Elegáns Nyanyus klasszikus esetével van dolgunk. [...] Ezek a nyanyusok soványak, hosszú a karjuk, hosszú a nyakuk, mintha

új embertípus lennének, rövid, testhezálló pólókban nyomulnak (brillkővel a köldökükben). De van kéz- és lábkörömkészletük, bokaláncuk, és innentől a teljes lábápolási piac feltárul előttük, gazdag nyanyusok előtt, akik halálra unják magukat munka után.” Na de egyáltalán lehetséges-e általánosítás nélkül beszélni minderről?

Az utóbbi időben Puskás Zoltán nevéhez fűződnek az Újvidéki Színház dinamikus, zenés, közönségcsalogató produkciói. A *Kéjpart* című előadást merőben más törekvések alakíthatták. A Gyarmati Kata adaptációjában módosított Witkowski-szöveg talán nem is szolgáltat teret a szórakoztató célkitűzéseknek. A produkció alapját a három „nyanyus” monológjai képezik, amelyek annyira kiegyensúlyozottan illeszkednek egymáshoz, hogy a teljes produkció szinte egy egységes monológ is lehetne.

Életük elmesélésével mutatnak rá léthelyzetük jellemzőire. A történetek nem sugallnak megoldásokat, kizárólag az elbeszélés a fontos, és ez olyan formát ölt, mintha csak passzióból osztanák meg egymással többé-kevésbé takargatott dolgaikat. A felépítés fontos aspektusa az intimitás nyomatékosítása. Ilyen tekintetben lényeges jelentést hordoznak a színpadi kellékek és a díszlet, amely egy fürdőszobai belsőre emlékeztet. Ez már önmagában egy olyan tér, amely az intimitást szolgálja. A díszlet és a térérendezés által a publikum és a szereplők között is a bizalmas kapcsolat illúziója jön létre. Az intimitás legnagyobb részét mégsem a díszletelemek teremtik meg, hanem a „meztelen” szöveg. Részesei lehetünk annak a térnek, melyben a szereplők ránk bízzák titkaikat, ezáltal „partnerekké” is válunk, de ez a helyzet már nem engedi meg azt a szabadságot, hogy külső megfigyelők, „függetlenek” maradjunk. A produkció az intimitásért cserébe álláspontot, véleményformálást követel.

A szerepformálás tekintetében az alkotók letisztult, karikírozás nélküli előadásra törekedtek. A produkció mégsem lett maximálisan „hétköznapi”. A témavilág miatt talán nem is maradéktalanul teljesíthető ez az elhatározás. Kőrösi István, Pongó Gábor és Sirmer Zoltán formálta meg a három nyanyus jellemét. A produkcióban Sirmer Zoltán helyezkedik el középen, mégsem ő a legreflektáltabb szereplő, sokkal inkább a mellette helyet foglalók szerepe a hangsúlyos. Kőrösi István és Pongó Gábor sokkal erőteljesebb gesztusokkal kommunikálnak, míg Sirmer talán – arcfestésében is – szándékosan visszafogottabb marad, és olykor átmenetet nyújt a monológok között. A hatásszünetek halmaza is hozzájárul ahhoz, hogy nem monoton az előadás; olyan tényező ez is, amely valóban az elmélyülést szolgálja. Bár a büszke felvállalás önmagában pozitív, a produkció nem távolodik el a kontextuális valóságtól, ezért nyomasztó hangulat uralja a teret. Hangsúlyosak az atrocitásleírások, amelyek nagy hatással vannak az

előadásra. A szereplők büszkék magukra, jól érzik magukat a közösségükben, mégis magányosak: „Mégis, mi lesz velünk? Bizony, nem lesz könnyű. Egy: az ember egész életében magányos marad, kettő: a mellőzött, csóringer nyugdíjas kívül kerül a valóság fősodrán. Még ha valaki fiatalabb, akkor is. Duplán margóra kerül, mert egy, hogy szegény az ember, és kettő, hogy nyanyus. Úgyhogy mindenkinek meg kell teremtenie a maga kis világát. Igen. Először egy fél életen keresztül azon vergődsz, hogy nagy nehezen egy állandó párt találj magadnak, pedig milyen nehéz az, pláne manapság. Meg hogy fontos legyél, hogy legyen belőled valaki. Aztán beleszoksz a magányba, a jelentéktelenségbe, és akkor kezdődik a tánc... a csendes haláltáncod.”

Miközben az alkotók egyszerű díszletet alkalmaztak, és letisztult játékokra törekedtek annak érdekében, hogy a monológok uralják a teret, az előadás lényegét nem a szöveg, hanem a három szereplő mögötti vetítőtárszon tárja elénk. A statisztikák ismertetését szolgálja, amelyek kirajzolják az előadás csúcspontját is. Nem kis iróniával juttatják eszünkbe, hogy országunkban a homoszexualitás elfogadott, és azt is, hogy hány országban jár érte halál.

